

Staats- und
Universitätsbibliothek
Bremen

Staats- und Universitätsbibliothek Bremen

Digitale Sammlungen

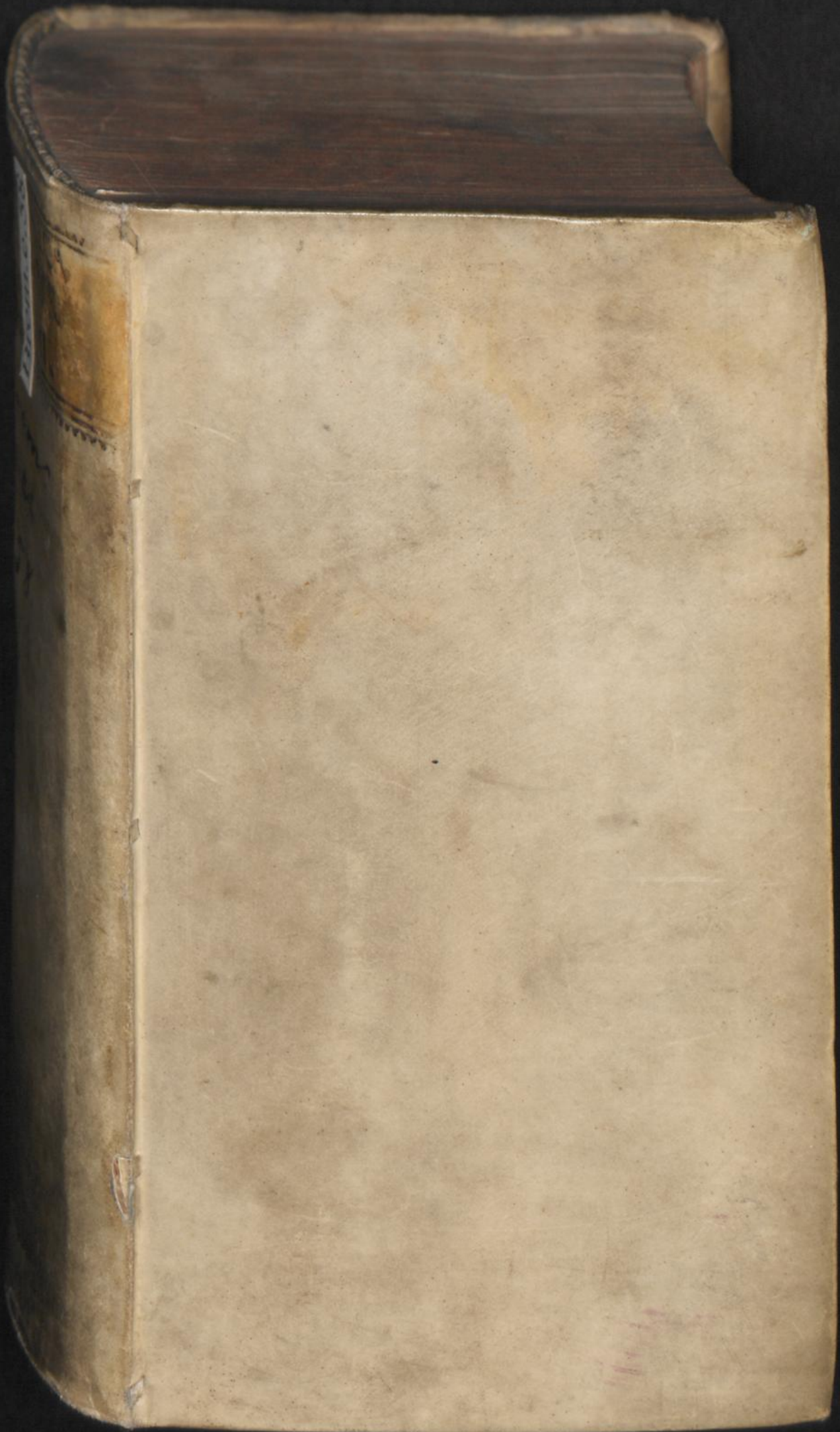
Bibliotheca Historico-Philologico-Theologica Classis ...

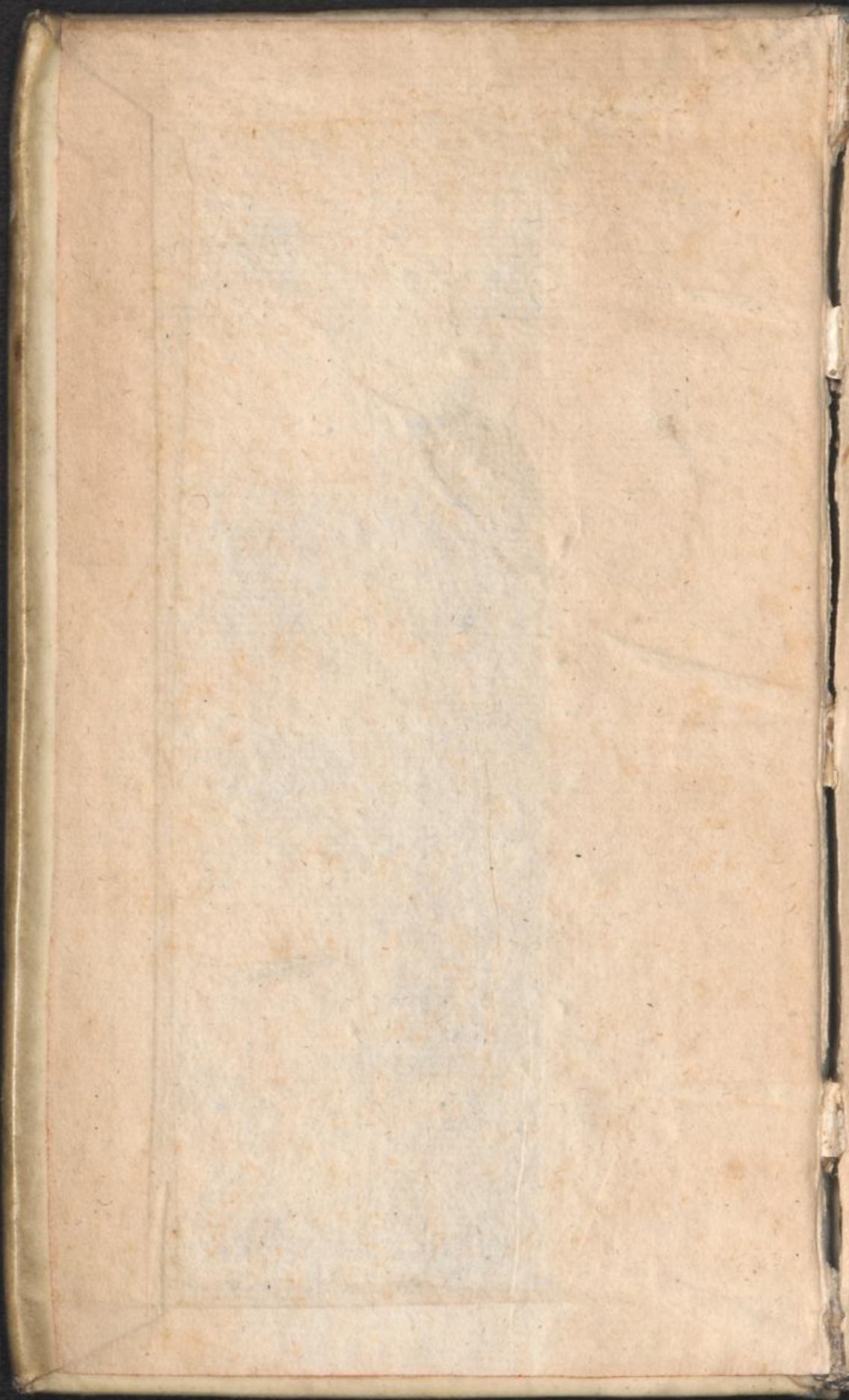
Fasc. 1

Brauer, Hermann Brauer, Hermann

Bremen, 1723

urn:nbn:de:gbv:46:1-5798

BIBLIOTHECA

Historico - Philologica-

THEOLOGICA.

Classis Septimae

FASCICULUS PRIMUS.

BREMÆ

Sumptibus JOHANNIS ANDREÆ GRIMMII

Typis HERMANNI BRAUERI, MD CC XXIII.

VIRO.
ILLUSTRI. ET. MAGNIFICO.
HENRICO. MEIERO.
ICTO. REIPUBLICAE. BRE-
MENSIS. CONSULI.
ECCLESIARUM. AGRARIARUM.
VISITATORI.
CVM. MAXIME. PRAESIDI.
PIETATIS. IUSTITIAE. ARTIVM. PA-
TRONO.
REGIMINIS. FVLORO. MEO. ORNA-
MENTO.

QUOD. DOMI. FORISQUE. IN. DI-
VERSIS. LEGATIONIBUS. RES. PA-
TRIAE. CURAVIT. STRENUE. ET.
FELICITER. QUOD. IN. EO. IN-
GENS. RARISSIMARUM. VIRTU-
TVM. EFFULGET. CONGERIES. QUOD.
INUSITATAM. HUMANIORUM. IUXTA.
ET. SACRARUM. LINGUARUM. LITERA-
RUMQUE. SCIENTIAM. CUM. JURIS. STU-
DIO. FAUSTA. CONIUNXIT. COPULA.
QUOD. INSIGNEM. MORUM. GRAVITA-
TEM. CUM. INCOMPARABILI. TEMPE-
RAT. COMITATE. QUOD. POLITISSIMA. NI-
VEORVM. MORVM. ELEGANTIA. ET. INCRE-
DIBILI. FACVNDIA. SIBI. OMNIVM. ADTRA-
HIT. ANIMOS. QUOD. HOC. QVOQVE. INSTI-
TVTVM. APPROBARE. TVERI. PROMOVERE.
ET. ILLIVS. CVRAM. ABIECTVRO. AD. CONTI-
NVANDVM. NOVOS. STIMVLOS.
ADDERE. VOLVIT.

Septimum hunc supra trigesimum

BIBLIOTHECAE

H V J V S

FASCICVLVM,

Levidense quidem, at aere tamen perennius summae meae, neque unquam cessaturae pietatis, & verecundiae monumentum,

BENEVOLENTIAE EJUS PERPETUITATEM & mihi & huic operi expetiturus, cum voto, ut tanto Viro patria diutissime fruatur,

OFFERO. INSCRIBO. DEDICO.

INNUMERIS. ILLI. BENEFICIIS.
DEVINCTUS. ET. HONORIBUS. EJUS.
VIRTUTIBUS. AC. MERITIS.
DEVOTISSIMUS.

EDITOR.

Summa hujus Fasciculi.

- I. Gerbardi van *MASTRICHT* Canon s. scripturae secundum seriem saeculorum N. T. p. 1.
In eum ejusdem Notae p. 27.
- II. *Samuelis BATTIERII* in locum Gal. II: 3, 4, 5. observatio p. 56.
- III. *Jo. Georgii SCHELHORNII* in quaedam loca N. T. observationes p. 62.
- IV. *J. Christ. HARENBERGII* miraculum duplex ad Siloah Joh. V: 1-9. p. 82.
- V. *Ejusdem* Schediasma pro indaganda aquae ex Siloam haustae antiquitate ad illustr. loci Es. XXX. 29. p. 105.
- VI. *Joach. Christ. JEHRINGII* dissert. de UKONIS WALLEES vita, libris atque erroribus p. 113.
- VII. *Beati Pacifici CLERONOMEI, V. D. M. evangelico - Lutherani* divinae justitiae idea pro feliciori mali moralis cum divinis virtutibus conciliatione p. 149.
- VIII. Nova quaedam historico-Theologico-literaria p. 166.

בש הקב"ה:

I.

Canon (a) s. scripturae
 secundum seriem seculo-
 rum N. Testamenti, collectus no-
 tisque illustratus

à

Gerhardo von *MASTRICHT*,
 Reipublicae Bremensis
 Syndico ;

I.

MELITONIS Episcopi Sardensis,
 ad Onesimum, *Eus. Hist. Eccl. L. IV. c. 26. A. 171.*

Mosis, L. V. Genesis. Exodus. Le-
 viticus. Numeri. Deuteronomii.
 Jesus Nave. Judices. Ruth. Re-
 gnorum lib. IV. Paralipomenon
 II. Psalmi Davidis. Salomonis pro-

Class. VII. Fasc. I.

A

ver-

(a) Adornavit diversas has Canonis S. scripturae Con-
 sti-

verbia, quæ & Sapiaentia. Ecclesiastes. Canticum Canticorum. Job. Esaias. Hieremias. Ezechiel. Daniel. XII. Prophet. liber unus. Novi Testamenti ex Euf. H. E. lib. 3. c. 24. 25. N. T. IV. Evang. Matthæus. Marcus. Lucas. Johannes. Actus Apostolor. Epistola Pauli. Jacobi Epistola* Petri 1. Epist. -- 2.* Johannis 1. Epist. -- 2.* -- 3.* Judæ Epist.* Johannis Apocalyps.

III,

stitutiones Vir illustris, ac πολυμαθησατορ, cujus nomen præfixum vides. Eas in diversis foliis, quorum unum alteri conglutinatum erat, in forma late patentis tabulae, ita excudi typis fecerat, ut uno oculi ictu simul omnia conspectui legentium paterent, idque ante hos quindecim admodum annos *Dabravi*, ut ibi legitur, typis *Jani Allattonis*, i. e. *Bremæ* typis *Joannis Wesseli*. At cum horum usus ea ratione perdifficilis esset, & longe paucissima exemplaria inter amicos interioris tantum admissionis distributa, fuere tum temporis impressa, persuadere mihi nequeo, me rem ingratham fecisse Lectori, quod eis heic loci locum assignavi. Præcipue, cum ea ex ipsius Auctoris, quod nactus sum, Autographo, ultra quintam partem heic audiora exhibeantur. Notas Auctoris, quæ infra paginam collocatae erant, simul collectas deinde subnexui. Contendi autem cum his oportet, quæ *Humfredus HODIUS*, Professor Oxoniensis, qui a. 1707. rebus humanis ereptus est, ad calcem peregregii libri de *Biblicorum textibus originalibus*, qui Oxonii a. 1705. in primæ magnitudinis forma prodiit, habet, ubi enim L. IV. c. 4. pag. 644. sqq. reperies schemata CXXXV. in quibus libri biblici, diverso ordine ac numero, quo in Codicibus Ebraicis, Graecis, orientalibus & Latinis collocata sunt, exhibentur. T. d. H.

II.

ORIGENIS.

A. 230. apud Euf. H. E. 6. 25. & in Psalm. 1.

Genes. Exod. Levit. Num. Deutr. Jesus fil. Nave. Judices. Ruth. Regnorum. Samuelis primus, secundus, tertius, quartus. Paralipomenon II. Esdræ primus, secundus Esdræ. Psalmi. Salomonis Proverb. Ecclesiast. Cant. Cantic. Job. Ester. Esaias. Hieremias, lamentationes & Epistola. Ezechiel. Daniel. Extra horum censum libri Machabæorum, ex lib. exposit. in Matt. N. T. Matth. Marc. Luc. Johann. Actus Apost. Lucæ. Pauli Epist. Ex lib. V. com. in Joh. Petri 1. 2. * Joh. 1. Epist. 2. * non esse genuinas omnes, 3. * consentiunt. Johann. Apocalyps.

III.

ATHANASII.

A. 326. in Synopsi, seu alteri scriptor. antiqui tom. II. oper. Athan.

Genes. Exod. Levit. Num. Deutr. Jesus filius Nave. Judices. Ruth. Reges primus, secundus, tertius, quartus. Paralipomenon II. Esdras primus. secundus Esdræ. Psalterium Davidicum. Salomonis Parabolæ. Ecclesiastes. Canticum Canticor. Job. Esaias. Hieremias. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ. Oseas. Amos. Micheas. Joel. Obadiah. Jonas. Naum. Ambæum. Sophonias. Aggæus. Zacharias. Malachias. Alii V. T. libri non canonici qui catechumenis tantum leguntur.

guntur: Sapiencia Salomon. Sapiencia Jesu
 Sirach. Ester. Judit. Tobias. quidam Ruth
 & Esther canonicis accensent. N. T. Evang.
 Matth. Marc. Luc. Johann. Acta Apostolorum.
 Pauli XIV. ad Rom. I. ad Cor. II. Philip. ad Ga-
 lat. Colos. ad Ephes. Thessal. II. ad Heb.
 ad Tim. II. ad Titum. ad Philem. Epistol.
 Catholicæ VI. Jacobi I. Petri II. Johann.
 III. Judæ I. Johann. Apocalyps.

IV.

HILARII.

A. 355. in Prologo Psalmorum explicationis.
 XXII. lib. Mosis quinque. Jesu Nave. sextus
 Judicum & Ruth septimus. Regum I. & 2.
 octav. -- 3 & 4 nonus Paralip. II. decimus
 Esræ undecimus. Psalmorum liber XII. Sa-
 lomonis Proverb. Ecclesiastes & Cantic.
 Canticor. XIII. XIV. XV. Job. XXI. He-
 ster XXII. Esaias XVII. Hierem. cum la-
 mentat. & Epist. XVIII. Ezechiel XIX.
 Daniel XX. XII. Prophetæ XVI. quidam
 addunt Tobiam XVIII. & Judit. XXIV.

V.

CONCILII.

Laodicensi canone LX. aliis LIX. A. 364.
 Genes. Exodus. Leviticus. Numeri. Deu-
 teronom. Jesus Nave. Judices. Ruth. Re-
 gnorum I & 2. -- 3 & 4. Paralipom. I. & II.
 Psalmorum lib. CL. Salomonis Proverb. Ec-
 clesiastes Canticum Canticorum. Job. He-
 ster. Esaias. Jeremias lament. Baruch & Epi-
 stolæ. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ. N.
 T.

T. IV. Evangel. Matthæi. Marci. Lucæ. Jo-
hannis. Actus Apostol. Pauli Epist. XIV. ad
Romam I. ad Cor. II. ad Galat. I. ad Ephes.
I. ad Coloss. ad Thess. II. ad Hebr. ad Tim.
II. ad Titum I. ad Philem. I. Catholicæ se-
ptem. Jacobi. Petri II. Johannis III. Judæ I.
VI.

GREGORII

Nazianzeni, vel Amphilocho Iconiens. Episcopi

A. 370.

Genes. Exodus. Leviticus. Numeri. Deu-
teronom. Jesus. Judices. Ruth. Regum IV.
Paralipomen. II. Esdræ II. Psalmi. Salomo-
nis proverb. Ecclesiastes. Canticum Cantic.
Job. Ester secundum quosdam. Esaias. Jere-
mias. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ.
Oseas. Micheas. Abdias. Naum. Sophoni-
as. Zacharias. Amos. Joel. Jonas. Abacuc.
Aggæus. Malachias. N. T. IV. Evang. Mat-
thæi. Marci. Lucæ. Johannis. Acta Apo-
stol. Pauli Epistol. XIV. quibusdam falso ei
Epist. ad Hebræos abjudicantibus. Epist. Ca-
thol. VII. Jacobi I. quidam III. Petri I. Jo-
hannes I. alii VII. Jacobi I. numerant. Petri
II. Johan. III. Judæ I. Johannis Apocalyps.
VII.

CYRILLI.

Hierosolym. in Cateches. IV. A. 380.

V. Mosis. Genesis. Exodus. Leviticus.
Numeri. Deuteron. Jesus Nave. Judicum.
Ruth. Regnorum 1 & 2-- 3 & 4. Paralipome-

A 3

non

non I. II. Esdræ 1 & 2. Psalmorum lib. Pro-
 verbia. Ecclesiastes. Canticum Cantic. Job.
 Ester. Esaias. Jeremias cum Baruch Lament.
 & Epistolæ. Ezechiel. Daniel. XII. Prophe-
 tæ. N. T. iv. Evangel. Matthæi. Marci. Lu-
 cæ. Johannis. Acta XII. Apostol. Pauli Epi-
 stolæ XIV. Epistol. Cathol. VII. Jacobi. Pe-
 tri. Johannis. Judæ.

VIII.

EPIPHANII.

A. 380. Heresi 8. & de pond. & Mens. c. 28.
 Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri.
 Deuteronom. Jesu filii Nave liber. Judi-
 cum. Ruth. Samuelis 1 & 2. etiam 1 & 2. Re-
 gnor. -- 3 & 4. Paralipom. I. II. Esdræ I. & II.
 Psalterium. Proverbia. Ecclesiastes. Canti-
 cum Cantic. Job. Ester. Esaias. Hieremias.
 Lament. & Epist. Ezechiel. Daniel. XII. Pro-
 phetæ.

IX.

PHILASTRII.

Brixienſis Episcopi. a. 380. Ex lib. de heres. c. 57.
 Lex. Prophetæ. Evangelica s. Evangelia.
 Actus Apostolorum. Pauli XIII. Epist. ad
 Hebræos qui abjudicant Paulo c. 88. inter
 hæreticos refert. Septem alia. Jacob I. Petri
 duæ. Johannes III. Judæ I.

X.

HIERONYMI.

in Prologo galeato & Epist. ad Paulinum. A. 390.
 V. Mosis. Genesis. Exodus. Leviticus.
 Nu.

Numeri. Deuteronom. Jesus fil. Nave. Judicum. Ruth. Samuel, quem nos Regum, Melachim I. & II. dicimus. Regum II. Paralipom. Chron. II. Esdræ II. Psalmi. Salomonis proverb. Ecclesiastes. Canticum Canticor. Job. Ester. Esaias. Jeremias. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ. inter Apocrypha ponendi. Sapiencia Salomon. Jesus Filius Sirach. Judit. Tobias. Pastor. Machabæorum. 1 Hebraice repertus. 2 Græcus. N. T. Matt. Marcus. Lucas. Johann. Actus Apostolor. Pauli Epist. XIII. ad Hebræos extra numerum a plerisque ponitur. Earum quæ ad Ecclesiasticas scriptæ. Epistolæ VII. Jacobi I. Petri II. Johannis III. Judæ I. Johann. Apocalypf.

XI.

RUFFINI.

Aquilejensis Presb. a. 390. ex Symbolo, seu expositione ejus ad Laurentium.

Mosis Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri. Deuteronom. Jesus Nave. Judicum. Ruth. Regum IV. Paralipomenon. Esdræ II. Psalmi Davidis. Salomonis proverb. Ecclesiastes. Canticum Canticor. Job. Hester. Esaias. Jeremias. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ. De libro sapientiæ Sirachi &c. vid. notas. N. T. IV. Evangel. Matthæi. Marc. Lucæ. Johannis. Actus Apostol Pauli Epist. XIV Epistolæ. Jacob I Petri II. Johan. III. Judæ I. Johann. Apocalypf.

CONCILIUM

Carthaginensis III. A. 397.

Genes. Exod. Levit. Num. Deuter. Iesus Nave. Judicum. Ruth. Regnorum IV. Paralipomenon I I. Esdra II. Psalterium Davidicum. Salomonis libri quinque. Ita quoque Crisconius, & concilium Carthag. anni 49. c. 24. Job. Ester. Esaias. Hieremias. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ. Tobia I. Judit. Machabeorum II. hos omittit Crisconius. N. T. Evangeliorum lib. quatuor. Actus Apostolorum. Pauli Epistolæ XIII, & ad Hebræos I. apud Crisconium XIV. sine mentione Epistolæ ad Hebræos recensentur. Jacobi. Petri II. Johannis Epist. III. Judæ. Johannis Apocalypsi.

XIII.

AUGUSTINI.

de Doctrin. Christ. c. 8. a. 400.

V. Mosis. Genes. Exodus. Leviticus. Numeri, Deuteron. Iesus Nave. Judicum. Ruth. Regnorum IV. Paralipomenon II. Esdra II. David Psalmi. Salomonis III. Prov. Ecclesiastes. Canticum Canticorum. Job. Ester. Esaias. Jeremias. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ. Osea, Amos, Jonas, Nahum, Sophonias, Zacharias, Tobias, Joel, Abadias, Michæas, Habacuc, Aggæus, Malachæus, Judit. Machabæor. Sapientia Salomonis, & Ecclesiasticus; nam hi duo, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur, nam Iesus filius

filius Sirach eos scripsisse constantissime perhibetur. N. T. Evang. Matt. Marc. Luc. Johann. Acta Apostol. Pauli Epistol. XIV. ad Romam I. ad Cor. II. ad Galat. I. ad Ephes. ad Philipp. ad Theff. II. ad Coloss. ad Tim. II. ad Titum I. ad Philem. I. ad Hebr. Jacobi I. Petri II. Johannis III. Judæ I. Johannis Apocalyps.

XIV.

INNOCENTII.

Episc. Roman. a. 405. In Epistol. ad Exuperium.

Mosis Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteron. Jesu Nave I. Judicum. Ruth. Regnorum IV. Paralipomenon II. Esdræ II. Psalterium. Salomonis lib. V. Job. Ester I. Prophetarum libri XVI. Tobiaë I. Judit I. Machab. II. N. T. Evangeliorum libri IV. Actus Apostolorum. Pauli Epist. XIV. Jacobi I. Petri II. Johannes III. Judæ I. Johannis Apocalyps.

XV.

CANONUM

Pseudo Apostolicor. 85. Anno circiter 490.

V. Mosis. Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri. Deuteron. Jesus Nave. I. Judicum. I. Ruth. I. Regnorum. IV. Paralipomenon. II. Esdræ. II. Psalterii. I. Salomon. III. Proverb. Ecclesiastes. Cantic. Job. I. Ester. I. Esaias. I. Jeremias. Ezechiel. I. Daniel. I. XII. Prophetar. Machab. III. Sirach. Sapient. N. T. IV. Evang. Matthæi. Marci. Lucæ. Johan-

nis. Actus nostri Apostol. Pauli Epist. XIV.
 Jacobi. I. Petri Epist. II. Johannis. III. Cle-
 mentis Epist. II. Clem. ordin. lib. VIII.

XVI.

GELASII.

Episc. Rom. & LXX. Epist. a. 492.

Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri.
 Deuteronomii. Jesu Nave. Judicum I. Ruth. I.
 Regum. lib. IV. Paralipom. II. Hesdrae. lib. I.
 Psalmorum lib. I. Salomonis libri tres, Pro-
 verb. Ecclesiastes, Cant. Cantic. Sapient. lib.
 Ecclesiasticus. Job. Hester. Esaias. Hiere-
 mias cum cinoth, id est, Lament. Ezechiel.
 lib. I. Daniel. lib. I. XII. Prophet. Oseas.
 Micheas. Abdias. Naum. Sophonias. Za-
 charias. Tobiae lib. I. Judith. lib. I. Machab.
 lib. I. Amos. Joel. Jonas. Abacuc, Ag-
 gaeus. Malachias. N. T. Evangeliorum Mat-
 thaei. Marci. Lucae. Johannis. Actus Apo-
 stolorum. Pauli Epistolae XIV. ad Romanos.
 ad Corinth. ad Galat. ad Ephesios. ad Philip-
 pens. ad Coloss. ad Thes. II. ad Timoth. II.
 ad Tit. ad Philem. ad Hebrae. Jacobi. I. Pe-
 tri. Epist. II. Johannis. III. Judae Zelotis. I.

XVII.

CASSIODORI.

a. 550.

*ex divinar. Lect. lib. cap. 14. sec. LXX.
 interpretes.*

Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri.
 Deuteronom. Jesus Nave. Judicum. Ruth.
 Re.

Regum. lib. IV. Paralipomen. lib. II. Esdræ.
 II. Psalterium. Salomonis lib. V. Proverbia.
 Sapientia. Canticum Canticor. Ecclesiasticus.
 Ecclesiastes. Job. Hester. Esaias. Jeremias.
 Ezechiel: Daniel: Prophetæ. Osee.
 Micheas, Abadias, Naum. Sophonias, Zacharias,
 Judit: Tobias: Amos. Joel: Jonas. Abacuc:
 Aggæus. Malachias. Machabæorum II. N. T. Evangelia.
 Matthæi. Marci. Lucæ. Johannis. Actus Apostolorum.
 Pauli Epistolæ. ad Rom. I. ad Galat. I. ad Colof. I.
 ad Thef. II. ad Tit. I. Petri Epist. ad Cor. II.
 ad Phil. I. ad Hebr. I. ad Tim. II. ad Philem. I.
 ad gentes. ad Parthos, Judæ: Jacobi, Johannis.
 Johannis Apocalypsis.

XVIII.

JUNILII.

Africani. Episcop. a. 550.

Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri.
 Deuteronomium. Jesu Nave. Judicum. Ruth.
 Regum. I. secundum Hebræos. IV. Paralipomenon.
 II. Esdræ. II. Psalmorum 150. lib. I. Salomonis.
 Proverbia. I. Sapientia. I. Cantica Canticorum.
 Jesu Syrach. I. Ecclesiastæ. Job. I. Hester. I.
 Esaias. Jeremias. Ezechiel. Dan. I. Osee. I.
 Amos. I. Jonæ. I. Naum. I. Abacuc. I. Zachariæ.
 I. Joel. I. Abdiæ. I. Micheæ. II. Sophoniæ. I.
 Aggæi. I. Malach. I. Judit. I. Machabæorum.
 II. N. T. Evangel. lib. IV. Matthæi. Marci.
 Lucæ. Johannis. Actus Apostolorum. Pauli Epistolæ.
 ad Rom

Rom. I. ad Galat. I. ad Philip. I. ad Theff. II.
 ad Tit. I. ad Hebr. I. ad Cor. II. ad Ephes. I.
 ad Colof. I. ad Tim. II. ad Philem. I. Petri
 ad Gentes I. Johannis prima. Addunt alii
 Jacobi. I. Petri secundam. Johannis. II. & III.
 Judæ I. Johannis Apocalypsis.

XIX.

LEONTII.

*Advocati Byzantini postea Monachi. a. 590.
 ex libr. de Sect. act. 2.*

XXII. L. Genesis. Exodus. Leviticus. Nu-
 meri. Deuteronom. Jesus Nave. Judicum.
 Ruth. Regum IV. Paralipomenon. II. Es-
 dræ. II. Psalterium. Salomonis proverb. Ec-
 clesiastes. Canticum Canticorum. Job. Esai-
 as. Jeremias. Ezechiel. Daniel. XII. Pro-
 phetæ. N. T. IV. Evang. Matth. Marcus.
 Lucas. Johannes. Actus Apostolorum. Pau-
 li Epistolæ XIV, VII. Epist. Cathol. Jacobi.
 I. Petri. II. Johannis III. Judæ. I. Johann.
 Apocalypf.

XX.

ISIDORI.

*Hispalensis. a. 600. ex libr. VI. Origin. c. 2.
 & lib. I. de off. Eccl.*

Pentateuchus. Genesis. Exodus. Leviti-
 cus. Numeri. Deuteron. Josuæ. Judicum.
 Ruth. Samuel. Regum. Paralipom. II. Es-
 dræ. & Nehemiæ. Psalmorum lib. I. Salo-
 monis libri tres Proverbia. Ecclesiastes, Can-
 ticum Canticor. Job. Hester. Esaias, Hie-
 remias. cum Threnis, Ezechiel. Daniel. XII.
 Pro-

Proph minores. Oseas. Amos. Jonas. Naum.
 Sophonias, Zacharias, Joel. Abacuc. Michæ-
 as. Abacuc. Aggæus. Malachias. Judit: & To-
 bias & Machabæorum libri, quibus
 auctoribus scripti sint, minime constat.
 N. T. Evangelia. Matthæi. Marci. Lucæ.
 Johannis. Actus Apostolorum. Pauli Epistol.
 xiv. novem Ecclesiis, reliquæ discipulis scri-
 ptæ. Ad hebræos a plerisque Latinis ejus esse du-
 bitatur, propter dissonantiam sermonis, ean-
 dem alii Barnabæ. alii Clementi adscribunt.
 Jacobi. Petri II. cath: Judæ & Johannis: Jo-
 hannis Apocalypsis: cætera Apocrypha.

XXI.

DAMASCENI.

A. 742. ex libr. 4. c. 18. de orth. fide.

Genes. Exodus. Leviticus. Numeri, Deu-
 teron. Jesus Nave. Judicum. Ruth. Regum.
 I. & 2. -- tertius & IV. Paralipomenon I. II.
 Esdræ. I. & II. Psalterium. Salomonis: Pro-
 verb. Ecclesiastes, Cantic: Canticor: Sapien-
 tia Salomon: Sapiens: Jesu Sirachi: Job: Ester:
 Esaias: Jeremias: Ezechiel: Daniel: XII. Pro-
 phetæ: N. T. IV: Evangel: Matthæi: Marci:
 Lucæ: Johannis: Acta SS. Apostolor: Pauli
 Epist: XIV. VII. Epist: Catholic: Jacobi I:
 Petri II: Johannis III: I: Judæ: Johannis Apo-
 calypsis: Canones SS. Apostol: per Cle-
 mentem.

NICEPHORI.

Patr. Constantinop. a. 849.

Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri. Deuteron. Jesus. Judices. Ruth. Regnorum. I. & 2. -- tertius & IV. Prætermisforum I. II. Esdræ I. & 2. Psalmorum. Salomonis. Proverbia. Ecclesiastes. Cant. Cantic. Job Ester. Esaias. Jeremias. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ. N. T. Evangel. lib. IV. Matthæi, Marci. Lucæ Johannis. Actus Apostolor. Pauli Epist. XIV. VII. Epist. Cathol. Jacobi. I. Petri II. Johannis III. Judæ I. Johannis Apocalyps.

RHABANI MAURI.

*A. 847.**ex libr. de Inst. Clericor. c. 81.*

Genesis. Exodus: Leviticus. Numeri. Deuteronom. Jesus Nave. Judicum, Ruth. Regnorum. IV. Paralipomenon. II. Esdræ. II. Psalmorum. Proverbiorum. Ecclesiastes. Cant. Cantic. Sapientiæ. Ecclesiasticus Job. Hester. Esaias. Heremias & Lamentationes. Ezechiel. I. Daniel. I. XII. Prophetar. Judit. Tobia. Machabeorum II. N. T. Evangelia. Matthæi. Marci. Lucæ. Johannis. Actus Apostolorum. Pauli Epist. XIV. VII. Epist. Canonica. Jacobi. Petri. Johannis. Judæ. Johannis Apocalyps.

JOH. SARISBERIENSIS.

Episcopi Carnotensis. a. 1172.

Lib. XXII. Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri. Deuteronom. Josuæ. Judicum. Ruth. Regnorum IV. Paralipomenon. Esdras. Psalmorum. Parabolæ. Ecclesiastes. Cantica Canticorum. Job: Hester. Jesaias. Jeremias. Lamentationes. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ. De lib. sapientiæ, Ecclesiastico, Judith, Tobia, Pastoris & Machab. vide notas. Matthæus. Marcus. Lucas. Johannes. Actus Apostolorum. XV. Epist. Pauli. inter quas illa ad Laodicenses. (vid. notas.) Epist. Canonice. Apocalyps.

CONCILIO.

Florentino vel Eugenio quarto Episc. Rom. adscriptus. a. 1436.

Genes. Exodus. Leviticus. Numeri. Deuteron. Josuæ. Judicum: Ruth. Regum IV. Paralipomenon. II. Esdræ. Nehemiæ. Parabolæ. Ecclesiastes. Cantic. Canticor. Sapientia. Ecclesiasticus. Ester. Esaias. Jeremias. Baruch. Ezechiel. Daniel. XII. Prophet. minor. Osea. Amos. Jonas. Naum. Sophonias. Zacharias. Joel. Abdias. Michæas. Abacuc. Aggæus. Malachæus. Judit. Tobias. Machabæorum. N. T. IV. Evang. Matthæi. Marci. Lucæ. Johannis. Actus Apostolorum. Pauli

Pauli Epist. XIV. ad Rom. ad Galat. ad Phi-
lip. ad Coloss. ad Tit. ad Hebræos. ad Cor.
II. ad Ephes. Thessal. II. Timoth. II. ad
Philemon. Jacobi I. Petri. II. Johannis. III.
Judæ. I. Johannis Apocalyps.

XXVI.

CONCILII

Tridentini a. 1546. Sess. IV.

Genesis. Exodus. Leviticus. Numeri. Deu-
teronom. Josuæ. Judicum. Ruth. Regum. IV.
Paralipom. II. Ester. I. & 2. qui Nehemias
dicitur. Psalterium David. Parabolæ. Ec-
clesiastes. Cantic. Cantic. Sapientia. Eccle-
siasticus. Job. Hester. Jesaias. Hieremias cum
Baruch. Ezechiel. Daniel. XII. Prophet. mi-
nor. Oseas. Amos. Jonas. Nahum. Sopho-
nias. Zacharias. Joel. Abdi s. Micha-
us. Abacuc. Argæus. Malachias. Judit.
Tobias. Machabæorum. N. T. IV. Evang.
Matthæi. Marci. Lucæ. Johannis. Actus Apo-
stolorum, Pauli Epist. XIV. ad Rom. ad Ga-
lat. ad Philip. ad Timoth. ad Philemonem. ad
Hebræos. ad Cor. II. ad Ephes. ad Thess. II.
ad Titum. Jacobi I. Petri Apost. II. Joh. A-
post. III. Judæ. I. Johan. Apocalyps.

XXVII.

PROTESTANTUM.

ut vocantur, Ecclesiarum a. 1517.

V. Mosis. Genesis. Exodus. Leviticus.
Numeri. Deuteronom. Josuæ liber. Judicum
lib. Ruth. Samuel. II. Regum. II. Paralipom.
II.

II. Esdras. Nehemias. Psalmi David. Salomon. Proverb. Ecclesiastes. Canticum Canticor. Job. Esther. Esaias. Hieremias. & Threni. Ezechiel. Daniel. XII. Proph. Hoseas. Amos. Jonas. Nahum. Zephania. Zacharias. Joel. Obadia. Micha. Habacuc. Haggæus. Malachias. ceteri Apocryphi. N. T. IV. Evang. Matthæi. Marci. Lucæ. Johannis. Acta Apostolorum. Pauli Epistolæ XIV. ad Rom. I. ad Galat. I. ad Philip. I. ad Thes. II. ad Titum. I. ad Hebr. I. ad Cor. II. Ephes. I. Coloss. I. Timoth. II. Philem. I. Epist. Cathol. VII. Jacobi. I. Petr. II. Johannis. III. Judæ. I. Johann. Apocalyps.

XXVIII.

HABESSINORUM.

ex Ludolfi Histor. incertum cujus seculi

V. Mosis. Oratio. Genesis. Exitus. Leviticarum. Numeri. Tabernaculi. Josuæ. Ducum. Ruth. seu IV. Regum: Samuelis. Hebræorum. Minorum. s. inferiorum II. Ezræ II. Psalmi. V. Salomon. Proverb. Sapientia. Ecclesiastes. concio. Canticum Cantic. Siracides. Jobus. Ester. Esaias. Jeremias. Threni & Baruch. Ezechiel. Daniel. XII. Prophetæ minor. Hoseas. Amos. Jonas. Nahum. Sophonias. Zacharias. Johel. Obadia. Micheas. Habacuc. Haggæus. Malachias. Judith. Tobia. Salomonis Sap. annumerati. Sapientia Siracide. Maccabæor. II. N. T. IV. Evangel. Matthæi. Marci. Lucæ. Johannis.

Class. VII. Fasc. I.

B

Acta

Acta. Pauli Epist XIV. ad Rom. ad Galat. ad Philip. ad Theff. ad Titum. ad Hebræos. ad Cor. II. ad Ephes. ad Coloff. ad Timot. II. ad Philem. Apostolorum lib. VII. Jacobi. Petri II. Johannis III. Judæ. Joh. Visio Abucalamis.

XXIX.

Stichometria alia ex Cod. Regis Galliarum ex Cotelerio post præfat. ad Eplam Barnabe mutila.

V. MOSIS.

Genesis	versus	MMMMD.
Exodus		MMMDC.
Leviticus		MMDCC.
Numeri		MMMDCL.
Deuteronomium		MMMCCC.
Jesu Nave		MM.
Judicum		MM.
Ruth		CCL.
Regnorum. primus.		MMD.
Secundus lib.		MM.
Tertius lib.		MM.
Quartus lib.		MMCCC.
Esdras		MD.
Psalmi Davidici		MMMMMM.
Proverbia		MDC.
Ecclesiastes		DC.
Cantica canticorum		CCC.
Job		MDC.
Esther		M.
Esaïas		MMMDC.

Jere.

Jeremias	MMMMLXX.
Ezechiel	MMMD.C.
Daniel	MDC.
XII. Prophetæ	MMM.CX.
Oseas	DXXX.
Amos	CCCCX.
Micheas	CCCX.
Joel	XC.
Abdias	LXX.
Jonas	CL.
Nahum	CXL.
Abacum	CLX.
Sophonias	CLX.
Aggæus	CX.
Zacharias	DCLX.
Malachiel	CC.
Sapientia Jesu	MMD.
Sapientia	M.
Judith	MCCC.
Tobias	M.
Maccabæor lib. I.	MMCCC.
lib. II.	MMCCC.
lib. IV.	M.
IV. Evangelia.	
Matthæus	MMDC.
Johannes	MM.
Marcus	MDC.
Lucas	MMDC.CCC.
Ep. Pauli ad Rom.	MXL.
ad Corinthios prima	MLX.
secunda	LXX.

Jesaieahu, Irmeiahu. Lamentationes. Jechel. Daniel. XII. Prophetæ sequuntur. Nov. Testamentum sequitur. Matthæus. Marcus. Lucas. Johannes. Acta Apostolor. Pauli Epistolæ, ad Romanos. II. ad Corinthios. ad Galatas. ad Ephesios. ad Philipenses. ad Colossenses. II. ad Thessalonic. II. ad Timoth. ad Titum. ad Philemonem. ad Hebræos. Jacobi. II. Petri III. Johannis. Judæ. Johan. Apocalyp. Bibliorum pars sequitur, quæ Hebraice non invenitur, libri Græce scripti, quos Ecclesia orthodoxa, Hebræorum canonem secuta, inter apocryphos recenset. Tobix liber. Judith liber. Estheræ addition. liber sapientiæ. Salom. Sirach sapientia, Seu Ecclesiasticus. Baruch. cum Epistola Jeremiæ. Danielis adjectiones III. Machabeorum.

XXXI.

Canon ex Sacramentario Gallicano, sic nominato a Job. Mabillonio in MUSÆO Italico, descripto ex MS.

Genesis liber. Exodus. Leviticus. Numeri, Deuteronomium, Josuæ. Judicum. libri mulierum, Ruth. Ester. Regum quatuor Esdra unus. Fiunt libri veteres numero XLIV. Job. Davidicum lib. V. Salomonis tres o proverbiorum. Ecclesiastes. Canticum Canticorum. Prophetarum libri XVI. Apostolorum libri, Pauli XIV. Epistolæ. Jacobi. Petri duæ

Johannis tres: Judæ. Joh. Apocalypsis de novo sunt XXVIII. fiunt in summa libri LXXII. Tobias. Machabeorum lib. duo.

XXXII.

NESTORIANORUM,

A. 1550.

Hunc canonem ita describit HABEDJESU Metropolita Sobensis, ex versione Latina facta ab ABRAHAMO ECHELLENSI, Syriacæ Linguae in almo Urbis Romæ Gymnasio publico Lectore ad Cardinalem Antonium Barbarinum edita, Romæ 1653.

Lex seu Pentateuchus, quinque libri, Genesis, liber Exodi, liber Sacerdotum, Numerorum, ac liber Deuteronomii. Dein autem liber Josuæ filii Nun, Judicum, Ruth, Samuelis, libri Regum, Paralipomenon, Job, liber Psalmorum, Proverbia Salomonis, Ecclesiastes, Canticum Canticorum, Sapientia magna, Barasira, seu Ecclesiasticus, Isaias, Jeremias, Epistola Baruch, Ezechiel, Daniel, Osee, Joel, Amos, Abdias, Jonas, Micheas, Nahum, Habacuch, Sophonias; Aggæus, Zacharias; Malachias, Hezra, liber Tobiaë, & Tobith justorum Israelitarum, Judith, Esther, Daniel minor, libri demum Machabeorum.

Ex libris autem antiquorum Hebræorum est liber traditionum Seniorum.

Josephi autem Scribæ extant Proverbia, Histo-

Historia filiorum Ammonis, Historia Herodis Regis, liber postremæ devastationis Jerusalem per manus Titi, ac liber Asiat (Asiæ) uxoris Josephi justii filii Jacob.

Absoluta jam veteri, aggrediamur nunc novam, cujus caput est Matthæus, qui Hebraicè in Palæstina conscripsit.

Post illum autem Marcus Romanè loquutus est in celeberrima Urbe Roma.

Lucas vero Alexandria Græcè locutus est & scripsit.

Johannes autem Ephesi Græcè conscripsit Evangelium. Acta quoque Apostolorum Lucas inscripsit Theophilo.

Epistolæ consignatæ ab Apostolis omni charactere & lingua, nempe Jacobo, Petro, Joanne, & Juda, & ideo Catholicæ vocantur.

Apostoli autem Pauli magni quatuordecim Epistolæ. Epistola ad Romanos, quæ ex Urbe Corintho scripta est.

Epistola ad Corinthios prima Ephesi scripta est, ac missa per manus Timothei.

Ad Corinthios vero Secunda Scripta est Philippis, quæ est in magna Macedonia & missa est per manus Titi.

Et Epistolam ad Galatas ex Urbe Roma scripsit ipse Paulus, & per manus Titi vasis electi & probati eam misit.

Epistola autem Ephesiorum ex Urbe Roma scripta est & per manus Tychici missa ab ipso Paulo.

Ad Philippenses autem etiam Romæ con-
scripta est & per manus Apophroditi fratris
dilecti missa.

Et quæ ad Colossenses est, Romæ quoque
scripta fuit & per manus discipuli veritatis
Tychici missa.

Prima ad Thessalonicenses Athenis scri-
pta est & missa per manus Timothei.

Thessalonicensium vero secunda scripta
Laodiceæ Pisidiæ & venit cum Timotheo.

Epistola autem Timothei prima ex Lao-
dicæa Urbe Pisidiæ scripta est per manus Lu-
cæ missa.

Timothei vero altera ex Urbe Roma scri-
pta est & missa per manus Lucæ Medici &
Evangelistæ.

Et Epistola ad Titum scripta est Nicopoli
& missa atque delata per manus Apophro-
diti.

Philemonis autem scripta est ex Urbe Ro-
ma atque missa per manus Ansimi Servi ipsi-
us Philemonis.

Epistola vero Hebræorum scripta est in
Italia & per manus Timothei filii spiritualis
missa est.

Revelatio Joannis Græce scripta est in In-
sula Pathmo.

Ὅσαι εἰσιν Θεαὶ γρηφαὶ ἐκκλησιαζόμεναι καὶ κε-
καυωτισμέναι καὶ τούτων εἰχομε-
τρία τούτως.

α Γένεσις	εἰχοι	ατ
β Ἐξοδος	ST.	βω
γ Λευιτικὸς	CTI.	βψ
δ Λεβιθμ.	CTI.;	βφλ
ε Δευτερονόμ.	CTI	εε
ς Ἰησοῦς	CTI.	βε
ς Κεῖται	CTI.	βυν
η βασιλέων πρώτη καὶ δευτ.	CTI.	βσμ
θ βασιλεων 3 & 4	CTI.	β
ι Ὠραλιπομ. α & β	CTI.	εφ
ια Ἐσθθρῆς α καὶ β	CTI.	εφ
ιβ Βιβλ. ψαλμῶν	CTI.	εφ
ιγ Παροιμίαι Σολομ.	CTI.	αψι
ιδ Ἐκκλησιαστικῆς	CTI.	φ
ιε Ἀσμα ασμάτων	CTI.	σπ
ις Ἰώβ	CTI.	αω
ιζ Ησαΐας ο πρῶφ.	CTI.	σφ
ιη Ἰεραμ. ο πρῶφ.	CTI.	δ
ιθ Βαρουχ	CTI.	ψ
κ Ἰεζεκιήλ	CTI.	δ
κα Δανιήλ	CTI.	δ
κβ οἱ ιβ πρῶφητ.	CTI.	β

Ὅμῃ τῆς παλαιᾶς Διαθήκης βιβλία κβ
εἰσιν καὶ τῆς νέας Διαθήκης ταυτ.

α Ἐυαγγελ. κατὰ Ματθ. CTI βφ
β ς β Ἐυαγγ.

β 'Ευαγ. κατὰ Μάρκον	CTI	β
γ 'Ευαγ. κατὰ Λυκάῳν	CTI.	βχ
δ 'Ευαγ. κατὰ Ιωαννην	CTI.	βτ
ε Πραξις Ἀποστόλων	CTI.	βω
ς Παυλος ἐπιστολαι ιδ	CTI.	στ
ζ Καθολικῆ ζ Ιακώβου, πέτρου β Ιωγ' Ιεδᾶᾶ	CTI.	
Ομᾶ τῶς νέας βιβλ. κς.		

XXXIV.

ANASTASII

*S. R. E. Bibliothecarii ex Nicephoro CP. Patriarcha.
Hæ sunt divinæ scripturæ, quæ recipiuntur ab Eccle-
sia & Canonizantur, quarum & numerus ver-
suum est, ut subjicitur.*

1 Genesis	versus III.	CCCC.
2 Exodus	v. II.	DCCC.
3 Leviticus	v. II.	DCC.
4 Numeri	v. III.	D.
5 Deuteronom.	v. III.	C.
6 Jesus	v. II.	CCCCL.
7 Judices & Ruth	v. II.	CCCCL.
8 Regnorum I & 2	v. II.	CCXL.
9 Regnorum tertius & quartus	v. II.	CCCXXX.
10 Prætermissorum I & 2.	v.	VD.
11 Hesdras I. & 2.	v.	VD.
12 liber Psalmorum	v.	VD.
13 Proverbia Salomon.	v. I.	DCCVIII.
14 Ecclesiastes	v.	DCCL.
15 Cantica Cantic.	v.	CCLXXX.
16 Job	v. I.	DCCC.
		17 Hy.

17	Hyfaias	v. III.	DCCC.
18	Hieremias	v. III.	
19	Baruch	v.	DCC.
20	Jezechiel	v. III.	
21	Daniel	II.	
22	XII. Prophetæ	III.	DCCC.

Simul Veteris Testamenti sunt
libri XXII.

Hi autem sunt Novi Testamenti

1	Evangel. secundum Matth.	v. II.	D
2	Evangel. secundum Marcum	v. II.	
3	Evangel. secundum Lucam	v. II.	DCCC.
4	Evangel. secundum Johannem	v. II.	DCCC.
5	Actus Apostolorum	v. II.	DCCC.
6	Pauli Epistolæ XIV.	v. * CCC. *	
7	Catholicæ Epistolæ, Jacobi una. Petri II. Joh. 3. Joudæ 1.		

Simul Veteris Testam. lib. 22. & novi 7. ut supra demonstratum.

G. à MASTRICHT

Notæ ad præcedentem Canonem.

Quando canon Novi Test. sit confectus, seu libri Sacri in *canonem* relati, non ita clarum aut certum est, quia primis seculis historicorum defectu laboramus, iis tamen eos *canonicos* dictos, nullum dubium. cum Apostolus Gal. IV: v. 16. canonis mentionem faciat. Ad quem locum Theodoretus per interpretem *Canonem* vocat *propositam doctrinam*,
pre-

utpote rectitudine seu veritate ornatam, cui ne quidquam deest aut abundat. Regulam Latini vocarunt, quod familiare Tertulliano. Clemens Alexandrin. VI. Stromat. meminit. *Canonis Ecclesiastici*, qui est concentus legis & Prophetarum, congruenter eo, quod per Domini adventum traditur Testamento. Canonis vox frequens apud Chrysostrum, & ante eum Irenæus lib. IV. c. 69. de S. scriptura adfirmat, eam esse τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας ἀκλινῆ *Regulam veritatis, a qua declinare illicitum.* Item Origenes apud Euseb. H. E. VI. c. 25. in comment. in Matth. ἐκκλησιαστικὸν φύλαττον κανόνας. Vertit Vales. *Ecclesiastico insistens canoni*, potius, *observans ecclesiasticum canonem*, talia multa apud primos Patres obvia. Dicitur *canon*, quia regulam continet credendi & vivendi. Ad ejus imitationem, conciliorum placita postea nomen acceperunt. vid. Mastricht. Hist. jur. Eccles. §. 3. 18. 19. Ibidemque differentiam inter κανόνες, & δόγματα. Catalogus & congeries librorum S. Scripturæ dicitur *canon*. *Salubri*, inquit Augustinus, *vigilantia canon ecclesiasticus constitutus, ad quem certi Prophetarum & Apostolorum libri pertineant, quos omnino judicare non audeamus, & secundum quos de cæteris vel fidelium vel infidelium libris libere judicemus.* lib. II. contr. Crescon. cap. 32. Veteris Testamenti adscribitur synagogæ Magnæ. Quando collectus, id incertum; Multi id factum volunt post reditum ex Babylone, videatur, quia huic

huic immorari nolumus, Drusus, in *præfat. ad Pentateuchum princ.* Hotting. *Thesaur.* lib. 1. c. 2. sect. 3. §. 8. pag. 101. & *seq.* potissimum *quæst.* 1. pag. 109. & *seq.* ubi commenta Genebrardi refellit. Buxtorf. *comm. Masor.* c. XI. Non negligendus Josephus, canonis Hebraici scientissimus *contra Appionem* lib. 1. pag. 1036. edit. ult. Lips. & ex eo Euseb. H. E. lib. cap. 10. Leusden. *Philolog. Heb. diff.* IX. §. 4. pag. 73. Originem habet ista collectio ex traditione Hebræorum & quorundam Patrum. Ante deportationem Babilonicam canonem apud Israelitas fuisse, nemini dubium esse potest. Verum hæc aliis nunc relinquemus. Quos libros Judæi Christianis tradiderint, quisque Christianorum canon fuerit, collectio hæc monstrat, Johanni Apostolo ante obitum, sed decrepito oblata fuisse tria Evangelia pandit Euseb. H. E. lib. III. c. 24. Quibus consensum & suum addidit & ut aliorum defectum suppleret, suum Evangelium. Prodierant tunc quoque acta Apostolorum & Epistolæ, quas Ecclesias sibi invicem misisse & communicasse, extra dubium ponit ærtissima illa earum communio & perpetuæ missiones ex una ad aliam; Item commendatiarum formatarumque usus etiam Apostolis notus. Ex quibus valde probabile ultimis Johannis Apostoli temporibus canonem quendam confectum fuisse, aut saltem non diu post ejus excessum. Qui in occidentem post-

postea, sed serius est translatus, non semper orientali consonus, uti patet ex diversis Patrum locis, unus nunc sufficit Hieron. in c. VI. *Jes. Paulus* inquit, in *Epistola ad Hebræos*, quam *Latina consuetudo (Canon) non recipit* &c. Idem in *Epist. ad Dardan.* ubi recenset Orientis & Græcas Ecclesias, quæ eam recipiunt, tacet de Latinis. Necessitas etiam in Prima Ecclesia flagitabat canonem, quia jam Johannis Apost. temporibus perniciosæ ortæ erant Simonis, Cerinthi & Ebionis hæreses; quarum auctores opera falsa, sub Apostolorum nominibus protrudebant, genuina scripta sæpe corrumpebant, adversa sibi tollebant, quod ipsorum doctrinæ congruum, addebant, inde tot diversa Evangelia, Petri, Pauli, Thomæ, &c. tot diversi Apostolorum actus, de quibus Eusebius, alique Patres, quique singulari volumine cum aliis notis & Apocryphis sunt describendi. Gustum interim dabit canon Nicephori. In canone designando primitiva Ecclesia fuit strictior, sequentes faciliores. Inde distinctio librorum in canonicos & ἀνπλαγμένους, qui ab omnibus pro canonicis non adsumebantur, quos in tabula asterisco aliquando notamus, si auctor canonis id jubet. Quibus opponuntur libri ὁμολογούμενοι. qui omnium consensu sunt recepti. Ita Eusebius H. E. lib. III. c. 25. Tertia species est *Apocryphorum* quorum posteriores Ecclesiæ quosdam in canonem adsumserunt. Quar-

ta species est *Spuriorum*, quos *υβθυς*, suppositios & confictos vocabant, inter quos numerat Eusebius Pauli actus, librum cui titulus Pastor & revelatio, seu Apocalypsis Petri, Barnabæ, item Epistolam aliaque ibidem requirenda. Multi vero Patrum sacros libros dispescunt in *Canonicos* & *Apocryphos*, inter quos Cyril. Hieros. *Catech. IV.* Gregor. Nazian. vel Amphilocheus *in carm.* item Euseb. *lib. III. c. 3.* Ex Latinis Hieronymus, Innocentius & Augustinus, *lib. II. de doct. Christ. c. 8.* Illi tamen iterum aliquando Apocryphos dividunt in *Spurios* & *Ecclesiasticos*, qui privatim, non in Ecclesiis publice, ad mores formandos utiles legebantur. vid. August. *l. c.* & Philastrium infra in notis ad eorum Canonem. Extensionem canonis seu facultatem in admittendis libris Apocryphis posteriorum Ecclesiarum poterit monstrare hæc tabula, ad id utilis. Congessimus ex omnibus Patribus & conciliis canonem, ubi hætenus invenire potuimus; etiam Eugenii IV. ei & concilio Florentino falso adscriptum a Caranza in Epit. concil. vel ab alio, de quo infra dicendum. Illud nunc monendum, me in hoc canone sequutum ordinem librorum sacrorum vulgatum, in Bibliis editis. Auctores ex quibus est excerptus, plerique aliam atque aliam seriem observant, quem, si sequi voluissem, non ita statim quis libri auctoritatem & fata perspicere potuisset, qui se recta linea nunc sem-

semper sequuntur. Si quis ordines V. & N. T. scire aveat, inspiciat Sixti Senens. *l. I. Princip. Bibl. Sac.* qui omnes fere collegit.

Primus qui occurrit canon est *Melitonis* Asiatici, tandem Episcopi Sardicensis, viri qui seculi secundi, Anno CLXX. clarus fuit, quod non tantum doctrina, & scriptis multis, sed etiam pietate ostendit de quo Euseb. *H. E. lib. V. c. 24.* & apud Hieron. *in catal. c. 24.* Opera ejus perierunt, fragmenta quædam conservavit Eusebius. Ad instantiam *Onesimi*, quem Niceph. Callist. *lib. IV. c. 10.* in quo sua ex Eusebio describit *Onesiphorum*, vocat, inter ea est canon iste Biblicus, veteris Testamenti, quem exhibemus. Nehemix & Estheris libri ibi desiderantur: verum ille continetur sub Esdræ nomine, quod familiare antiquis Patribus; ut ostendit hic canon. Hic vero & ab aliis est omissus, ab Athanasio, Gregor. Nazianzeno & Leontio. Causam conjicit Sixtus Senensis *lib. I. Biblioth. sacr. pag. 5. edit. Paris. § pag. 20.* in additamenta, quæ magnam partem ex Josephi lib. XI. antiq. jud. ab incerto sunt addita, ideoque à Melitone & Gregor. Nazianz. librum præteritum, ab Athanasio tanquam nothum è catalogo sacrorum ejectum esse; Concilium Cartag. III. eum primum inter sacra computavit volumina. Ob hoc Sixtus ab aliis taxatur, quoniam notum ei, probatum a concilio Tridentino fuisse. Hebræis magni fit & cum Mosis libris

ambulat, nunquam interiturus. Vid. Maimon. *More Nevoch. libro vel parte 2. cap. 25.* Item Hotting. *Theſau. lib. II. C. I. ſect. 3. pag. 488.* Proverbia Salomonis Melito vocat ſapientiam, quod Antiquis familiare. vid. Euseb. H. E. *lib. IV. p. 26. & ibid. Valeſium.*

Huic canoni Melitonis, qui tantum V. T. continet, adjunximus antiquiſſimam recenſionem librorum N. T. ex Eusebio H. E. *III. c. 25.* quam ex primis Chriſtianismi temporibus exhibet, ut integrum canonem antiquiſſimum exinde completum exhiberemus. In hoc dubiæ ſunt Epistolæ Jacobi, Judæ; Petri II. & Johannis posteriores, spuria Apocalypſis Johannis.

Secundus Canon eſt *Origenis*, ex Seculo tertiano XXX. quem ex eo refert Eusebius H. E. *lib. IV. c. 25.* qui in Vet. Teſt. non differt à Melitonis, niſi quod librum *Eſtheris* habeat, & libros Machabæorum memoret atque extra cenſum librorum ſacrorum collocet. Novi Teſtamenti canonem ſumit *ex comm. in Matthæum*, in principio; ubi quatuor Evangelia refert, addatur *princ. comment. in Lucam & ex lib. V, Expoſit. in Johannem* Huetiana edit. p. 88. Ubi de Epistolis Paulinis, item Petri & Johannis, diſſerit. Facitque dubias, *ſecundam Petri, ſecundam & tertiam Johannis*, de quibus duabus tandem addit: *bas genuinas illius non eſſe, omnes conſentire. Jude & Jacobi Epist.* non facit mentionem. Quid de Epistola ad

Hebræos censuerit, quia prolixior locus est, apud Eusebium legendum. In V. T. omissus est lib. XII. Prophetarum incuria credo Eusebii, voluit enim Origenes XII. lib. V. T. enumerare: vid. Valesius *ad b. l. Eusebii, Baruch & Epistola* sunt forte, quæ capite 36. Jeremiæ habentur, non libri, qui inter Apocryphos censentur.

Tertio loco positus est canon *Athanasii*, ex ipsius *Synopsi*. Debuisset eo loco collocari canon synodi Nicænæ, si extaret. Extitisse conjiciunt multi ex unico Hieronymi l. co, quem habemus in præfatione ad librum Judith à se versum, ubi dicit hunc in numero sanctarum scripturarum a synodo ista computatum esse. Valde tamen dubito de ea re, nulli quippe id de Nicænis Patribus legitur, quos procul dubio secuti essent Concilia sequentia, cum ea synodus primum in Codice Canonum Ecclesiæ Universæ ab ultimis temporibus locum obtinuerit, neque fuisset opus, ut posteriora quæ semper eam receperunt, ab eo canone recederent, maxime Laodicenum, cujus canonem suo ordine collocavimus, uti valde probabile in Annum 364. quamquam alii ante Nicænam habitum adferant. vid. *Mastricht Hist. Juris Eccles. §. 124.* & addenda, *Alphonf. Pisanus* in sua collectione spuria canonum Nicænorum LXXX. ex Arabicis versorum, meminit ex hoc loco Hieronymi actorum Synodi Nicænæ *de Canone Scripturæ*; Sed
nil

nil præter locum Hieronymi afferre potuit ad
 stabiliendum hunc canonem; vide late Hie-
 ronimi hunc locum vindicantem Raynoldum
in prælect. ad libr. Apocryp. tom. I. prælect. 15.
 Cum itaque canon Nicænus nullus fuerit, sal-
 tem non extet; de Athanasii Canone, de-
 prompto ex Synopsi ejus sacrae scripturae, hoc
 monendum: multos hanc Athanasio affectam
 asserere. Dupinius eo tamen non indignam
 censet; Cave ei in *Historia literar.* non abjudi-
 cat, si non est ejus, esse tamen dicit antiqui
 scriptoris. In eo singulare, quod in Psalterio
 Davidico numeret Psalmos CLI. in ultimo
 nempe CLI. postea in enumeratione libri Psal-
 morum in fine asserit, peculiariter Davidi &
 extra numerum reliquorum inscriptum esse,
 cum Goliath prostravisset, quem titulum in
 vulgata habet Psalm 143. De Apocryphis ad-
 dit. *Sunt itaque canonici veteris Instrumenti libri*
XXII. litteris Hebraicis numero pares. Præter
istos autem sunt adhuc alii ejusdem veteris instru-
menti non canonici, & κανονιζομενα βιβλια, qui
Catechumenis tantum leguntur. Sapientia Salo-
 monis, Sapientia Jesu filii Sirach, Esther, Ju-
 dith, Tobiaë, postea ἀνπλεγυμένοις accenlet,
 præter enumeratos Machabæorum libros
 quatuor, Ptolemaica, Psalmos & Cantica
 Salomonis. Susannæ historiam. Apocry-
 phis vero librum Enoch, Patriarchas, ora-
 tionem Joseph. Testamentum Mosis, Abra-
 ham, Eldad & Modad, Eliæ, Prophetæ So-

phoniae, Prophetæ Zachariæ Patris Johannis, Baruch, Ambacum, seu Habacuk, Ezechiel & Danieli falso inscriptos libros. Isti, ait, sunt libri V. T. non canonici; quidam vero ex Veteribus (apud Hebræos) pro canonicis reputari dixerunt librum Esther & Historiam Ruth, quæ cum historiis judicum uno libro comprehenditur; Esther vero ad aliud quoddam volumen canonicum pertinere. Et tot quidem sunt, & ejusmodi cum in canone tum extra canonem veteris instrumenti libri. De Apocalypsi testatur, a priscis sanctis & spiritu Dei imbutis Patribus veluti quæ Johannis sit, acceptam & approbatam esse. Subjicit postea ordine singulorum librorum auctores & contenta; quæ legisse non poenitebit.

Quarto loco positus est canon Hilarii, ex Ethnico Pictaviensis Episcopi conjugati, quem Baronius anno demum CCCLV. ad Episcopatum pervenisse contendit, hunc tamen antevertisse potest. vid. Heunischii *Atates Patrum*, Riveti *Crit. Cave. h. st. literar.* Fuit Ariana hæreseos impuginator ferventissimus, ob id in exilium à Constantio missus in Phrygiam. Habemus ab eo tantum canonem V. Testamenti, ex prologo ejus commentariorum in Psalmos, quos ex Origine excerptis. Novi Testamenti canonem desideramus. Commentarii ejus in Matthæum *Canonum* nomen ferunt, qui truncati sunt præfatione, ut ex Beda scimus; forte in ea fuit canon N. Testamenti.

Quin-

Quinto loco habetur concilii Laodicensis canon. quod primo fuit sollicitum de canone scripturæ. Depromptus ex canone ejus LIX. alis LX. qui est canon 163. Codicis canonum Ecclesiæ universæ. Ex canonibus Pseudo-Apostolicis canon quidam postea sequitur, qui omnibus anterioribus videtur anteponeendus, si verus esset, sed de eo postea, illum pertinere ad seculum quintum, quo sunt suppositi, probabimus. De tempore ejus Concilii disputant Historici. Multi ante Nicænum habitum contendunt, alii melius, quia canone VII. Photinianorum meminit, post Nicænum habitum adserunt, ni *Photinianos*, quia in quibusdam codicibus & versionibus non occurrunt, delere voluerimus, vid. præter Baron. & Binium Gundlingium, ad can. Laodicenum citatamque historiam juris Eccles. §. 24. & addenda. In hoc canone Apocrypha omissa sunt & in N. T. Apocalypsis.

Sextus canon est *Gregorii Nazianzeni* ex *Jambico III. ad Seleucum* vel *Amphilocheii Iconiensis* Episcopi, utriusque enim tribuuntur *Jambi* illi notabiles, qui nobis exhibent canonem scripturæ. Maximi viri, ob styli eminentiam potius Gregorio attribuunt, inter quos *Bililius*, *Cave* & alii. *Amphilochio* adscripsit *Balsamo in Scholiis pag. 1082. ed. Paris.* Singulare in eo quod *Johannis Apocalypsin* notham esse, ex majoris partis testimoniis, dicat. Apocryphorum non meminit.

Septimus canon est ex *Cyrilli Hierosolymitani Episcopi Catechesi IV.* depromptus, qui forte anteriori *Laodicensi & Gregorii* canoni præponi debuisset, quippe *Catecheses scriptæ seculo quarto medio*; cum autem ad annum 386. vixerit in hunc locum coniecimus. Non meminit *Apocryphorum*, nec *Apocalypseos Johannis*. Addit tandem: *reliqua omnia extranea secundoque loco habeantur, & quæ in Ecclesiis non leguntur, ea omnia neque per te legas quemadmodum audivisti.*

Octavus est *Epiphanii*, qui tantum canonem *V. T.* reliquit. *Apocrypha* nulla recenset.

Philastrii Brixienfis Episcopi est concisus canon nonus. In *V. T.* meminit tantum legis & *Prophetarum*. In *N. T.* omittit *Apocalypsin* *Hæresi 88.* Eos, qui *Pauli Epistolam ad Hebræos* pro canonica non habent, inter hæreticos numerat.

Decimo loco legitur canon *Hieronymi Presbyteri*, quem quoque habet *Cassiodorus ex eo divinar. Lect. cap. 12.* ex famoso ejus *Prologo Galeato* cujus inscriptionis rationem ipse statim dabit, qui plerisque editionibus *Latinis vulgatae versionis sive scriptis, sive typis expressis* præmitti solet. Quem plurimi tanquam, summi Doctoris, qui post eum vixerunt, sequuntur. Est is quoque in *Epistola ejus ad Paulinum Presbyterum*, de eo *Joh. Sarisberienfis*, de cujus canone postea aliquid dicent-

cendum, in Epist. 172. ad Comitem Henricum. Si Librorum sacrorum conceptionem quis nosse desiderat, epistolam Beati Hieron. ad Paulinum de Divinis libris legat, quia, ut de conscientia mea loquar, nusquam melius invenietur, aut planius. In Canone cum anterioribus fere consentit, XXII. libros in Canone Hebraico, juxta numerum literarum memorat, postea addit. Hc prologus scripturarum quasi Galeatum principium omnibus libris, quos de Hebræo vertimus in Latinum, convenire potest, ut scire valeamus, quidquid extra hos est, intra Apocrypha esse ponendum. Igitur sapientia, quæ vulgo Salomoni inscribitur & Jesu filii Syrach liber & Judith, & Tobias & Pastor non sunt in canone. Machabæorum librum primum Hebraice reperi, secundus Græcus est. Quem librum Pastorem vocatum intelligat, non certo sciri potest, novo Testamento quidam accensent Hermæ Pastorem, sed ille ad veteris Testamenti canonem à nemine est relatus, idem de eo Sarisberiensis dicit infra. Qui primum librum Machabæorum Pastorem ab Hieronymo vocatum adlerunt *ὁ τῆς πασίδ* & id est, thalamo seu atrio-vid, Heideg. in exami. concil. Tridentin. pag. 95. uti, & qui tertium, ita insigniri putant refutantur a Clariss. Steph. Le Moine in Epist. de Melanophoris ad Cuperum quæ est post ejus Harpocratem edita pag. 258. & seq. Ipse autem Clariss. vir fallitur, quod putat intelligere Hieron. Hermæ Pastorem, ob rationem

jam occupatam. Novi Testamenti canon depromptus est ex *Epistola* ejus ad *Paulinum*, in quo nil memorabile, nisi quod de *Epistola* ad *Hebræos* dicat, eam à plerisque extra numerum ejus *Epistolarum* ad *Ecclesias* poni.

Hieronymi canonem excipit XI. loco alius *Ruffini* *Toranii* *Aquilegiensis* *Presbyteri*, *Hieronymi* æqualis, amici, inimici, reconciliati postea iterum *Antagonistæ*. Depromptus est ex *symbolo* ejus seu *expositione symboli* ad *Laurentium*, quæ etiam legitur inter opera *Hieronymi* & *Cypriani*. Pervenit ad seculi quinti annum X. vel XI. admirator *Origenis*. Post enumeratum *Canonem* V. & N. T. subjicit. *Hæc sunt, quæ Patres intra Canonem concluderunt, ex quibus fidei nostræ adsertiones constare voluerunt. Sciendum tamen est, quod Galii libri sunt, qui non Canonici sed Ecclesiastici, à Majoribus appellati sunt, id est Sapiaentia, quæ dicitur Filii Syrach qui liber apud Latinos hoc ipso generali vocabulo non auctor libelli sed scripturæ qualitas cognominata est. Ejusdem vero ordinis est libellus Tobiaë & Judith & Machabæorum libri. In N. vero Testamento libellus qui dicitur Pastoris sive Hermes qui appellatur Dux viæ vel Judicium Petri. Quæ omnia legi quidem in Ecclesiis voluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem ex his fidei confirmandam. Ceteras vero scripturas Apocryphas nominarunt, quasque in Ecclesiis legi noluerunt. Hæc nobis à patribus tradita sunt. Est hic Canon anterioribus, præsertim Hieronymi*

mi consonus, nisi quod sine nota patiatur in canone Epistolam ad Hebræos abire.

Sequitur in ordine canon Concilii Carthaginensis Tertii, qui XII. est. De quo dubium an sit ejus concilii, aut esse possit. Africanorum, præsertim Carthaginensium, Conciliorum ordo valde est confusus, neque in numero conveniunt scriptores neque in canonibus. Verum in hæc non est hujus loci hic inquirere. Hoc quod tertium hic vocamus cum aliis, præsertim collectore antiquo, videtur revera postremum esse Carthaginensium, quod anno 419. post Consulatum Honorii XII. & Theodosii VIII. tertio Kalend. Junii est habitum. Id quod primum in codice canonum Ecclesiæ Africanæ locum occupat, in eoque est canon noster capitulum vigesimum quartum, quod in concilio tertio de quo diximus, est XLVII. In quo fit Bonifacii mentio, qui si Romanus Episcopus est, anno 418. vel 419. ad Episcopatum venit. Quod tamen additamentum uni vetusto codici adsutum testatur Dominicus Nizolinus, in Veneta Conciliorum Editione *Anni 1585. tom. I. pag. 754.* ubi & addit: in certis conciliorum voluminibus esse hunc concilii memorati canonem XXIV. Fit itaque exinde dubia ista Bonifacii Fratris Consacerdotis consultatio & certius ad annum 419. refertur is Canon. Crisconius Episcop. Africanus, in sua *collectione Canonum*, hoc capitulum habet. Can.

299. ex concilio Carthaginensi, tit. XXIV. cum ista differentia, ut non faciat mentionem duorum librorum, qui Machabaici vocantur, qui quoque in textu Græco istius concilii, in editione Justelli non inveniuntur. Salomoni adscribuntur libri quinque, Paulo Epistolæ XIII. & postea additur una ad Hebræos. Crisconius contrahit hæc & Paulo XIV. epistolas adscribit. Invenitur quoque capitulum hoc in codice canonum Dionysii Exigui, qui est codex canonum Ecclesiæ Romanæ, in editione Justelli pag. 147. cum duobus Machab. libris & additamento ad Bonifacium.

Succedit in serie nostra Canon Augustini, ex libro 2. ejus de doctr. Christiana cap. 8. numero XIII. quem ex eo quoque refert Cassiod. *Divinar. lect. c. 13.* id differt fere ab anterioribus, quod librum *sapientiæ & Ecclesiasticum* Syrach, item Tobiam, Judith & Machabæos numeret in serie, de primis duobus addit, quod quodam similitudine Salomonis esse dicantur quod Jesus Syrach filius eos scripsisse constantissime perhibeatur, id quod de libro sapientiæ retractavit, ut patet ex lib. 2. c. 8. *Retract.* de libris hisce duobus plenius agit lib. XVII. de Civit. Dei cap. 20. in repetitione Cassiodori Salomoni adscribuntur quatuor libri, seorsim sapientiæ libro enumerato.

Decimus quartus Canon sumptus est ex Epistola Innocentii Episcopi Romani I. ad Exuperium, quem quoque suis decretalibus inseruit

ruit Dionysius Exiguus *num. XXVII.* In eo adscribuntur lib. V. accensentur quoque libri Tobiae, Judith & duo Machabæorum, tum Apoerypha quædam memorantur quæ Apostolis adscripta sunt, & hic locum non habent.

Qui loco decimo & quinto est collocatus decerptus est è canone Pseudo-Apostolico LXXXV; primo loco merito ponendus, si hi Canones genuini essent, tum merito sequentibus & conciliis & Patribus pro norma fuissent, à qua iis recedere non licuisset. Sunt quidem antiqui, sed suppositi Clementi & maxime probabile, id factum seculo quinto decurrente, quod doctissime probavit in *Pseudo-Epigraphis Apostolicis incomparabilis Dalæus*, cui addi potest *Mastricht-Hist. juris Eccles.* 8. 124. ad 135. Alii quidem eos antiquiores omnes tamen suppositos esse censent, si Turrianus Jesuita, paucique alii excipiuntur. Canon hic in V. T. agnoscit tres libros Machabæorum & hortatur juventutem ad Lectionem Sapientiæ Jesu Syrachi filii. Apocalypseos nulla mentio, & quod a nemine factum præter Joh. Damascenum, inseruntur duæ Epistolæ Clementis & Præceptiones, quas Apostoli Episcopis per Clementem in libris octo nuncuparunt; cum additamento eas omnibus publicari non debere, ob quædam arcana, quæ in se continent, nempe actiones Apostolorum.

Deci-

Decimo sexto loco recitatur canon Gelasii primi Episcopi Romani: & LXX. Episcoporum Concilii, quod coegit. Est ille seculi quinti decurrentis insigne monumentum, quod non tantum nobis canonem Biblicum, sed quoque catalogum Patrum, quos Ecclesia Romana approbavit, item Apocryphorum, quorum tunc magna copia erat, dedit. Canonem S scripturæ id capitulum insipide truncavit. Gratianus *ex sancta Romana* dist. XV. Quem conservarunt alii Compilatores, nempe Burchardus Yvo & Collectores conciliorum cum quadam tamen diversitate, quam quisque ut sectæ suorum temporum inserviret, quemadmodum conjicio, sponte in isto capitulo fecit. Nos canonem ex editionibus Conciliorum, quæ puriores sunt excerpimus, differt ab Innocentii Antecessoris sui Canone, quod ille quinque Salomoni hic tres adscribat libros, quamquam Burchardus *Wormat. in decret. lib. 3. c. 217.* etiam quinque, contra Yvo in suo Decreto *part. 4. cap. 61.* trium librorum tantum faciat mentionem. Ubique tamen Syrachii & sapientiæ libri adduntur, item liber Tobiae, Judith, Machabæorum, Gelasius tantum unum, Innocentius vero duos memorat. Burchardus ex uno fecit duos. Yvo verò numeros non adjecit, quod indicium eum unum tantum agnovisse, ita enim solet, quando non sunt plures, quorum numeros exprimit. Gelasius quoque Apocalypsim plane omisit, quam

quam Innocentius agnovit. Uterque Rapso-
 dus, Furchardus & Yvo eam Gelasio addi-
 derunt.

Septimus & decimus est canon Cassiodori,
 quem post Hieronymi & Augustini canonem
 recitatum ex LXX. interpretum codice for-
 masse vult, cui adjuncti erant libri novi Te-
 stam. quos recentuimus. Leguntur in eo
 Ecclesiasticus, sapientia, qui libri Salomoni ad-
 scribuntur, item Judith, Tobia & Machabæo-
 rum duo libri, quod indicium certissimum,
 non esse illum canonem LXX. interpretum,
 qui tantum à se versa, in codicem conjece-
 runt, cætera postea addita sunt Manuscriptis
 posterioribus. Est itaque hic Canon series
 manuscripti exemplaris, quod Cassiodorus
 seculo sexto Bibliothecæ suæ adseruit.

Canon decimus Octavus est Junilii Episcopi
 Africani ex libris paribus divinæ legis, qui
 continent colloquium Magistri & Discipuli.

Ubinam in Africa Episcopus fuerit non con-
 stat. Floruit seculo sexto medio. In Vet.
 Test. censet Ecclesiasticum, lib. sapientiæ,
 Judith, Machab. II. eique non sunt plena au-
 ctoritatis, Tobiam omittit. In N. Test. du-
 bias facit Petri II. Joh. II. & III. Jacobi & Ju-
 dæ. Apocalypsin Orientales ait rejicere, du-
 bios facit apud Hebræos libros paralipome-
 non, Jobi, Esdræ II. & Estheræ.

Decimo nono loco positus est canon Le-
 ontii, ejusdem seculi sexti. Hic ex advoca-

to factus est Monachus Cœnobii Lauræ in Palæstina. Putat Vossius *lib. IV. de hist. Græc.* esse eundem cum Leontio Cyprio, quod in medio relinquit Cave in *hist. liter.* Potius cum Oudino in *supplem.* & Dupinio in *Biblioth.* censeo illos esse diversos, id quod ætas & scripta satis ostendunt. Est hic canon depromptus *ex lib. de sectis Actio. 2.* qui ex Apocryphis nil inmiscuit veteri Test. neque quidquam in Novo dubium facit. Addit post traditum Canonem per Leunclavium interpretari. *Hi sunt libri tam prisci quam recentes, qui in Ecclesia pro Canonicis habentur, ac priscos quidem omnes Hebræi recipiunt.* Ingenium hoc ejus seculi est monumentum.

Vigesimum Canonem dedit nobis Isidorus Hispalensis Episcopus, fratris sui Leandri Successor, à Concilio Toletano VIII. summopere laudatus. Nec immerito; strenuus enim veritatis & pietatis in variis Conciliis Hispaniæ per annos XL. & quod excurrit adsertor fuit, usque ad annum 636. Canonem sacrae scripturae recensuit in *lib. de Originib. lib. VI. c. 2.* quos imperfectos reliquit, ita ut hic Canon ad Annum 630. referri possit. Salomoni tres libros adscribit. Esdræ unum, secundum, tertium & quartum, qui apud Hebræos non habentur, inter Apocryphos refert. Librum sapientiæ apud hebræos nullum esse, sed Philonis Juæi affirmari. Judæis a. Librum Ecclesiasticum certissime esse Jesu Syrachii eumque eloquii Simi.

similitudinem Salomonis titulo prænotari apud Latinos, apud Hebræos inter Apocryphos haberi. Judith, Tobia & Machabæorum libros, quibus auctoribus scripti sint, non constare. De Epist. ad Hebræos dicit à plerisque Latinis esse Pauli, incertum relinqui, propter dissonantiam sermonis eandemque alios à Clemente, alios a Barnaba scriptam suspicari. Non pænitebit legisse totum illud *caput 2. lib. VI. Originum*, singularia enim multa in eo inveniuntur.

Isidori Canonem excipit vigesimus primus Joh. Damasceni, ex seculo Octavo, cujus medium attigit. Canon ejus in veteri Testamento conformis est Canoni Hieronymi. De lib. Sapientia & Ecclesiastico addit, ex interpretatione Jacobi Fabri: *Studiosi quidem hi libri pulchrique, & honesti, sed non numerantur in Prophetis libris, neque ponebantur in Arca*, De aliis Judith, Tobia & Machabæorum tacet. Interpres Faber illud: *in Prophetis libris*, addidit, ut sensus clarior esset. Damascenus dixit *ἐκ ἀριθμῆνται ἑδὲ ἔκειντο ἐν τῇ κιβωτῶ* in novi Testamenti Canone, sacris libris accenset: Canones SS. Apostolorum per Clementem.

Vigesimus Secundus Canon est seculi Noni incipientis, quem Nicephorus Constantinopolitanus attexuit suæ Chronographiæ. Illustre monumentum mediæ antiquitatis. Quisnam sit ille Nicephorus, disputant inter se Docti, Clarissimus Vossius *de Hist. Græc. lib.*

lib. 2. eum distinguit à Patriarcha Constantinopolitano, cujus vitam Ignatius Diaconus scripsit; quia ultra mortem Nicephori Patr. quæ Anno 828. vel 829. contigit, se extendit per aliquod annos ad Michaelis Matrisque ejus Theodoræ Imperium quod cœpit anno 841. ideoque eum Nicephorum *Junior* appellat. Cui sententiæ multi subscribunt. Dubitat Dupinius, verum sine causa. Inscriptio enim hujus Chronographiæ ipsa ostendit à Nicephoro ad annum ultimum Michaelis, seu 829. productam esse. Quæ Latina ita se habet. *S. Patris nostri Nicephori Constantinopolitani Archiepiscopi Chronographia brevis ab Adamo ad Michaelis & Theophili ejus filii tempora in hunc modum digesta.* Cætera itaque, ut solet hujusmodi libris contingere, ab alio, seu potius aliis sunt adsuta, quædam enim exemplaria producunt eam ad Michaelis & Theodoræ tempora quædam verò ad annum 886. seu Leonis VI. Sapientis. Videatur Hankius *de scriptor, Byzant. part. 1. c. 180.* imo ad seculum XI. quædam ad XII perveniunt, ut testantur Mss. Augustissimæ Biblioth. Cæsareæ Vindebonensis. Hisce breviter illustratis hic Canon adsertus sit Patriarchæ Constantinop. invito etiam Magno alias Pearsonio, qui in *Vind. Ignatianis* debili argumento eam Nicephoro Nostro abjudicat, quod in M. SS. codicibus, neque veterum testimonio Nicephoro adscribatur. Sed jugulat se proprio
gla.

gladio, fatetur enim Chronographiæ Nicephorianæ ut plurimum annexum esse, quid igitur opus, particulam libri proprio signare nomine, quod caput operis indicat. Vertit eam Latine Anastasius Bibliothecarius eodem seculo, quod luculentum testimonium de eo est. Post eum Joach. Camerarius, deinde Contius, Fabrotus, Goar edidere. Tandem inserta est *Biblioth. Patr.* sed sine nostro Canone. Græce, edidit An. 1606. Scaliger in *Thesauro temporum.* Græc. & Latine cum Anastasio Petrus Pithœus in operibus, quæ prodierunt 1609. Singulare in hoc Can. est, quod libros Vet. & N. Test. dividat in ἐκκλησιαζομένους καὶ κεκωνωισμένους, & post hos recensitos addit ἀνπλεγμένους, tandem Apocryphos, neque hoc tantum, verum etiam cujusque libri versus Στίχους addit, quod nobis indicium præbet, ejus tempore suppositos, quos memorat libros, adhuc extitisse, & forte quibusdam scripturæ codicibus additos esse, fecit idem in versione sua Anastasius, in versuum numero tamen à Græco quandoque abit. In Vet. Test. libr. XXII. cum ista differentia Canonis, quem ex Meliton. Hieronym. aliisque excerpimus, recenset, quod librum Esther omittat, & Baruch inter Prophetas numeret, eique DCC. versus attribuat, qui tamen postea inter Apocrypha refertur. Oportet itaque diversos esse libros.

Numerus versuum tamen obstat ut primum Baruch non dicamus esse istum, de quo Jerem. cap. 36. Vet. Test. libros, quibus contradicitur, enumerat Machab. tres sapientiam Salom. Hesther Judit. Susan. libr. Tobit & Tobiam. Novi quibus contradicitur conservavit interpres Anastasius, nam in exemplaribus Nicephori Græc. Scaligeri & Pithœi desunt, in his Apocalyps. Johan. Apocalyps. Petri, Barnabæ Epist. Evangel. secundum Hebr. Apocry. Vet. Test. ei sunt. Enoch, Patriarchæ Oratio, Josephi Testament. & Adsumtio Mos. Abrah. Elad & Madad, Helix Proph. Zachar. Patris Johannis, Baruch, Ambacuc, Ezechielis Pseudepigrapha. Nov. Apocpha: *περίοδο* seu itinerarium Petri, itinerar. Johan. itinerar. Thomæ. Evangelium Thom. *διδασχὴ* Doctrina Apostol. Clementis XXXII. Ignatii, Polycarpi, Pastoris & Hermæ. Quibus omnibus exceptis Ignatii, Polycarpi & Pastoris, additi sunt versuum numeri, ex quo colligo, ejus tempore adhuc supposititios illos libros extitisse.

Canon sequens in ordine XXIII. est ejusdem seculi noni ex Rhabano Mauro, Archiepiscopo Moguntino decerptus ex *cap. LXXXI. de institut. Clericor.* Fuit inter doctissimos sui seculi, primum Abbas Fuldensis, postea ejectus ex Monasterio ad Episcopatum evectus de quo Serar. in *reb. Mogunt. lib. IV pag. 625.* & seq. Tobix, Judith & Machabæorum duos libros,

bros, inter V. T. numerat, item sapientiae
 lib. & Eccles. cum iis LXXII. libros S. scri-
 pturae enumerat. Canonem XXIV. nobis
 dedit Johan. Sarisberiensis Episcop. Carno-
 tentis, seculo XII. adulto in *Epist.* 171. ad *Hen-*
ricum Comitem, Vir sui seculi doctissimus &
 gravis. Hieron. sequitur in Vet. instrumento
 tanquam Doctorum Doctorem. In N. T.
 Paulo quindecim adscribit *Epist.* inter quas
 est illa ad Laodicenses. De Apocryph. hæc
 habet, *Liber Sapientiae & Ecclesiast. Judith, To-*
biae, ut idem Hieron. adserit non repetantur in Can.
 sed neque *Machab. liber.* qui in duo volumina scindi-
 tur, quorum prius *Hebr.* redolet eloquentiam, alte-
 rum *Græcam* quod *stylus ipse convincit*, ille autem
 qui Pastor inscribitur, an alicubi sit, nescio, sed
 certum est quod *Jeremias & Baruch* illum vidisse
 & legisse testantur. Ex centonibus Pauli con-
 suta *Epist. ad Laodicenses* est adsumta ex male
 intellecta *Ep. ad Coloss.* vide verba Sarisbe-
 riensis, etiam de *Tobiae Judith & Machabæo-*
rum libris. Canon XXV. concilio Floren-
 tino & Eugenio a quodam vel a *Francisco Ca-*
ranza, Dominicano in *summa* conciliorum est
 suppositus. In collectionibus conciliorum
 non habetur, qui citant eum posteriores sunt
Caranza qui 1546. prodiit. Anteriores, et-
 iam in ipso concilio præsentibus ejus non me-
 minerunt. Vide de *Impostura Rainoldi*
Cens in lib. *Apoc.* part. I. *Prælect.* 41. Suppo-
 stor forte hoc canone præcludere voluit con-

cilio Tridentino, cujus est canon XXVI. ex
 sessione ejus IV. Anni 1546. hic sub Anathe-
 matis fulmine sancitus, plenissimus est omni-
 um; qui Ecclesiasticum, sapientiæ lib. To-
 biam Judith duos Machab. & additamenta
 Danielis & Estheræ in canonem & quidem
 secundum vulgatam editionem Latinam ad-
 sumsit. Lectu dignæ sunt deliberationes de
 eo, apud personatum Paulum Sarpium seu
 Petrum Suavis in *Hist. Conc. Trid.* pag. 131. &
 seq. edit. Gorchem. Porro positus est Canon
 Protestantum Eccles. ex eorum Bibliis & con-
 fessionibus decerptus, qui ad prima secula
 accedit.

Canon XXVIII. Habessinorum, vel Æ-
 thiopum excerptus est ex Clar. Ludolfi Hi-
 storiam Æthiopicam lib. 3. c. 4. tum quoque ex
 commentariis ad istud caput. Est incertus, quia
 Versionis Æthiopicæ tempus incertum. Non
 inepte Clar. D. Ludolf conjicit factum id
 tempore conversionis hujus famosæ & spa-
 tiosæ gentis aut paulo post eam. Videantur
 quæ ille docte loco cit. annotavit, etiam de li-
 brorum hujus canonis distinctioe seu divi-
 sione, quas tamen nullas habet ad hunc
 Canonem, nisi quod moneat, Danielis Mi-
 noris historiam esse Historiam Susannæ. Ca-
 talogum hunc Latine edidit Bartholdus Ni-
 husius Anno 1655. postquam Romæ cum
 authentico Syriaco & typis Sacræ, uti vocant,
 con-

congregationis de propaganda fide editus est
1653, in 8vo.

Canonem *tricesimum* Benedicti Ariæ Montani Hispalensis, tanquam singularem posuimus, quia diversus est ab eo, qui in concilio Tridentino est canonizatus, liceat eo verbo uti, & quidem annis septem aut octo post concilium Tridentinum a Papa publicatum & confirmatum. Hic canon exhibet primo libros Veteris Testamenti qui Hebraicè extant. Postea libros Novi Testamenti, ubi in Græcis editionibus recensentur. Apocryphi eo ordine, uti in serie positi sunt. In omnibus enim ordinem servavimus, quem Arias Montanus exhibuit in editione Plantiniana Antwærpensi Anni 1584. quæ non tantum Ariæ Montani, cui a Rege Philippo Hispanorum commissa erat, sed etiam Academia Lovaniensis habenda est, e cujus gremio Rex tres Censores adsociavit Ariæ Montano. Nimirum Augustinum Hunæum, Theol. Prof. Regium Ordinarium. Cornelium Regneri, Theol. Professore Ord. Joh. Wilh. Harlemium, Lovanii in Collegio Jesuitarum Scripturæ & Linguae Hebr. Professore. In hujus editionis Titulis, Veteri & Novo Testamento præfixis hæc leguntur verba: Accesserunt & huic editioni libri Græcè scripti quos NB. Ecclesia Orthodoxa, Hebræorum canonem secuta, inter Apocryphos recenset,

tunc merito pro canone novo recensendus fuit, quod veritas incaute hanc veritatem. tam catis cautisque alias Censoribus extorserit. Id tamen memorabile de hac editione addendum, cum multa jam exemplaria cum hoc elogio essent excusa, Jesuita Censor, aut alius observans hanc confessionem non esse concilio Tridentino consonam, favere vero Protestantibus, in sequentibus exemplaribus illa deleri fecit. Raram hanc confessionem, qua Romana Ecclesia se non orthodoxam quasi declarat, inveni in Exemplari meo. Didici hanc confessionem a Clarissimo Crenio, qui tomo XI. observationum Philologicarum pag. 95. & seq. eam recensuit.

Canon XXXI. ut Joh. Mabillon in itinere Italico eum exhibet p. 396. tomi primi parte altera, descriptus est ex Codice Manuscripto Bobiensis Monasterii, quem censet esse mille annorum caractere majori, seu quadrato scriptus, cujus scripturae specimen subjungit, quare post Rabani Mauri Canonem debet poni singulare in eo, quod Prophetarum, Evangelistarum & Apostolorum epistolas non nominatim exprimit sed tantum per numeros: Ex apocryphis tantum memorat Tobiae librum, librum Judith. Machabæorum duos. Davidis quinque, in tot olim dividebatur liber psalmorum, quem Davidicum nominat, id quod & Mabillonus obser-

servat. Salomonis libri tres ali Mauri Manuscripto erant additi, teste Mabillone. Post Evangelia quatuor, additum. Sacramentarium uno. Nempe libro, quo, ut etiam Mabillonius notat, veteres eum librum designabant, qui collectiones & præfationes admissas continebat. Non habebat Sacramentarium istud titulum, ei dedit, post deliberationem Mabillonus, Sacramentarii Gallicani, vide ejus præmissam præfationem pag. 277. tomi I. part. secundæ.

Petrus Pithœus tricesimum tertium Canonem descripsit ex Codice veteri Carpenfi. Additi erant postea libri Veteris Test. quibus contradicitur & non recipiuntur ab Ecclesia Machabæici tres vers. VII. CCC. sapientia Salomonis vers. I. C. Sapientia Jesu Sirach. vers. II. DCCC. psalmi & Cantica Salomonis vers. II. C. Hester vers. CCCVIII. Judith. vers. I. DCC. Susanna vers. D. Tobe & Tobias vers. DCCC. sequebantur libri Novi Testamenti, quibus contradicitur. Apocalypsis Petri vers. III. DCCC. Barnabæ Epistola. versuum I. CCCVI. Evangelium secundum Hebræos versuum II. CC. Ulterius & quæ sunt apocrypha Veteris. Enoch. vs. I. V. Patriarchæ vs. III. DCCC. oratio Joseph. v. VC. Testamentum Moysis v. I. C. assumptio Moysis. v. III. C. Abraham v. CCC. Elad & Modab. V. *Helix Prophetia v. CCCXVI. Sophoniæ Prophetia v. DC. Zachariæ Patris

Johannis v. D. Baruch Abacuc Ezechiel f. l. s. a. scripta, sine adjecto numero versuum. Porro & quæ novi sunt apocrypha. Itinerarium Pauli versuum III. DC. Itinerarium Petri versuum II. DCCC. Itinerarium Joh. versuum II. D. Evangelium secundum Thomam versum I. CCC. Doctrina Apostolorum vers. CC. Clementis XXXII. vers. II. DC. Ignatii Polycarpi, Pastoris.

II.

Samuelis BATTIERII,

In locum ad Gal. II. 3. 4. 5.

Observatio.

Epist. D. Pauli ad Galat. C. II. 3. 4. 5.
 Ἄλλ' εἰδὲ τίς τις ὁ σὺν ἐμοί, ἔλθῃ ὦν, ἠνάγκασθῃ περιμνηθῆναι. Διὰ δὲ τῶς παρεσιπέκτας ψευδαδέλφους, οἵτινες --- καταδολώσωσιν αὐτοὺς. Ὅτις εἰδὲ πρὸς ὄρασις εἰζάμεν τῆ ὑπατιγῆ. --- Nullum est mihi dubium, quin hic pro voce τίς τις legi debeat τιμόθεος. Cur ita sentiam, brevibus ostendam. Cum D. Apostolus in hac epistola vehementer increpare suos Galatas inciperet, quod tam cito se ab Evangelio illo, quod ipsis annunciasset,

ciasset, ad Judaismum averti paterentur: quod doctrinam, quâ salutem hominibus in gratiâ Christi unice positam esse ab ipso didicissent, temere relinquerent, legemque Judaicam sibi observandam esse putarent: fieri non potuit quin reminisceretur, quid olim in suo Timotheo ipse fecisset. Cum enim Paulus Timotheum fidelem ex Græcis (Actor. XVI. 3.) circumciderit, nihil videri magis poterat confirmare sententiam eorum, qui omnino fideles ex gentibus circumcidendos esse contendebant, quàm ipsum exemplum istius Timothei, ut sine controversia Paulus necesse habuerit hic aliquid de illo facto dicere, suosque prævertere adversarios, qui speciose admodum illud Apostolo potuissent objicere. Quod autem ipsa res ut Apostolus adversarios occupare in isto loco, atque iis occurrere voluerit, ipse profecto Textus, si tantum ad ejus verba recte attendatur, poterit patefacere. Loci vero difficultas omnis, quæ orta fuit ex eo, quod particulæ istius δὲ versu quarto occurrentis virtus non perciperetur, evanesceat, si mecum observabitur, quod istud δὲ hic *sed, verum* significans peculiarem secum habeat junctam ellipsin, ex iis tamen quæ ipsam antecedunt supplendam. Ut omnino ad verba: *ἀλλὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδελφούς, περιετμήθη,* sicque locus hæc dicat: *Verum neque Titus---*

necesse habuit, necessitate aliqua salutis conse-
quendæ cogebatur, circumcidi: sed tantum pro-
pter irreptitios illos falsos fratres fuit circumcisus.
Ut hinc facile quoque deprehendi possit,
quod τίτθ, locum hic non possit habere,
sed pro illo sit, τιμόθεθ, ponendum. Istum
vero particulæ hujus δὲ usum res postulat, ut
exemplis aliquot, quæ ex ipsis Græcæ puri-
tatis fontibus depromam, coner ostendere.
Plato in Gorgia p. 303. lit. C. Edit. Lugd.
1590. sic scribit: ἔλεγον δὲ πρ, ὅτι ἡ μὲν ὀψοποι-
πικὴ ἔμοι δοκεῖ τέχνη εἶναι, αἰδ' ἐμπειρία ἢ δ' ἰατρικὴ.
In quibus ad ista ultima, ἢ δ' ἰατρικὴ, supple-
ri ex antecedentibus debet, δοκεῖ τέχνη εἶναι:
Dicebam equidem, quod coquinaria mihi non vi-
detur ars esse, sed quedam peritia: verum Me-
dicina videatur ars esse. Similiter Aristote-
les Lib. VIII. Nicomachior. C. XIII. ὁ γὰρ
δῶλθ, ἐμψυχον ὄργανον. τὸ δ' ὄργανον, αἰψυχος
δῶλθ. ἢ μὲν δὲν δῶλθ, ἐκ ἐστὶ φιλία πρὸς αὐτόν.
ἢ δ' ἀνθρωπθ. Quæ postrema sic integra
ponuntur: ἢ δ' ἀνθρωπθ, φιλία ἐστὶ πρὸς αὐτόν.
Servus enim, instrumentum est anima præditum:
instrumentum autem, anima carens servus; Qua-
tenus igitur servus est, amicitia cum ipso non est,
sed quatenus homo, amicitia est cum eo. Theo-
phrastus quoque Eresius libro V. Hist. Plant.
e. VII. Τέτων δὲ (viz. τῶν ξύλων) τὰ χριστὰ μὲν,
ἐλας ἀόραγῆ, διὰ τὸ γυμνωθεῖσαν τὴν μήτραν ξη-
ραίνεσθαι καὶ ἀποθνήσκειν. Τὰ δὲ πελεκητὰ καὶ τὰ
σπογγύλα, διὰ τὸ ἐναπειλῆσθαι τὴν μήτραν. Ut
po-

postremis istis, τὰ δὲ πελεκητὰ καὶ τὰ στρογγύ-
λα, ex superioribus adjici debeant hæc, ἀρ-
ραγῆ ἰλως ἔκ' ἔσιν ἀλλὰ ῥήγνουθαι πέφυκεν. Ho-
rum autem (Lignorum) ea quæ fissa sunt & per
medium ferra sunt dissecta, nullas prorsus pa-
tiuntur rimas, quoniam nudata medulla exicca-
tur & emoritur: verum illa quorum externa par-
tes securi sunt ablatæ, ut & rotunda, solent ri-
mosa fieri, quia medulla intus est conclusa.

Cum itaque hujusmodi ratio loquendi non
adverteretur, & vulgo ex Apostolorum Actis
esset cognitum, quod Timotheus à Paulo
circumcisus fuerit, cujus rei tamen contra-
rium in loco nostro dici videretur, pro voce
Τιμόθεο posita est vox τίτ, in primis cura
proxime primo versu ejusdem capituli mentio
istius Titi facta esse deprehenderetur. Et
obsecro quid est cur D. Paulus hic demum ad
nomen Titi, si recte τίτ scriptum esse de-
mus, addere voluerit, ὁ σὺν ἐμοί, qui mecum
est: non vero statim in primo versu dixerit,
συμμετράβων καὶ τίτον, τὸν σὺν ἐμοί, assumpto
tum simul quoque Tito, qui jam mecum est? Ec-
quis vero, ut & istud tangam, magis ita cum
Paulo putandus est Romæ fuisse, (Romæ autem
quin epistola ad Galatas scripta sit, nequaquam
dubito) quam Timotheus iste, cui Apostolus
in Epistola ad Philipp: c. II. tam singulare tri-
buit testimonium? Quid est porro cur Titum
istum Paulus solum hic in medium afferre,
cum alii plures incircumcisi fideles cum Paulo
sæpe

sape fuerint? Sic Actor. XXI. memoratur
 Judæos adversus Paulum Hierosolymis potis-
 time concitatos fuisse, quia putarint, quod is
 Trophimum Ephesum, quem secum habuit,
 in Templum duxerit, sicque locum sanctum
 istum profanaverit: quod sine dubio, si Tro-
 phimus fuisset circumcisis, ita non esset ta-
 ctum. Quid vero tandem Paulus contra Ga-
 latas ipsi adversantes potuisset conficere,
 cum ipsis diceret, quod nec Titus ex gentibus
 ad fidem conversus circumcidi fuerit coactus?
 Hoc ipsum erat de quo apud Galatas quæreba-
 tur. Quærebat an conversi ex gentibus cir-
 cumcidi deberent. Ut de Paulo minime sit
 cogitandum, quod cum suis Galatis sophisticè
 agere vellet. Et profecto cum Paulus in hac
 epistola tam studiose sit sollicitus, ut suam
 Galatis demonstret authoritatem, eamque
 non minorem aliis ullis Evangelium prædi-
 cantibus esse ostendat, conjici potest, quod
 Galatæ de hac illius authoritate non omnino
 fuerint persuasi, sed potius aliis qui circumci-
 sionem necessariam esse suadebant, fidem
 habuerint majorem. Quod autem Paulus
 Timotheum unice circumciderit propter fal-
 sos illos fratres Lucas ostendit Act. XVI: 3.
*καὶ ἐπέμψεν αὐτὸν ἄγε τοῖς Ἰουδαίοις, τῶν ὄντων ἐν
 τοῖς τόποις ἐκείνοις, circumcidit eum propter Juda-
 eos qui in illis locis fuerunt.* Quo autem modo
 plerique illorum locorum Judæi erga Pau-
 lum & erga Evangelii prædicationem animati
 fue-

fuerint ex Cap. XIV. Act. non difficulter potest deprehendi. Horum profecto Paulus importunitati, & impetuoso zelo non nihil cedens, ne ulla Evangelio remora poneretur, Timotheum circumcidit. Sic enim factum est, ut & ipsum maxime idoneum ad Evangelii lucem feliciter proferendam deprehensum, securius secum haberet, & simul ipse cum suo isto Comite facilius ad Judæos ipsos accedere posset. Ut hinc quoque quintum versum loci nostri sine illo, *ἰδέ*, inepte illuc adjecto scribendum esse sic existimem: *Ὅτι, τοῦς ἰσραηλῆσιν*. Cum enim Paulus Timotheum circumcideret, illis sane Judæis aliquantisper cessit, sicque ipsorum voluntati hactenus obsecutus se subiecit, & quidem eo facilius quod Timotheus matre Judæa esset prognatus. Nequaquam tamen illud à Paulo factum sic accipi debet, ut alii ex gentibus id sibi imitandum esse putarent, sed *ut veritas Evangelii, quod salutem hominibus in sola Christi gratia quærendam esse juberet, apud ipsos rata permaneret.*

Jo. Georg. SCHEL-
HORNII,

Observationes in quædam N.
T. loca.

Κυνοψις.

Obs. I. ad Matth. VI. 7. de βαττολογία Gentilium
§. 1. Varii fontes hujus battologie: Deorum oc-
cupationes, itinera, πολυονυμια, &c. §. 2. Gavisii
sunt quidam Dii prolixis precibus. Cantiones,
quibus Dii avocari credebantur, confiterunt bar-
baris vocibus. §. 3. Serapis laudari solitus septem
vocalium sono, sæpius repetito. §. 4. infelicitas
ethnicorum ratione precum. §. 5. An Salvator re-
prehendat quasvis preces prolixas? §. 6. De
βαττολογία Turcica locus Borhaneddini Alzernou-
chi. §. 7. Obs. II. ad Joh. II. 15. contra Lambert.
Bos, qui l. c. pro ἀνεσπεψε legere mavult ἀνε-
τρεψε. Verbum ἀνασπεφειν invertendi & subver-
tendi significatu gaudere, ex Isocrate, Euripide &
Authologia Græca ostenditur. §. 8. Obs. III. ad
I. Cor. VII. 3. quid sit εὐνοια ἢ ἀφιλομενη?
de usu verbi χαρίζεσθαι. χαρις, officium, officio-
sus, obsequium, voces nuptæ. §. 9. Obs. IV. ad
Phil. II. 17. §. 10. Obs. V. ad Matth. XXI. 12. ri-
dicula horum verborum expositio Ruperti Tuitien-
sis. §. 11.

Obs. I.

ad Matth. VI: 7. de βαττολογία genti-
lium.

§. 1.

Post tot alios, qui huic loco elucidando operam consecrarunt suam, & ego nonnulla in illum notabo, ita tamen, ut sollicite caveam, ne, quæ jam ab aliis observata sciam, βαττολογίας exempla apponam, adeoque crambe decies recocta nauseam tibi excitem. Salvatorem I. C. non tautologias tantum, quod Suidæ visum fuit, in precibus reprehendisse, sed potius, quod ex voce πολυλογία concludere licet, preces quasvis verbosas, ponderæ destitutas & inanes atro notasse calculo mihi persuasum est. Enarrator Theocriti ad Idyll. XV. v. 87. Παισαιθ' ὡ δυνανοι ἀνανυτα κωπιλοισαι, hæc notat: Παισαιθε, φησιν, ὡ ἐπιπονοι ἀνηνυτα κωπι ἀπειρε κωπιλοισαι, ἢ γυν πολυλογεσαι, κωπιλην γαρ λεγσαι την χελιδονα. τριστο δε φησι τις παρεπο-
μενθ' κωπι ἀγανακτων ἐπι τη ἀγαν αὐτων ἀδολεσχια
Ubi vides, πολυλογειν; quod alias etiam in bo-
no sensu usurpatur, Scholiastæ idem esse, ac multa inutiliter garrere, & ἀδολεσχια innue-
re. Istiusmodi βαττολογεσθαι non incongrue verbo antiquo, quo Plautus in Amphitruo-
ne & Epidico utitur, dixeris nugas blatientem, quæ vox forte ab Hebr. תלל deducenda est; βαττολογειν vero ex Gellii N. A. L. I. C. XV.

commodissime nuncupaveris loquacitatem, verborumque turbam, magnitudine inani vastam.

§. 2. Garrulitas autem ea inter precandum ex variis fontibus ortum traxit. Primo id videtur causæ fuisse, ut jam alii observarunt, quod semper dubii essent gentiles, num Dii preces animadverterent, annon forte dormirent, hinc magno verborum strepitu excitandi; annon aliis jam rebus occuparentur, & quæ sunt hujus generis alia, animum precibus intentum multa sollicitudine implentia. Hinc illi alti clamores, hinc istæ lacrymæ. Theocritus Idyll. I. v. 123. sqq.

ὦ Παν Παν, εἴτ' ἔσσι κατ' ὄρεα μακροῦ Λυκαίας,

ἕτε τυγ' ἀμφιπολεῖς μέγα Μαιναλέον. ἐνθ' ἐπινασον

Ταυ Σικελαν, ἑλικας δε λιπε ριον αἰπυτε σαματηνο Λυκαονιδας, το κω μακαρεσιν ἀγασον.

O Pan, Pan, sive nunc es in monte alto Lyceo, seu per magnum Menalum obambulas, veni in insulam Siculam, & relinque promontorium Helices; & sublime sepulchrum illud Lycaonide, quod & Diis beatissimum est venerabile: vel si cum Lamberto Bos (a) pro ἑλικας ἑλικας, & pro ριον ἡειον legis, linque monumentum & sublime illud sepulchrum Elicæ, filii Lycaonis. Deinde longo titulorum syrmate Deos suos delinire annitebantur, ut scilicet hisce blanditiis irretiti, eo plac-

(a) Observat. Miscellan. Cap. XIX. p. 89. sq.

cidiori preces vultu adspicerent. Nullus
 Deastrorum fuit, qui non nominibus multis
 & grande sonantibus superbierit. Prolixam
 congeriem titulorum Bacchi & Apollinis ex-
 hibent Acrostichides in Anthol. Gr. L. I. C.
 XXXVIII. ubi sex & nonaginta Bacchi, toti-
 demque Apollinis cognomina invenies colle-
 cta, quibus parem adhuc numerum de utro-
 que addidit in imitatione Hieron. Megiferus.
 Nimirum, quod est in veteri proverbio, *πολλὰ
 κεν εἰδεις, οἷς τὸν θεὸν ἐξαπατησικίς*, multa scienda,
 addo, multa verborum lenocinia excogitan-
 da, Deo, quibus ipsi imponere posset. Hymni ve-
 terum Poëtarum plura istiusmodi submini-
 strant exempla, v. g. isti, qui Homero adscri-
 buntur, præprimis vero ii, qui Orphei no-
 men præ se ferunt, omnes & singuli, ne uno
 quidem excepto; unde eos Jos. Scaliger In-
 digitamenta vocare maluit, quia non nisi di-
 versis Deorum cognominibus constant. (b)
 Porro cum sæpe nescirent, cui Deo Deæve
 hoc vel illud muneris incumberet, veriti, ne
 quem eorum offenderent, animi sui sensa
 multis verborum ambagibus exprimere coacti
 sunt. Nescio, an facile illustrius hujus rei
 documentum occurrat illis L. Apuleji (c)

Class. VII. Fasc. I. E pre-

(b) Annotat. in hymnos Orphei p. 180. poematum
 Latinorum e Græco verforum, & ex museo Petri
 Scriverii Lugduni Batav. 1615. in 12. editorum.

(c) Metamorphos. Lib. XI. p. 278. edit. Rapheleng.
 1610. 12.

precibus, quas, utpote prolixiores, referre piget. Vel ex hac etiam scaturigine derivanda est *πυλοζια* gentilium, quia compluries nesciebant, a quonam Deorum sibi inflictæ essent calamitates, & quem contra eas in auxilium vocarent. Sic Gellius (d) refert non esse compertum, cui Deo rem divinam fieri oporteat, cum terra movetur: propterea veteres Romanos, cum in omnibus aliis vitæ officiis, tum in constituendis religionibus atque in Diis immortalibus animadvertendis castissimos cautissimosque (adde supersticiosissimos) ubi terram movisse senserant, nunciatumve erat, ferias ejus rei causa edicto imperasse; sed Dei nomen ita, uti solet, cui servari ferias oportet, statuere & edicere quievissent; ne alium pro alio nominando, falsa religione populum alligarent. Eas ferias si quis polluisset, piaculoque ob hanc rem opus esset, hostiam, *sive Deo, sive Deæ*, immolasse. Ut delictæ caute hic procedendum erat, cum tantus Deorum esset numerus, tam varius sexus, *males, foeminæ, androgyni*, ne in sexu quoque inter nominandum error admitteretur.

§. 3. Sed & extiterunt quidam Dii, qui non nisi prolixis precibus & ampullis verborum coli voluerunt. Plutarchus (e) *αἰδαστῶ Διόνυσῳ διθυραμβικὰ μέλη παίδων μετὰ καὶ με-*

(d) N. A. Lib. II. C. XXVIII.

(e) de *ἑ* apud Delphos f. 389. T. II. Opp.

τειβολησι, πλανην πνα και Διαφορησιν εχουσι. μιξο-
 ροαν γαρ, Αιχυλ^ο Φησι, πρεπει διθυραμβον ο-
 μαρτειν συγχθινον Διονυσω. Canunt Baccho di-
 thyrambos, plena motuum animi & muta-
 tionum carmina cum vagis erroribus & cir-
 cumcursionibus conjuncta: nam, & Æschy-
 lus ait, promiscui clamoris dithyrambum comitari
 convenit Baccho. Addo, quæ Proclus (f) in
 Chrestomathia de Jobaccho habet: ἴδετε δ' ἰο-
 βακ^ο (ἰοβαχ^ο) ἐν ἑορταῖς καὶ θυσίαις Διονύσου,
 βεβατωπομεν^ο πολλῶ φρυγαγματι. Jobaccus ca-
 nebatur in festis & sacrificiis Bacchi, tinctus multo
 & insolenti fremitu. Nec dubito, ad βαλτολε-
 γαν ethnicorum referre cantiones illas, qui-
 bus Dii evocari, utque ad nutus hominum
 præsto essent, inviti licet ac repugnantes ad-
 igi stolide credebantur. Constitisse enim eas
 vocibus barbaris & nihil significantibus novi-
 mus. Illudit iis summo jure Eusebius. (g) Tu,
 inquiens, Deos appelles istos, qui vel ejusmodi
 (quales descriperat) figurarum, linearum, ima-
 ginumque machinis deduci, vel coronarum & flo-
 rum ex terra visceribus existentiam illecebris,
 καὶ πῶν αἰθροῖς ἀσημοῖς καὶ βαρβαροῖς ἤχοις τε καὶ
 φωναῖς κηλυμένοι, vel barbaris quibusdam omnique
 significatione carentibus sonis ac vocibus inescari,
 adeoque abjectissimorum etiam hominum arbitrium
 sequi nutumque soleant? Idem dein (h) profert

E 2

ver-

(f) in Biblioth. Photii f. 524. edit. August. 1601. Dav.
Hoeschelii.

(g) Præparat. Evang. Lib. V. C. IX. f. 196.

(h) l. c. C. X. f. 198.

verba Porphyrii, hominis ethnici, qui præter alia ea de re exclamat: Τι δε και τα ἀσημα βελεται ὀνοματα, και των ἀσημων τα βαρβαροειδη των ἑκαστω ὀκειων; Jam quorsum tot significatione carentia nomina; quorsum ex iisdem barbaris pleraque congruentibus ac singulorum propriis anteponunt? &c.

§. 4. Ad βαττολογίαν suo quodam jure referri etiam potest mos Ægyptiorum, cujus rarior in scriptis veterum mentio fit. Scilicet eorum Sacerdotes non alio ritu Serapin Deum laudare soliti, quam septem vocales literas subinde recitando. Hinc Epigramma:

Ἐπὶ με φωνηεντα θεον μεγαν ἀφθιτον αἶνες
Γραμματα, τον παντων ἀκαματον πατερα.

i. e. Septem me vocales literæ laudant magnum Deum immortalem, & omnium rerum indefessum patrem. Quod epigramma nobis servavit Eusebius in Demonstrat. Evang. Itaque pro hymnis & canticis, pro tibia & cithara, septem vocalium sonum in templo Serapidis auditum fuisse, docet Dionysius Halicarnass. in libro περὶ ἑρμηνείας Cap. de collisione vocalium. Et Serapis teste Hesychio ἐπιταγματῶν audiit. Quæ omnia me edocuit Henr. Valesius, multæ lectionis summæque eruditionis Vir. (i)

§. 5. Sic Battologiam sapiunt solennes for-
mu.

i) vid. ejus Annotation. in Historiam Eccles. Socratis. f. 65, edit. Mogunt.

mulæ, in variis sacris subinde repeti & cum ingenti strepitu clamari solitæ. Ita v. 9. Athenis in Oschophoriis inter libamina populi corona sæpius acclamabat: 'ΕΛΕΛΕΥ'ΙΣ'ΙΣ. (k) Alias formulas, ne nimius sim, lubens prætereo. Omnibus tamen verborum plaustris a vanis suis numinibus, utpote quæ nulla erant, nihil obtinere infelices ethnici, quibus de eorum impotentia nunquam non conqueri satis causæ fuisset. Succurrit hic peropportune inter Georg. Fabricii Antiquitatis monumenta p. 77. epitaphium L. Caminii Camertis, inventum non longe a Cappara, urbe Hispaniæ, quod adscribere placet. *Quem vides, Viator putabis forsitan cinerem esse Hiberum. Erras: vides Lucium Caminium Camertem -- Nec Hercules, quem vicinæ adorant Gades, quem ego nocte & die compellavi, me a morte eripuit: nec Bellona quam Camertes colunt; nec Dii omnes Romani, quin caderem cadavere non cognoscendo vulneribus &c.* Hinc Hecuba in Troad. Euripid.

Ἰω θεοί π τες θες καλω;

Και πην γαρ εκ ηκκουσιν αδακαλυμενοι

O Dii! Quid Deos voco? Nam ante non audiverunt invocati. Et Amphitryo ad Jovem in Hercule Fur.

συ δ' εις ενας κρυφισ ηπισω μολειν,

Γ' αηολεα λεκτρα δονισ εδεν λαβων.

σωζειν δελες σε εκ επισσαι φιλες.

Αμαθης πε ει θεσ, ει δικασ εκ εφους

E 3

(k) Plutarch, in Theseo, f. 10.

Tu vero ad cubilia quidem occultus novisti ventre,
aliena conjugia concedente nemine accipiens: serva-
re autem tuus nescis amicos. Rigidus quispiam es
Deus, aut iniquus es.

¶ 6. Minime tamen καταλογίζων καὶ πολυλο-
γίαν precum damnans, Sospitator noster assidu-
ditatem in orando reprehendit, nec eos pre-
ces omnino repudiat quæ multis verbis con-
stant. Absit! Sed & hæc Deo gratæ sunt,
dummodo ex fidei ardenique corde proflu-
ant, nec more entilium effundantur. Ulys-
sem Homerus virum sapienti facundia prædi-
tum vocem mittere ait non ex ore, sed ex pe-
ctore: quod scilicet non ad sonum magis habi-
tumque vocis, quam ad sententiam conce-
ptarum altitudinem pertineret, ut Gellius L.
I. C. 15. narrat. Sic Christianum maxime de-
cet, voces in precibus mittere non ex ore,
sed ex pectore. Si enim hominibus tam im-
portunum vitium esse censetur plenumque
odii futilis inanisque loquacitas, Gellio l. c.
annuente; non mirum locutulejos & blatte-
rones in precibus, quorum oratio in ore na-
scitur, non in pectore, adeo summo Numini
καρδιογενῶς invisos esse. De quibus merito
dicere queas, quod Theocritus (1) de Ana-
ximene, orationem habituro: ἀρχεται λέξεων
μὲν ὄπισθεν, ἡ δὲ πλάγμῳ. Incipis verborum
quidem flumen, mentis autem gutta. Longa vo-
cum series non statim inexaudibilem reddit ora-

(1) apud Stobæum Serm. XXXIV. f. 218.

orationem, Deoque ingratam: nam & prolixas preces, si in spiritu & veritate fundantur, divinum Numen exaudit, quod precantis potius affectum, quam verba respicit. Conferri hic possunt aurea S. Augustini (m) verba. Alias piæ antiquitatis quoque hymni a nobis repudiandi forent, cujusmodi est Clementis Alexandr. quem vel alium ejus generis Lucianus, hominum Deorumque irrisor, in Philopatr. tanquam *ωδην πολυωνυμον* sugillat. Cæterum nec sua laude defraudandi sunt, qui in precibus, ut Plutarchi (n) verbis utar, sunt *σπαγγυλοι και βραχυλογοι και ων πολλοι νεσ εν ολιγη λεξει συνεσκαλται*, rotundi ac breviloquentes, & quorum in exigua oratione multus inest sensus, addo, magna fides: quorumque *λογος εκ εχει φλοιον, αλλι εις αυτου το δρασηριον αφαιρεσει τα περιτικα διωρημενα σμυεται*, oratio cortice caret, & *supervacaneorum remotione in efficacitatem coacta acuitur.*

§.7. Antequam hinc abeam lubet quædam addere de *βαττολογια* Turcica. Borhaneddinus Alzernuchi (o) Studioso, quem instruit, hæc præcepta de precibus inculcat, quæ ex versio-

E 4

(m) in Epist. CXXI. p. 651. edit. Altorf.

(n) de Garrulit. f. 510.

(o) in Enchiridio Studiosi, Arabice conscripto, & cum duplici versione Latina edito per Hadrianum Relandum, Trajecti ad Rhenum 1769. 8. Sectione XIII. p. 158. sqq. De Battologia vero Pontificiorum vid. Pufendorf. Jus feciale divin. §. XI. p. 44. sq.

ne Latina Viri Perillustris Frider. Rostgardi
 adpingam. „Ex iis quæ augment bona, est, ut
 „dicat singulis diebus post eruptionem dilucu-
 „li usque ad orationem (antemeridianam)
 „centum vicibus: Laudatus sit Deus magnus,
 „Laudatus sit Deus; & laude ejus ego veniam
 „peto a Deo, & redeam ad eum. Et dicat:
 „non est Deus nisi Deus, Rex, verax, manife-
 „stus, singulis diebus mane & vespere centies,
 „& dicet post orationem diluculi singulis die-
 „bus: Laus Deo & laudatus sis Deus, & non
 „est Deus nisi Deus, triginta tribus vicibus.
 „Et: Deus maximus, triginta quatuor vici-
 „bus. Et post orationem vespertinam simili-
 „ter. Et veniam petat a Deo sublimi 70. vi-
 „cibus post orationem diluculi. & multiplicet
 „sermonem (hunc): Non est robur, neque
 „potentia nisi in Deo sublimi & magno. Et
 „oratio super Prophetam, super quem favor
 „Dei & pag. Et dicet die Veneris 70. vici-
 „bus: O Deus dita me licitis tuis, ne indige-
 „am illicitis, & sufficientem me redde benefi-
 „centia tua (ne indigeam) ac quod est (i. e.
 „quoquam) præter te. Et dicet hanc gra-
 „tiarum actionem singulis diebus & noctibus:
 „tu es Deus fortis, sapiens, liberalis &c.,
 Nolo vero istam prolixam satis orationem, &
 βατολογιας plenissimam describere, ne & te
 & me molestia, haud proletaria, affici-
 am.

Και τις τραπεζας ανεσρεψε.

Vir Græce doctissimus, Lamb. Bos in Exercit. Philol. ad h. l. mallet pro ανεσρεψε legere ανετρεψε, quod verbum ανατρεπειν in hac re proprium sit, non item ανασρεπειν: Ego vero mallet, receptam tueri lectionem, cui omnium codicum consensus, si Montfortii, quem secutus est, Bosius, excipias, suffragatur, uti ex lectionum variantium Milliana & Kusteriana collectione apparet. Equidem nondum ipsam hanc phrasin, τραπεζαν ανασρεφειν, in quodam Scriptore Græco inveni; attamen in promptu sunt loca, ex quibus elucere potest, ανασρεφειν invertendi & subvertendi significatu gaudere. Isocrates: (p) ων εδεν εαπεον ετως εχειν, αλλα μετανασκαπτον η η ανασρεπειον αιπαυτα των εστιν. Horum nihil ita relinquendum est, sed hec omnia commouenda & invertenda sunt. Euripides in Helena:

Ω θυγατερ, ο θεος, ως εφη, η πικριλον,
και δυσεκμηρτον. Ευ δε πως ανασρεφει,
εκεισε κ' ακεισ' αναφερων.

O filia, Deus ipse, ut dicitur, res quaedam varia est
& nulla conjectura assequenda. Bene autem suo modo commutat res, huc & illuc referens, Idem in Supplicibus:

Ως ετε παρβω συν δικη σ' ορμωμενον
καδμυ ε' ερωσα λαον εσπεπταγοτα;

E 5

ετ'

(p) Orat. ad Philippum, p. 212.

Ἐὶ αὐτὸν εἶδω βληματ' ἐν κυβοῖς βαλεῖν
 Πεπιθ' ὁ γὰρ θεὸς πάντ' ἀσπρεφεὶ παλιν.
Quoniam non metuo cum iustitia te arma sumen-
tem, Cadmique cernens populum feliciter re gesta,
adhuc ipsum alios jactans per cubos jacturum spero.
Deus enim omnia convertit retro. Palladas (q):

Ἀνεστραφισαν ὡς ὄρω τε πρᾶγματι,
 καὶ τὴν τύχην νῦν δυστυχισαν εἶδομεν.
Sursum deorsum sunt voluta ut omnia,
Fortuna ut ipsa infortunata cernitur.

Idem (r):

Ἐλλήνες ἐσμεν ἀνδρες ἐσποδωμένοι,
 Νεκρῶν ἔχοντες ἐλπίδας πεθαμμένας.
 Ἀνεστραφη γὰρ πάντα νῦν τε πρᾶγματ'·
Viles homunciones nos Graeci sumus,
Qui spe sepulta mortuorum nitimur:
Inversa namque plane nunc sunt omnia.

Huc etiam facit locus Dionis Chrysostomi (rr)
 τὴν ὑπερὸν μετὰ βολήν τῶν πρᾶγματων, καὶ τὸν ἴα
 Ἐκτοροῦ θάνατον, εἰ ἐμεῖς χαλεπιοῦμαι, ὑπεχομε-
 νῶ, εἶδε ὅτι ὑπερὸν ἔαλω πρὸ ἰλίου, ἈΝΑΣΤΡΕΦΕΙ
 αἰπαντ'. *Sequentem rerum conversionem ὁ He-*
ctoris caedem (quam ut corollarium superadditura,
erat, differendo, nec quod Troja tandem capta sit,
attingendo, OMNIA INVERTIT.

1. Cor. VII. 3.

τῆ γυναίκα ὁ ἀνήρ τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἵσχυρι-
 δοτω ὁμοίως δεῖ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ.
 §. 9. Qui

(q) Anthol. Gr. Cap. LXXX. Lib. I.

(r) l. c. C. LXXXIII.

(rr) In Or. de Illo non capto p. 156. ed. Laur. Rhode-
 manni.

χαρισσομαι. Vides heic ab Enarratore Pin-
 dari aliquot hujus τῆ χαριζομαι significatus
 exempla afferri: Ubi not., Aristophanis lo-
 cum, quem citat, extare in Equitibus vf.
 514. in quem vetus Comici Scholiastes ibi-
 dem quædam, huc facientia annotavit. De-
 inde observo, Sapphus verba recte ab Hen-
 rico (s) Stephani, Viro de Græcis Literis
 immortaliter merito, sic emendata esse ἐμ-
 μεναι φαίνεαι κ' ἀχαρισ. Puella ἀχαρισ est cha-
 ritum venerarum expers. Comprobat Vir
 doctissimus lectionem hanc ex Plutarchi li-
 bello de Amore: χαρις γαρ, ὡ πρωτογενες, ἡ
 τῆ θελεῖ ὑπεξίς τῷ ἀρρενι κεκληῖαι πρὸ τῶν πα-
 λαιων, καὶ τὴν ἐπιγαμιῶν ἐχασαν ὠρεν ἡ Σαπφω προ-
 σαγορευσα φησιν, ἐπι σμικρομοι και ἐμμεναι φαίνεαι
 κ' ἀχαρισ. Charis autem, o Protogenes, a veteri-
 bus vocatum fuit obsequium, quod fœmina mari
 prestat: atque adeo Sappho quondam nondum viro
 maturam compellans ait, quia parva mihi videris
 esse, Ἔ ἀχαρισ. Aristophanes in Ecclesiâz, v.
 624. sq.

Κ' ἐκ ἐξέσαι ἡγε τις καλοῖς καταδερθῆιν
 Ταισι γυναιξι πῆν τοῖς ἀισχροῖς καὶ τοῖς μικροῖς
 χαρισσονται.

Neque licebit fœminis apud formosos dormire, pri-
 usquam deformibus ἔ pumilis gratificata fuerint.
 Cum Horatius Carmin. L. I. Od. IV. sic
 canit:

Jam

(s) In fragmentis Lyricorum. p. 34.

Jam Cytherea choros ducit Venus, imminente
Luna:

Junctæque nymphis Gratiae decentes

Alterno terram quatunt pede:

Heinsius eum εὐχαρισμασμενως rem agere, & matronas Viro nuptas per Venerem, Virgines vel nurus per Nymphas meretrices vel togatas per Gratias vel Charites significare existimat, quia scilicet hæ, cum Viris largiuntur, χαρίζεσθαι Græcis dicuntur, uti refert Rappoltus (t), cui vero de isto loco alia mens est. Seneca Pater alicubi notat, officium & officiosus nomina honestissima quoque ad significationem των ἀφροδισίων transferri solita fuisse. Sic χαρις etiam oscula denotat Agathia Scholastico: (u)

πορθημεν γὰρ ἔμοι γε κύλιξ παρὰ σὺ το φι-
λημα;

Και μοι ἀπαγγεῖλαι τὴν χαρὶν, ἣν ἔλαβον.

interprete Cornario:

Namque calix transfert immersa sibi oscula,
dicens:

Accipe, que nobis basia amica dedit.

Et θελεῖν quandoque eodem sensu venit, quem τῷ χαρίζεσθαι tribuimus. (x) Adhibetur etiam ob-

(t) Comtar. in Horat. p. 1036.

(u) Anthol. Gr. Lib. VII.

(x) l. c. adi etiam, si lubet, Danielis Paræi Commentar. in Musæi Erotopægnion Herus & Leandri, p. 97. sqq.

obsequium de hujusmodi rebus. Petronius Satyric. C. 113. *In partem voluptatis tentabat admitti, nec domini supercilium induebat, sed amici querebat obsequium*: ita enim explicat hunc locum Erhardus p. 524. edit. Burmann. Quamquam vero hæ voces impurum potissimum designent amorem in ll. cc. ego tamen putaverim, eas primitus honesto amoris conjugalis significatu fuisse gavisas, quo postea fere per hominum malitiam exciderunt. Alia loca veterum, quæ hujus generis verba continent, ab liberiori lascivioque calamo exarata, prudens ac volens omitto: e sacris enim observationibus omnem petulantiam procul abesse jubeo.

Phil. II. 17.

Ἔτι καὶ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας καὶ λειτουργίας
της πίστεως ἡμῶν.

§. 10. Ritus libandi, quo sanguis victimarum (quin & humanus quandoque apud ethnicos) vini loco sacrificiis infundebatur, ab aliis jam excussus est. Eo alluisse Paulum his verbis ante pretes quidam recte moneant. Cum Apostoli effato aliquatenus, si voces spectes, convenire videntur ultima Senecæ verba, quorum Tacitus (y) mentionem facit. Is posteaquam venas sibi ipse incidisset, ac v. v. hausto stagnum calidæ aquæ

(y) Annal. L. XV. p. 376. edit. J. Lipsii Lugd. Batav. 1599. 8.

aquæ introiisset, respergens servorum proximos sanguine suo, aquis mixto, addidit vocem, Stoico haud indignam: Libare se liquorem illum Jovi Liberatori. Similia f. re de Thrasea Poëto idem historicus (2) refert, dicens: *sectis utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propius vocato quæstore, Libemis, inquit, Jovi Liberatori: vel ut apud Dionem est, quem Hugo Grotius in h. l. citavit: Σοι ἴατο το αἷμα, Ζεῦ ἐλευθερίας, σπένδω.* Juxta Heliodorum (aa) Theagenes ad Charicleam, quam necatam esse putaverat: *ἰδὲ σοι χροὸς ἐπαξὼ τὰς ἐμαυτῆς σφαγὰς, καὶ σπείσμαι το σοι φίλιον αἷμα τ' ἔμμεν.* En! jam tibi inferias peragam mea ipsius cade, & libabo tibi sanguine amico meo. Scilicet respexit ritum inferias peragendi, quo victimæ ad tumulum mactabantur interdum etiam humanæ, earumque sanguis in tumulum effundebatur, quod vel ex sola Euripidis Hecuba γ. 524. sqq. clare patet. Seneca vero & Poëtus exiisse visi e vita tanquam ex convivio: alluserunt enim ultimis hisce verbis ad morem Græcorum Romanorumque, qui discessuri e convivio libabant Jovi Servatori: sic isti e vita, Jovi Liberatori, quod notat Justus Lipsius Comment. in Tacitum p. 427. Sed, ut verum fatear, valde metuo, ne in bonos hosce viros etiam cadat, quod Cerberus

(2) l. c. L. XVII. p. 399.

(aa) Æthiop. L. II. C. IV.

berus apud Lucianum de Socrate Menippo refert quum procul adhuc, inquit, abesset ab inferis, visus est constanti atque interrito adire vultu, perinde quasi mortem nihil omnino formidaret, tanquam hoc ipsum vellet iis, qui procul a specus ingressu stabant, ostendere: verum simulatque descepit in hiatum, viditque profundum atque atrum antri recessum, simulque ego etiam illum aconito mordens pede correptum detraherem, infantium ritu ejulabat, suosque deplorabat liberos, nihilque non faciebat, in omnem speciem se convertens. Sed transeant hæc. Paulus sanctiori motu constantissime se vel ipsum martyrium subiturum, quin & de eo exultaturum testatur, dummodo Philippenses suos Christo gratum constituerit sacrificium, eosque per fidem Salvatori obtulerit: lætabundum se ipsa sui sanguinis profusione libaminis loco inserviturum, quo ipsi, tanquam eximie & præstantes victimæ, largiter adspargendi forent. Potiori jure de Divo Apostolo exclamare possumus, quæ de suo Seneca Lipsius: O excelsum animum! & supra omnem hanc terrenam fecem!

Matth. XXI. 12.

κατεσβεψε τις καθεδρας των πωλωντων της περασερας.

§. II. Mantissæ loco adjiciam hic ineptam horum

horum verborum, quæ sua luce radiant, expositionem, quam cum legerem, risum me vix tenuisse fateor. Videlicet Rupertus, Abbas Tuitiensis, (bb) (qui munere B. Mariæ Virginis, quam lacrymis suis & precibus assidue fatigaverat, pro inepto stupidoque ingenio, docile & sagax, variarumque rerum scientiam consecutus est, si credas Trithemio in Chronico Hirsaugiensi (cc),) hæc annotat: *Cathedras vendentium columbas, juxta Mattheum evertit, quod juxta simplicem intelligentiam accipere absurdum est. Non enim columbæ in cathedris erant, sed in caveis. Nec columbarum insitatores putandum est sedisse in Cathedris, sed mystice in cathedris magistrorum dignitas indicatur, quæ ad nihilum redigitur, cum mixta fuerit lucris.* *Ἀρεὸν ἀρεῖς, mi Ruperte:*

Quæris & in scirpo (soliti quod dicere) nodum. Supervacaneum esset, otioque abuterer meo, si in ea eruditionis luce, quæ hodie splendet, pluribus monstrare vellem, *καθεδραν* quodvis sedile designare. Quod adeo verum est, ut etiam ea voce notentur sellæ, quibus insidemus, ab onere ventris levandi; probante in Casaubono. (dd) Tu interim vel ex hoc exemplo disce, quam latam fenestram quibusvis absionis & maxime

Class. VII. Fasc. I. F ridi-

(bb) Commentar. in Evangelium Joannis Lib. III. p. 140. sq.

(cc) Vid. Wagenfeilli Pera Librorum juvenillium. Locut. III. P. II. p. 300.

ridiculis explicationibus aperiat pruritus omnia in allegorias transformandi, & Græcæ linguæ imperitia.

IV.

Miraculum duplex ad Siloah (a)

Joh. V. 1-9.

expensum à

J. C. HARENBERGIO.

ARGUMENTUM.

- § 1. In cisternam de descendente angelo est genuinum. § 2. Characteres veræ explicationis & quæ hic sunt incerta. § 3. Qualis angelus. Fuit homo missus. § 4. Qualis descensus. § 5. Quodnam tempus est optime. § 6. Tempus statum, καιρος, quale. § 7. Turbatio aquæ Silouiticæ quotuplex & quæ hic sit intelligenda. § 8. Piscina ex Siloah derivata duplex, & quæ hic locum sibi vindicet & situs portæ probaticæ. § 9. Vim medicam piscinæ fuisse per miraculum talem. § 10. Miraculum Christi illustratur. § 11. Judæis invisum, at non contra leges Sabbaticas. § 12. Fontem Siloah symbolum fuisse regni Davidici & Christi.

§. I. Ge-

(a) Pericopam hanc plures singularibus dissertationibus

GEmini miraculi statuti temporis ad Siloah gloriam expensuro, præcipue id dandum est operæ, ut omnem ejus historiam genuinam veramque esse demonstrarem. Eolum incisum de angelo descendente aquasque turbante in controversia est. Quæ antecedunt quæque sequuntur, in vado sunt. Ansam disceptandi præbuerunt recens institutæ codicum antiquissimorum collationes. Johannes Millius in N. T. ad hunc locum, quod a quibusdam membranis chartisque ille descensus absit, haud obscure indicavit. Ludolfus Küsterus in præfatione ad iteratam

F 2 Mil-

bus illustrarunt; sc. *Michael ARNOLDUS* sub præf. *FRISCHMUTHI*. Jenæ 1663. 4. Illam fere totam exscripsit *David WENDELERUS*; Witt. 1676. 4. Ultraque hæc Tomo II. Diff. Phil. Theologicarum Amstelædani impress. inserta est: *Samuel SCHELGUIGIUS*, II. diff. Gedani: 1681. 4. *Joh. Conr. HOTTINGERUS*, F. sub præsidio Jo. Bapt. *OTTII*; Tiguri. 1705. 4. *David EBERSBACH* Præsede Jo. *OLEARIO*; Lips. 1714. 4. His adde diff. Celeberrimi *D' Outreini*; quæ in hac Bibliotheca exstat Cl. I. Fasc. V. n. 1. & Th. *Bartholini* paralyticos N. T. quæ in fasciculis Roterodamensibus exstant, T. I. p. 311 333. & p. 220 411. Quisquis tamen cum his omnibus contenderit hanc doctissimi *Harenbergii* Commentationem, neque crambent recoctam reperiet, neque eum suæ paenitebit operæ. T. d. H

Milliani N. T. editionem fidentius, illud quartum incisum esse dubium, imo aliunde instrusum, tradit. *Præstantissima* enim, quem admodum dicitur, *MSta* vel non habent vel signum suppositionis ostendunt adscriptum, vel in margine hoc tenent incisum, nec codex Cantabrigiensis sive Beza de angelo descendente quicquam habet, sed Tertullianus libro de Baptismo hoc respexit, qui ita: *Piscinam Bethsaidam Angelus interveniens commovebat.* Johannes d'OUTREIN Diff. de Piscina Bethesda, quæ est inserta Classis I. Fasciculo V. Bibliothecæ hujus, membranam quandam rescriptam excitat, a qua, licet sat antiqua, hoc ipsum exsulet incisum. Nec omittendum est, Nonnum Pannonopolitam nil de descendente habere angelo, sed aquam Bethesdaem *αὐτοέλικτον ὕδωρ κυρίαμερον*, sponte evolutam emanantemque vocare aquam. Posset hic in originem glossematum, in *Διηγήσεις* Evangelicas indeque factas annotationes, in Ammonii harmoniam Evangelicam inquire, nisi præstaret, hoc altum non attigisse, & nisi dudum Vir eruditissimus Jacobus Hasæus in Bibliotheca Bremensi hoc argumenti occupasse videretur. Quantum me attinet, nequaquam de genuitate illius incisi quarti, ex exemplo J. Milli ad h. l. & Johannis d'Outrein l. c. pag. 626. 27. dubito. Nec enim abest ab omnibus bonæ notæ vetustisque codicibus, testante Millio nec Erasmus Stephanique ita imprimendum curassent

sent nisi auctoritate codicum regalium fuissent fulti & aliis. Conf. Diff. M. Joh. Beni. Reinhardi de *Novi Testamenti Græci primis editoribus* 1717. Witteberg. 4. Nec de nihilo est, quod Tertullianus l. c. hoc incisum memoret, cuius ætate in cathedris Apostolorum authentice ipsorum litteræ recitabantur, ut docet libro de *prescriptionibus adversus Hereses* c. 14. Vulgata versio quidem obstare videtur, sed quæ nec est antiqua Italica, nec Hieronymiana, sed monachi incerti Sæculi VII. qui hoc incisum omisit, ob neglectam collationem plurimum codicum, quod & Nonno contigit. Conf. Millii *Prolegomena* p. 454. & D. F. E. Kettneri *Historia Dicit Johannei de sanctissima Trinitate* c. 5. Ipse Beza suo Cantabrigiensi codici non tantum tribuit, quin potius hoc incisum suæ editioni inseruerit, usus præter alia exemplo ab Henr. Stephano cum 25. plus minus manuscriptis codicibus collato. Nec Cantabrigiensis ille codex multum ultra mille annos assurgere videtur iis, qui eum curate inspexerunt.

§. 2. Quocirca, cum nullus fere serupulus pie erudito de hoc inciso restet, ad characteres eos est progrediendum, quibus muniti ad probabilem explicationem descendentes, aquasque turbantis angeli penetrare possimus. De Jesu enim miraculo verissima interpretatio neminem fugere poterit, nisi impie doctum. Occurrunt nobis 1) quidem

cui *angeli* nomen congruit 2) angelus descendens ex loco superiori 3) tempus festi tabernaculorum , ε'ορτή 4) καιρός , itidem idem festum 5) turbatio aquæ per angelum 6) ejusque in Sehiloh 7) simulque in piscina Silouantica superiori sanatio miraculi plena. Si quid sit in numero horum characterum, quod dubites , infra enodabitur.

§. 3. ἄγγελος est vel genius cœlestis vel homo, ad procurationem rei destinatus. Si angelo additum sit *fœderis, faciei, consilii, ex cœlo*, vel virtutes plus quam humanæ de Christo vel angelo, visum nostrum per se fugiente, sermo est. Si nil adjungatur, momenta rei gestæ ipsius rem omnem definiunt. מלאך & ἄγγελος sæpe dicitur homo, ut legati Jacobi, sacerdotes, apostoli, legati in Palæstinam, ecclesiae ministri, Conf. Mal. II. 7. III. 1. Luc. VII. 27. Ap. II. 1. 8. & Act. VII. 33. &c. ἄγγελος sæpe vocatur שליח, & hominem notat, Joma c. I. n. 5. Kidduschin c. 2. §. 1. Maimon. in ritibus divor. tiorum c. 1. 3. 12. ut de שליחי בית דין sive שליח צבור jam nil adjungam. Ipsi Muhammedi מלאך אלוהים angelus Dei hominem notat Alcor. Sur. VI. v. 124. edit. Hinckelm. Quare non est dubium, cum ἄγγελος hoc loco nude positum sit, quin sacerdos missus, שליח כהונה ad hauriendam aquam in festo tabernaculorum ἄγγελος dici possit, imo Talmudicis aperte ita dicatur. Nec est, quod obijcias, virtutem miraculi plenam a gonio cœle.

lesti esse arcessendam, cum miraculi veri auctor sit Deus, instrumentum vero & homo esse possit. Quare cum hic non additum sit, ut alibi, *ex cælo*, nec effectus ab homine instrumento alienus sit, Deus hic hominem nos intelligere voluit, alioqui proprietate vel clausula adjecta nos in aliam veritatem ducturus. Sed adjuvabunt cetera momenta. Quid? si ipse *Schiloah*, id est, ἀπεσταλμένος, missus Joh. IX. 7. ab hujus missi Sacerdotis missione ita dictus foret, antea Gichon vocatus, ut demonstrat J. Lightfootus in *Chorographia Matthæo præmissa* cap. 25. p. 52. 53. edit. Carpzov. & *Johanni præmissa* c. 5. §. 11. p. 941. Missus est enim eo sacerdos ad aquam petendam, quæ festo tabernaculorum in honorem Dei fundebatur: quæ cum cineribus vaccæ rufæ commista immundo aspergenda erat Parah. c. 3. n. 2. fol. פה: quæ sacerdotum justo avidius de sacris edentium, concoctionis erat adjumentum.

§. 4. *Festum tabernaculorum*, ut vulgo vocant, septem dierum lætitia celebrari penes Judæos consuevit, accedente octavi diei supplemento & præcipue libatione aquarum ad gaudiorum cumulos. Ad diem expiationis negotia duodecim sacerdotum sorte definiebantur, Conf. Lightfoot in *Horis* ad Lucam I. 9. p. 714. simulque inde is, cujus erat proximo festo aquas sacras ex fonte Schiloah afferre in templum, innotescebat. *Joma* c. 2. n. 5. f. 87. col. 2, Ed. Amstelod. 1713. 8. Ipse

hauriendi ritus singulis septem diebus repetebatur. *Succah* c.4. n. 1. סוכה וניסוך המי שבעה
Tabernaculum Libatio aquae sunt fieri solita septem diebus. Errant igitur J Lightfoot & Alex. Morus, qui libandæ aquæ octiduum largiuntur. Conf Hadr. Relandi *Antiqq. sacra veterum Ebraeorum* P. IV. c. 5. §. 7. Aquæ illæ cum summa hauriebantur lætitia. *Succah* c. V. n. 1. כל מי שלא ראה שמחה בית השאבה לא ראה
 חמימין *Quisque qui non vidit locum hauritionis, non vidit perfectam lætitiā.* Quare maximum comitum agmen sacerdotem ad fontem Siloah stipavit. Ipse descensus delineatur in Tr. *Succah* cap. 4. n. 9. fol. 39. col. 2. ניסוך המים כיצד צלוחית של זהב מהזקת שלוש לוגים היה ממלא מן השילוח הניעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו עלה בכבש ופנה לשמאלו שני ספלים של זהב הווי שם רבי יהודה אומר של סיד היו אלא שהיו משהרין פניה מפני היין ומנקין כהין שתי חוטמים דקין אחר מעובה ואחר דק כרי שיהיו כלין בבה אחת מעורבי של מים מזרחי של יין עורה של מים לתוך של יין ושל יין לתוך של מים יצא רבי יהודה אומר בלוג היה מנסך כל שמונה ולמנסך אומרים לו הנבה ירך שיפעם אחת ניסך אחר על גבי רגליו ורנמוהו כל העם באתרו ניהו:
Effusio aquæ quomodo se habet? Amphoram sive lagenam auream, quæ continebat tres logos, implebat e Schiloah dum perveniebant redeundo ad portam aquæ, non extimam sed ad templū, contiguam conclavi scaturiginis, meridionalem,
 sic

sic dictam ab hoc aquæ libamine vel quod
 per illam iret aquæ ductus, a fonte Etam in-
 conclave icaturiginis Middoth. c. 2. n. 6. tum
 buccinabant, clangebant & buccinabant, ascende-
 bat gradus & vertebat se ad sinistram: duæ peluës
 aureæ illic erant. R. Jebuda dicit, ex calce erant,
 facies habebant nigras, propter vinum & perfo-
 rata Middoth. c. 3. n. 1. ut exigua sigilla (fora-
 mina) duo unum erat latum, alterum angustum,
 ut ambo eodem tempore infusam consumerent. Ea,
 quæ ad occidentem erat, aqua impleta; quæ vero
 ad orientem vino impleta erat. Si aquam effudis-
 set in eam, quæ vinum continere debeat, & vinum in
 eam, quæ aquam continere debebat, satis faciebat officio
 suo. R. Jebudah dicit, unum logum vini omnes octo di-
 es fundebat, & ei, qui fundebat, dicebant: leva
 manum tuam; nam aliquando fundebat super pe-
 des suos SADDUCAEUS, & totus populus eum
 petebat citreis suis. Descendit igitur sacerdos
 cum comitibus ex atrio sacerdotum versus
 meridiem, per portam aquæ, per atrium
 gentium, inde per porticum porro per por-
 ticum basilicam, per alteram portarum Hul-
 dæ, gradus montis templi, per urbem par-
 temque Schiloah dictam, portam extimam
 forte probaticam, ad angulum & fontem
 Siloah. Quare aqua illa solemniter fusa li-
 bataque sit, variæ sunt sententiæ, quas per-
 strinxit Lundius in Jüdischen Heiligthümern
 L. V. c. 25. p. 1055. Luculentissime R. Levi
 ben Gerson ad Sam. VII. 6. Et hæc libatio fa-

Ita est ex causis ; prima , quod Deus benedictus mandaverat tunc , ut sumerent frondes magnas aquis imminentes , ut dicitur Num. XXIII. 40. & sumetis frondes arboris dense & salicam : Secunda ratio est , quia congruebat tunc , aquam a Deo expetere , & sicut obtulerunt manipulum in festo Pasche , ad impetrandam benedictionem messis ; & primitias in festo Pentecostes , ad impetrandam benedictionem fructuum arboris : ita obtulerunt aquas in festo tabernaculorum ad impetrandam benedictionem pluviarum , quia tum instabat tempus sementis. Posterior ratio confirmatur in Mishnah , præcipue exordio Tr. Taanith. Subfuit olim forte ratio tertia , ut Deo grates agerent pro necessario unicoque fere ex Siloah aquæ usu , cujus uno utebantur in prima vicinia fonte , testante id Hieron. ad Jerem. 14. & qui interdum prope exsiccabatur , teste Gorionide L. VI. c. 38. p. m. 750. perenni tamen , autore Tacito Hist. L. V. p. m. 621. Lagenæ illa aurea fuit instar lagenarum nostrarum vitrearum , *bouteilles* , ut ex Bartenora ad c. 30. Kelim delineandam curavit Theod. Dassovius ad Celim. c. 27. De libatione ipsa & causa ejus mystica fusius commentatus est Joh. Lightfoot in *Horis Ebr. Talmud.* ad Joh. VII. 38. p. 1031. sq.

§. 5. Jam ad tempus miraculi a Christo editi , quia ad explicationem nostram confert aliquid , provehimur , quod factum ἐν ἑορτῇ , in festo. Nil præcedit , nil sequitur , unde festum hoc

hoc hariolemur, ut in locis Joh. VI. 4. XII. 12. Act. XVIII. 21. XX. 16. Joh. VII. 2. 8. 10. 11. 37. Calixtus in *Harm. Evang.* L. LIII. c. 1. p. 117. Hoc festum Pascha fuisse, facile est colligere. Pascha enim κατ' ἐξοχήν festum Judaeorum appellatur. Idem sentit J. Lightfoot in *Horis Hebraicis* p. 1003. & Hammondus in *Notis ad Paraphrasin* in locum nostrum. Mavult Theod. Beza Pentecosten, Cyrilli exemplo inductus, in h. l. Depugnant alii pro festo tabernaculorum quod Beza in medio relinquit. Bernh. Lamy in *Appar. Chronol. ad Historiam Ev.* P. II. c. 6. §. 2. pro festo Purim militat. Omitto alios. Ex consensu profecto hic nil argumenti extundi potest. Quare ad rationes confugiendum est, quibus clarissime patebit, festum tabernaculorum indicari. Hoc sane κατ' ἐξοχήν festum, חג, ἑορτή dicebatur. Philoni μεγίστη ἑορτῶν. Conf. Joh. VII. 37. Visne exempla Mischnica? En quod perhibent in Tr. Rosch hasschanah c. 2. n. 1. בחג נדונין על המים in festo tabernaculorum judicantur circa aquas. Tr. Middoth c. 2. n. 6. שער המים ילמה נקראת שמו שער המים שבו מכניסין. *Porta aquarum* צלוחית של פים של ניסוך. *Quam porta aquarum nomen ejus vocatur? Resp. quia per eam afferebant lagenam aquae libaminis in festo. Quid evidentius?* Conf. *Taanith* c. I. n. 1. 2. *Succah* c. 3. n. 13. 14. c. 4. n. 2. 4. 8. c. 5. n. 6. *Joma* c. 2. n. 5. *Sotah* c. 7. n. 8. &c. Midrasch Schir haschirim fol. 13. col. 2. אותם שנעים פרים שיהיו

Illi 70. iuveni, quos
 ישראל שהיו ישראלית *Israelite* sacrificant in festo: בחג כננר שבועים
 אומות הן *pro 70. gentibus sunt* (Gen. X.) Nec
 loquendi hic modus est novellus, Esræ liqui-
 dem ætate jam vulgatus. Salomo celebravit
 in templo recens structo *Chag festum*, nude sic
 dictum 2. Chron. VII. 8. quod fuit festum ta-
 bernaculorum 1) quia ad diem XV. Tisri cœ-
 pit v. 10. durabat enim septiduum cum עזרת
 supplemento v. 9. die vero vicesimo. & tertio
 mensis VII. discedebant Israelitæ v. 10. Vid.
 Levit. XXIII. v. 34. & Daffovii Scholia Cri-
 tica ad eundem locum p. 34. Minhagim f. ת
 col. 2. tit. סוכות. 2) quia fuit VII. dierum.
 cum exodio conf. Gorionides L. IV. c. 3. p.
 258. Calixti ratio oppido falsa est. Bezæ ni-
 mis frigida, quod præcedenti capite Pascha
 jam memoratum sit. v. 45. Sed Pentecosta-
 le tempus jam enumeratum v. 35. inde iter in
 Galilæam, postea Hierosolyma. Præterea
 Johannes consulto ea omisit, quæ a tribus
 Evangelistis jam relata erant, teste Irenæo.
 Nec opus est Lightfooti 4. Paschalibus festis,
 plurimi enim tribus sunt contenti.

§. 6. Hinc porro prona erit investigatio ל
 כּאֲפֵס, *stati temporis*, quo angelus descendit.
 Singulari prece vetustissima ברכה Judæi
 Deo agunt gratias, quid vivos se servaverit
 לזמן הזה *ad statum hoc tempus*, quam fundunt
 Paschæ, ineuntis anni, festi tabernaculorum,
 encæniorum, & Purim festis temporibus,
 quæ

quæ sunt זמני. De phrasi κατὰ καιρὸν. זמן למועד vide Act. XII. 1. XIX. 23, Rom. V. 6. Ad hæc Tertullianus I. c. auctor est, descensum hunc quotannis semel factum esse, quem citra gravissimas rationes rejicere nefas est, patrum antiquissimum, famæque rei gestæ proximum. Quare ad anniversarium illud tempus ægroti ad Siloah deportandos sese curarunt, quid enim frustra toto ibi anno decumberent? Recte J. Lightfootus ad Johannem p. 1008. *Credisne infirmos hosce interdum noctuque hic jacuisse per totum annum? Videtur potius turbationem aque & sanationem ægrorum fuisse solum in festis, si non solum in festo Paschatis.* Et forsau non incongruum est, κατὰ καιρὸν sub tali restrictione coërcere. *Erat festum Judæorum, & Angelus secundum illud tempus descendit in piscinam.* At vero Christus ad festum tabernaculorum Hierosolyma accessit, per §. V. & tunc ægroti ibi decumberant v. 3. 5. ergo angelus turbavit aquam, non piscinam, id enim non dicitur, festo tabernaculorum. Id quod erat demonstrandum.

§. 7. Turbatio aquæ זיעת המום, quam vocem זיע & Syrus hic adhibuit, Ebræis notissima est. Tr. *Machsirin* c. 2. n. 1. מים טמאים והזיע זועתו טהורה & ejus, qui turbaverit ejus motum purum, meminit, immo ipsa vox טורב turbare Talmudicis non ignota, pro qua & בלל occurrit. Solebant alias curare sacrum inter & profa-

fanum distinguere, cui negotio etiam præferti præfuerunt *Middoth*. c. 1. n. 6. ראשי פיספסין לחול בן קודש לחול *vocat*. Si quis turbaret aquam immundam, ipse immunditiam contrahebat, si puram, purus erat, at si ex dimidio immundam tangeret, ipse ex dimidio evadebat imundus, *Machscherim* c. 2 §. 3. quare fons ipse Siloah facile contaminari poterat, nisi operculo quodam fontem ipsum, ne pollueretur, clauerint. Ex piscinis hæc sacra unda hauriri nequibat. Lacustres enim, cisternarumque aquæ vivis erant inferiores, ex Maimonide T. III. *Hilchoth parah adomah* c. 6, §. 1. quare nec Christus dicitur *mare vel stagnum*, sed *fons salutis*. Ergo falsum est. Potest hic obijci, *angelum descendisse in piscinam*. Verum *עין*, ut Ebræorum *עין*, in locis plusquam sexcentis *ad prope*, significat. Quare ita verto: *Angelus descendit ad piscinam superiorem Siloam & movit aquam in fonte Siloam*. Turbatus hic fons est præterea alio tempore (§. III.) sed quia angelus descendit in festo tabernaculorum (§. VI.) ergo commotio in festo tabernaculorum hic locum reperit.

§. 8. Erant una plures piscinæ Hierosolymis memorabiles. Tacitus L. V Hist. p. m. 621. *Fons perennis, cavati sub terra montes, piscine cisternæque servandis imbribus*. Unde illustratur Jer. II. 13. Præcipue erant duæ piscinæ, ex fonte Siloam derivatæ, superior & inferior

2. Par. XXXII. 30. *superior* Ef. XXXVI. 2. *vetus* Ef. XXII. 11. Salomonis opus Jos. de *excid.* L. V. c. 13. & *inferior*, Ef. XXXII. 9. sive Regis Neh. II. 14. videlicet Hiskiaë 2. Par. XXXII. 30. Illa dicebatur *σιλωάμ*. Hæc vero ad differentiam *πύλη*, κωδίων κολυμβήθρα, *piscinapellium* LXX. diversa ab ea, quæ *πύλη κολυμβήθρα ἀπεκαλυμένη* dicta, quæ fuit superior Joh. IX: 7 *Non datur ergo tertium.* tradit Lightfoot in Chorographia Johanni præmissa c. 5. §. 3. p. 944. *nisi ut hæc piscina superior vocetur Piscina Siloam & de nomine suo denominet regionem urbis adjacentem, videlicet quinque porticus atque ædificia confinia: quæ quidem non erant in ipso urbis centro, at bene dici potuerunt esse in medio urbis, quia sita erant non modico spatio intra urbem* οὐ πύργου ἐν τῷ Σιλωάμ Luc. XIII. 4. *erat inter hæc ædificia.* Quare piscina Bethesdæa fuit *σιλωάμ*, ex fonte Siloam derivata, Auctor *cipporum Hebraicorum*, quem Hottingerus 1659. 1661. & 1672. edidit, nobis ob stare videtur, qui p. m. 33. aquæ ex fonte Etham deductæ piscinam hanc adhæsisse perhibet, *in via*, inquit, *Chebronem inter & Hierusalem est fons Etham, unde aquæ permanant per tubos, usque ad piscinam magnam Hierosolymitanam.* Calculum addit ei Hottingerus n. t. intelligique putat *piscinam probaticam.* Sed jam respondit Lightfootus l. c. §. 5. p. 945. *Constat enim inter omnes Talmudice doctos aquæ ductum ex fonte Etam per tubulos subterraneos non in urbem, sed* in

in templum perrexisse, donec in conclavi scaturiginis prorumperet, per puteum educta, totique atrio suppeditaret aquas Middoth. c. 5. n. 4. Potuere tamen defluentes a templo aquæ, quod Lightfoot opinatur, tandem cum aquis piscinæ Bethesdæ sese jungere & per portum aquarum ad orientem evolui. Præterea reluctari videntur, qui piscinam vocant probaticam, codicibus quibusdam & Patrum opinionibus decepti, qui κολουμβήθρα eodem casu τῆ πρὸ βαπηῆ addunt, vel cum Chrysostomo & Theophylacto legunt casu primo πρὸ βαπηῆ κολουμβήθρα, quod vertunt vulgo *piscina ad portam pecuariam*. Sed meliores codices habent ἐπὶ τῆ πρὸ βαπηῆ κολουμβήθρα ἢ ἐπιλεγόμενη Ἑβραϊστὶ Βηθσεδα, Syrus *Bethchesda* (a) quod & res ipsa suadet & silentium de piscina pecuaria apud Talmudicos. Beza, Lightfoot, pluresque alii πρὸ βαπηῆν πύλην Neh. III. 1. 32. XII. 39. intelligunt. Quare porta illa ab ovibus cognominata sit, obscurum est. Benjamin Tudelensis in *Itinerario* p. 43. id fieri putat ob propinquitatem piscinæ, ubi veteres suas mactabant victimas. Sed nugatur Apella, extra templum enim nulla in sacrificium mactabatur bestia. Beza in h. l. quia ibi pecora veniunt, vel eo saltem potissimum adducerentur sacrificanda, ubi peropportuna fuit piscina tam ad aquand-

(a) Non Bethsaida, non Bezetha, non Bezestha legendum, sed bethchesda, monstrante Pfeiffero in *Ebraicorum & Exoticorum N. T. Loco XXX. p. 928-29.*

dis, tum etiam abluendis pecudibus, antequam eor-
 ram Domino sifterentur. Eusebius & Hierony-
 mus de locis sacris tradunt, piscinam illam extra
 templum sua ætate adhuc cruentas habuisse
 aquas, ob hostias ibi olim a sacerdotibus lo-
 tas vel etiam jugulatas. Verum enim vero
 silet sacer codex, intestina vero, quibus po-
 tuit adhærere sanguis, in conclavi lavantium in
 ipso templo lota sunt, quod לשכת המרייתים
 Middoth c. 5. n. 3. dicitur & ad septentrionem
 collocatur. Ante oblationem victimarum
 ablutio erat supervacua, idque in singulari lo-
 co, & Syrus per locum baptismationis homines ibi
 lavatos esse indicat. Conf. Lightfoot ad Joh.
 V. p. 1006. 1007. Nec omnittendum, quod
 hæc piscina non fuerit in templo, sed ab eo di-
 versa v. 14. ut Olearius jam monuit. Qua-
 re corrumpit sententia Hammondi qui vim aquæ
 medicæ Bethesdæ ex calidis exhalationibus
 lotorum intestinorum repetierat. Conf.
 Amelius in Erörterung A. 1711, p. 394. sq. Si-
 tum probaticæ portæ suppeditat Nehemias
 III. 1. 32. XII. 39. Verum quidem est, quod
 Relandus dicit *Palest.* L. III. p. 855. sq. & *An-
 tiqq. Ebr.* P. I. c. 2. §. 11. de portis nil certi
 posse doceri, non tamen existimandum est,
 nec verosimilia quidem ex tot sacrae scripturæ,
 Talmudicis & Josephi locis. Lightfooto in
 laudibus ducitur, quod portarum situm in
Chorogr. Mattheo præmissa c. 26. p. 54. & situm
Probaticæ in Chorogr. Johanni præmissa c. 5. §. 1.
 Class. VII. Fasc. I. G osten-

ostendere laboraverit. Sed caute ejus vestigia hic adoranda sunt, errore enim illo certo tenetur, quod arx Sionis fuerit aquilonaris, vid. Chorogr. Matthæo præmissa c. 22. p. 45. sq. & c. 23. p. 47. sq. quæ tamen ad austrum erat posita, ut ad amussim comprobat Relandus Antiqu. Ebr. P. I. c. 2. §. 56. Angulus portæ equorum erat ab Oriente Jer. XXXI: 38. nec minus porta aquarum Neh. III: 26. cui Ophel collis erat contiguus, l. c. qui porticum templi ad orientem contingebat, Jos. de B. I. L. V: c. 13. qui & hæc conjungit. *ἐπειτα πρὸς νότον ὑπὲρ τὴν Σιλοάμ ἐπιστρέφον, πηγὴν, ἐνθεντε πάλιν ἐκκλίνον πρὸς ἀνατολὴν ἐπὶ τὴν Σολομῶν & κολυμβήθραν.* *Inde ad austrum post fontem Siloam inclinatur, hinc rursus deflectens orientem versus ad Salomonis piscinam.* Quare certum est, fontem Siloam ad angulum austro occidentalem ponendum esse, piscinam vero Siloam ab austro aliquantulum ad orientem esse promovendam. A porta equorum orientali erat circuitus ad portam Miphkad, cui proximus erat angulus, probaticæ portæ contiguus Neh. III: 28-32. Porta igitur probatica, quippe ad piscinam Siloam & infra Ophel intervallo alicujus anguli, qui indubie fuit inter orientem & austrum, sita fuit ad Austrum, quod & ipse pervidit Lightfootus l. c. licet forte in situ Zionis, alvei Siloam cursu ad aquilonem & in aliis erraverit. Manasses fontem Siloam incluserat urbi 2 Par. XXXIII: 14. sed,

an idem Nehemias fecerit, mihi est incertum, nisi id ex Josephi loco paulo ante excitato colligere velis. Benjaminietate ab urbe remotus erat. vid. *Itiz.* f. II. col. 1. Sacerdos igitur descendens ad fontem Siloah, ad austrum descendit, ad piscinam Siloah, & inde ad angulum austrum inter ac occidentem. Fonte turbato, aquisque inde haustis ad tam sacrum munus obeundum, aquæ ipsæ emanantes sacratæ esse videri poterant, Deo exspectationem non illudente. Hactenus vero satis similia in censum demonstrationis nostræ philologicæ vocata esse, ratus, incerta mihi aliisque discutienda affero. Inquirendum est in initium & finem miraculi, quod turbationem aquæ per angelum sequebatur, quo signo Judæis insignis illa aquæ vis innotuerit, quare Herodes sibi non valetudinem recuperandam exspectaverit, quid quinque illæ porticus sibi velint cuique usui destinatæ fuerint. Qui conjecturas amplectuntur, unam alteramque inveniunt exosculandam in Lightfooto p. 1006. sq. l. c. Quæ probabilia sunt & supra excussa, hunc fundunt sensum: *Sacerdos delegatus quotannis semel per singulos septem festi tabernaculorum dies e monte templi descendit ad piscinam Siloah, portæ probaticæ adjectam, & turbavit aquam in fonte Siloah, quo factò Deus insigne in piscina Siloah ejusque undis ex fonte Siloam defluentibus edidit miraculum.*

S. 9. Miraculi hujus gloriam obterere co-

nati sunt Th. Bartholinus in *Commentario de Paralyticis N. T.* qui causam mirabilis istius effectus in natura aquæ fuisse existimat, ritu acidularum, & thermarum, medicata: & Hammondus, cujus insultus supra repressi sunt. Et potiora argumenta pro miraculo adstruendo ejusmodi videntur, ut utrique satis possint facere. Nam 1) quin ultra festi spatium aquæ istæ fuerunt medicatæ? 2) Nulla aqua, ut hæc, quemcunque tollit morbum v. 4. naturalibus gaudeat viribus. 3) Nec primus tantum in thermis & acidulis, ut hic sanatur, sed modo hic, modo ille, sive sit primus sive quicumque alius. 4) Nec hæc piscina apud Judæos in numero aquarum, sanitatis naturaliter conciliatricularum, habetur, qui Ammaunticas, Sidonias, Calirrhoiticas, Machærunticas, Ammaunticas alias, Tiberiensesque celebrant, has omittunt. Conf. Diff. Jo. Christ. Wichmanshausen de *Thermis Tiberiensibus* Vitemb. 1711. 4. & J. Ligtfoot in *Chorographia Mattheo premissa* c. 74. p. 133. sq.

§. 10. Ut vero istud miraculum angelo aquas turbanti, tanquam auctori, tribui non poterat, ita Jesus mundi conditor sua virtute testatur, suam divinam missionem ab omnibus esse amplexandam. Christus novo miraculo illud iuperat, ostenditque, quis sit rerum dominus & miraculorum princeps. Ipse ægrum senem quendam verbo unico prolato sanitati restituit, adeo ut lectulo, suscepto humeris, ipse

ipſe abire poſſet. Jeſus non alligatus erat turbationi aquæ, nullo temporis momento circumſcriptus, qui & quovis alio tempore vim medendi largiri poterat piſcinæ, ut ex exemplo ejus, qui cæcus in lucem editus & a Chriſto viſu donatus erat, pateſcit Joh. IX. 7.

§. II. *Judeis* offendiculo erat graviffimo, quod Chriſtus non ſolum die Sabbati medicum ageret, ſed etiam homines juberet lectos aliaque citra neceſſitatem ferre. Poterat Chriſtus aliis diebus idem præſtare, evitato iſto offendiculo, nam Sabbato nil exportandum erat e loco privato in publicum, aut contra, nec labor niſi operibus maxime neceſſariis & divinis erat impendendus. Opera palmaria XXXIX. numerant, quæ Sabbato ſunt prohibita, in שבת c. 7. n. 2. nulla niſi maxime neceſſaria impune licebat exportare c. 8. n. 1. nec quidquam tum erat removendum, niſi 4. vel 5. arcæ ſtraminis vel frugum, ut collocentur ibi viatores ad edendum aut ſcholares ad docendum. Tr. שבת c. 18. n. 1. מפני אפי ארבע והמש קופות של חקן ושל תבואה מפני האורחים ומפני כטול בית המדרש Removent quatuor aut quinque arcas ſtraminis vel frugum propter viatores & propter evitandam ceſſationem ſcholæ, ſed non theſaurum &c. Verum omnis ſerupulus Judaicus emotus eſt, ſi ſolicita æſtimatione te-

eum pensitaveris 1) quod omnia opera Sab-
 bati ad Numen laudibus concelebrandum
 velut ad libellam exigenterentur, & quæ scopo
 obstabant, nisi necessitas iis patrocineretur,
 prohiberentur. At vero sanatio ægri, obam-
 bulatio ejus & grabati ostentatio faciebat ad
 celebrandam Dei Christique omnipotentiam.
 2) quod omne periculum vitæ depellat Sab-
 batum, & a parte succurrentis, licet sit Judæus,
 & a parte ægotantis. Tr. *Joma* c. 8. n. 6.
 כל ספק נפשות דוחה את השבת, omne
 dubium vite pellit Sabbatum. Quæ regula va-
 let etiam, licet periculum de vita amittenda
 non adeo sit magnum & ægotus ultra octi-
 duum vitam agere possit, ut Gemara & Ra-
 schi ad l. c. interpretantur. 3) Gemara fol.
 84. p. 2. addit, הנו רבנן מפקחין פיקוח נפש
 בשבת והורין הרי זה משובה ואין צריך ליטול
 רשות מביה דין *Docent Doctores nostri, quod*
curam gerant liberationis animæ (personæ viven-
tis) in Sabbato, & qui festinat, ecce is est maxime
laudandus nec opus est petere licentiam a Synedrio.
 Ad qui Christus liberavit senem ægotum,
 quem fere vita & patientia destituebat, morbo
 exquisitissimo. Ergo erat laudandus nec
 opus ei erat petere licentiam a Synedrio.
 eonf. Diff. Joh. Andr. Danzii de פיקוח נפש
 בשבת & M. Viti Henrici Hasenmüllers Diff.
 מעשים הרוחים את השבת 4) quod sacri-
 ficia certo diei adstricta Sabbatum depule-
 rint. Tr. *Femurah* c. 2. n. 1. קרבנות הצבור דוחין
 את

oblationes ecclesie pellunt sabbatum. conf. quæ antecedunt, & Bartenora. At misericordia sacrificiis præstat, secundum Hof. VI: 6. Matth. XII: 7, חסר חַסְדִּי וְלֹא בְּעֵבְרֵי חֶסֶדֶן *beneficentiam voluisti, non æque sacrificium.* Jonathan luculenter reddidit: חֶסֶדֶן קִרְמֵי מַמְדִּבָּחָה *Erga eos, qui afficiunt alios beneficentia, benevolentia est coram me, præ eo qui sacrificat (non æque erga sacrificantem) nec est, quod Raschi & Aben Esra hic objecerint, posteriore potius ad h. l. exigente חסר גְּבוּן בְּעֵינַי *beneficentiam firmam, non instar nubis, quæ cito conflatur, subito dissolvitur.* Radak addit: עֲשׂוּת חֶסֶד הוּא הַעֵקֶר *exercitium, beneficentia est fundamentum; non æque sacrificia, de quibus paulo ante egerat. Si sacrificiis igitur publicis non profanatur Sabbatum, quanto minus exercitio exquisitissimæ beneficentiæ in בית חסד loco beneficentia? Possent plura ejusmodi huc convehi argumenta, nisi foret supervacuum. Quæ hic נאט' אַרְשָׁמוֹנִי contra Judæos urgeri possent, de promenda sunt ex Christiani Gersonis Talmude Judaico L. II, c. 15.**

§. 12. Consideratio fontis Siloam nostrum animum deducit ad Christum, fontem salutis purissimum. Scaturigo Siloam erat imago regni Davidici, leniter suos moderantis, ut videre est ex Targum in Es. VIII. 6. & Kimchi ad 1. Reg. I. 33. 38. Christi regnum est regis Davidis & lenissimum Hof. III. 5. ubi Targum

habet מלכות דוד בן יוסף *Messiam filium David regem vestrum* Aben Esra etiam Messiam intelligit. Hic mansuetus est & clemens Matth. XI. 29. &c. *Ex aqua Siloam hauriebant Spiritum sanctum*, secundum Sūccah Hieros. f. 55. 1. Venite omnes ad aquas gratuitas Es. LV. 1. ad fontes salutis Es. XII. 3. hic puræ sunt aquæ in doctrina Christi, quæ Spiritum reddunt purum Es. XLIV. 3. Ezech. XXXVI. 25. 25. obedientia Christi aqua est dulcis & suavissima, ritu *dulcis Siloam* Jos. B. J. L. V. c. 13. imo dulcior. cont. Campeg. Vitringa in *Typo Theologie practicae* p. 28. *Siloami fons erat perennis*: Christus etiam perennis salutis æternæ est fons & origo Joh. IV. 13, 14. *Sacerdotes bibebant aquam ex fonte Siloam, ad cibos digerendos*: Qui sitit, veniat ad Christum & bibat, fontes vivæ aquæ Joh. VII. 37, 38. imo hauriat spiritum sanctum v. 39. *Aqua ex Siloam immundo aspersa, cum purgabat*: Christus est fons apertus contra peccata & immunditiam Zach. XIII. 1. eamque virtutem Baptismo iniecit, qui est lavacrum renovationis, quæ auctore Spiritu S. peragitur Tit. III. Fonti Siloam mittendo hæsit nomen Joh. IX. 7. Christus est missus a patre, angelus fœderis, legatusque pacis. Fonti Siloam inerat divinitus vis vitalis: Ex Christo vita æterna emanat. Quare, agite, qui sumus sacerdotes Jesu, descendamus per veram animi submissionem & fidei integritatem ad fontem salutis Christum, ejus.

ejusque promerita in nos, animo excepta, Deo offeramus, sic enim per ipsius vim, perennisvitæ conciliatricem, sanabimur, purgabimur & ita convalescemus, ut Deo, puri illibatique redditi, æternum placeamus, nisi ad volutabrum redierimus.

V.

Schediasma ejusdem pro indaganda aqua ex Siloam hausta antiquitate ex illustrato loco

Es. XXX. 29.

SUMMA.

- §. 1. Variæ sententiæ de origine ritus aquarum libatarum §. 2. Tempus vaticinii expenditur. §. 3. De lætitia in festo tabernaculorum consueta similitudo hic derivata, ob vocem מן. §. 4. Ob tibiæ mentionem & noctis lætissimæ.

§. 1.

Libamen aquæ solemniter festo tabernaculorum die effundi solitæ, dubiæ est originis. Deo illam vindicant nonnulli, & ritum Moysi a Sinai ducunt. Hominibus alii eam tribuunt, Davidi quidam ob 2. Sam. XXIII. 16. prophetis prioribus nonnulli. Ipsi hic inter se dissident Judæi. Sunt, qui ritus istius incubula penes Rabbanitas quærunt, ut Hadr.

G §

Re-

Relandus in *Antiqu. sacris veterum Hebraeorum*
 P. IV. c. 5. §. 7. quorum ætate certe in usu
 fuit ob Joh. VII. 37. Quemadmodum vero
 origo consuetudinis hujus immerito a Mose
 arcessitur, cujus silentium antiquitatem illam
 infringit: ita eam ad Rabbanitarum, qui se-
 eundum Aruch in voce "אב" incipiunt a Rab-
 ban Gamaliele sene, tempora rejicere, veri-
 tate non videtur dignum. Illud ex loco illu-
 strando, quem jam præ manibus habe-
 mus, satis curate colligitur, ritum istum
 aquæ in libamentum offerendæ jam Hiskia ac
 Esaia ætate viguisse. En verba ipsa: *השיר*
יהיה לכם כליל התקיש חן ושמחה לבב
בהולך בחליל לבוא בהר-יהוה אל צור ישראל:
Cantilena erit vobis ut nocte qua segregatur festum
(tabernaculorum ab aliis diebus festis) & gau-
dium animi, non extremum simulatumque co-
lente animo, quale gaudium est illius qui cum vi-
biis festinat ascendere montem Dei, ad dominum
Israels.

§. 2. Sunt in Esaia volumine, quæ ad
 aliud temporis spatium pertinent, quam quod
 ordo ac distinctio capitum vulgaris sub-
 indicant, nec forte quodvis hic vaticinium
 Esaia auctore exiit. Libellos scripsere Pro-
 phetæ non adeo magnos & molestos, quos
 collegit & in ordinem digessit docta poste-
 ritas, non adnuente Numine. Lutherus in
prefatione vernacula ad Esaiam, nuperrime Ri-
 chard Simon in *Historia Critica V. T.* hanc ve-
 rita-

ritatem ad nauseam inculcant, quibus frequens & attenda prophetarum lectio addit calculum. Posset igitur hic dubitatio suboriri, an incisum illustrandum Esaiam habuerit editorem necne. Sed licet ejus rei inquisitio non magnopere nobis obsit, eo tamen firmior de antiquitate ritus libationis erit sententia, si ab Esaiâ Hiskiaë ætate hoc oraculum evulgatum esse probe noverimus. Quod ut nobis persuadeamus, ipsa facit verborum rerumque series, ex qua incisum nostrum est decerptum. Deus exprobrat Judæis spem auxilii ex Aegypto adipiscundi, ad quam plurimi imminente Sennacheribō inclinabant 2. Reg. XVIII. 21. 24. Es. XXXVI. 5. 6. Rex Aegypti, בהמות ננב *hippopotamus meridionalis* v. 6. בִּסְרֵי רֶהֱבִי, regio Jatribitica v. 7. Conf. Relandi *Palæstina* L. III. p. 936. ne in eo confiderent, sed solo Numine, descriuntur ut quibus ipsum exitium & calamitas sint propinqua & concitanda a regibus Assyriæ & Thearcone Aethiopum rege. Si Hiskiaë populique Judaici obsessi animum inspicias verum esse fateberis, quod vulgo dicunt: *Cui flammis opus est, sopitas suscitatur aras.* In rege consilii auxiliique inopia 2. Reg. XIX. 1. 2. 3. Ne igitur auxilia humana circumspiciant, tempore legationis, vel, quod vero fit similis, ut advenientiū auxiliorum spe exclusi soloque Numine freti, hostem spernant, præsidia humana erant elidenda, animis eximen-

da

da & parvi ducenda. Fiduciæ isti adjungitur strages Assyriorum, per excitatum tonitru, grandinem & fulgura v. 27-31. quæ afflictio, שבת hic vocata, pro styli sublimitate Deo ipsi tribuitur, alibi angelo Domini Es. XXXII. 36. non homini XXXI. 8. 9. Insigne pietatis præmium erat dissipatus hostis, inventa præda c. XXXIII. 23. & subsequens hilaritas, quæ inciso præsentis tam graphice depingitur. Non est igitur dubium, quin Esaias ipse, tum consiliarius & vates gravissimus, gravissimam hanc orationem regi populoque proposuerit.

§. 3. Quare ut etiam, ætate Esaiæ ritum aquæ libandæ notissimum fuisse, patefeat, descendendum erit ad argumenta quæ in eo consistunt, ut festo tabernaculorum soli congruere contendamus 1) *appellationem festi diei, אר* 2) *noctem sacram & ab aliis distinctam noctibus* 3) *noctem letissimam* 4) *descensum turbæ cum tibiis in montem Dei.* Quod festum tabernaculorum אר sine adjectione nudeque vocetur, fuisse satis, ut existimo, in præcedenti demonstratum dedimus commentatiuncula. Quod si præterea jam ante Esaiam Chag dictum fuerit istud festum, quod patet ex 1. Reg. VIII. 2. 65. multo magis, Esaiæ ævo, eadem loquendi obtinuit ratio. Paralipomena idem confirmant, ex quibus tamen nullum excito locum, quia plurimi ea Esdræ tri.

tribuunt, qui floruit annos circiter ducentos infra Esaiam.

§. 4. Nox quævis sacra septidui festi, tabernaculorum dicti, erat lætissima, אשר בה an אשר qua sese distinguebat hoc festum præcipuum, ab omnibus totius anni festis. Vespera Paschatis quidem læta, sed multis symbolis adversæ fortunæ tristitiæque obfuscata erat, nox quieti more solito destinata. Nox Pentecostalis non habet singularem lætitiã, qua superet alias noctes. Noctes festi encæniorum lucernis gaudiisque conspicuæ sunt, sed Maccabæorum demum tempestate ad instar festi tabernaculorum excogitata, 1. Macc. IV. 59. 2. Macc. I. 18. V. Mafsechet הנוכה & Job. Oldermanni, præceptoris mei præclarissimi, *Diss. de Festo Chanucab.* Septem diebus festi tabernaculorum facta est libatio aquæ in altari cum vino, atque istius rei ergo lætitiã, jubilatio, tripudiatio in sacram noctem, cui similem non vidit totus annus, ut utar verbis Lightfooti paululum immutatis ex *Horis Ebraicis* p. 1025. Audiamus ipsos Milchnicos eleganter hanc ad faces & lucernas lætitiã nocturnam delineantes ex Succah c. 5. n. 2. eos Latini ex versione nostra loquentes. *Sub finem primi diei, descenderunt in atrium mulierum & construxerunt ibi tabulatum magnum, in quo sceminis supra, viris infra erat standum. Candela-bra aurea erant ibi parietibus affixa & supra illa quatuor simpula aurea: quatuorque scale pro uno-*

quoque ad ascendendum ad candelabrum, Et quatuor
 juvenes sacerdotum, in manibus habentes ampul-
 las, que centum & viginti logos olei capiebant,
 infunduntque in quodvis simpulum. Ex detritis
 vestimentorum & zonarum sacerdotalium parabant
 ellychnia, quibus accenderint lampadas. Nec
 erat in omni Hierosolyma ulla platea, que non es-
 set illustrata ex luce loci ejus, ubi in memoriam
 aque ex Siloam hauste Solidum gaudebant
 gaudium. Viri pii & bonorum operum studiosi
 tripudlabant coram istis lampadibus, manu tenen-
 tes faculas ardentes, imo eas invicem jaetan-
 tes & excipientes, cantica modulantes & doxo-
 logias. Levite cum cytharis, nabliis, cymbalis,
 lituis aliisque innumeris instrumentis musicis steterunt
 in XV. gradibus, quibus descenditur ab atrio Israelis in
 atrium mulierum secundum XV. Psal. graduum atque
 ediderunt canticum. Steterunt etiam duo sacerdotes
 in porta superiori, que descendit ab atrio Israelis
 in atrium mulierum, cum duabus tubis in manibus.
 Cum caneret gallus (cum signum dar t præfe-
 ctus) cecinerunt tuba & clangerunt: cum perve-
 nirent ad gradum decimum, cecinerunt tuba &
 clangerunt: cum ad pavimentum, cecinerunt tuba
 & clangerunt, & sic perrexerunt clangendo, donec
 pervenirent ad portam atrii Orientalem. Cum
 illuc ventum esset, sese vertebant ab oriente in occi-
 dentem, dicentes: Patres nostri hoc in loco versis
 ad templum dorsis & faciebant ad orientem, adora-
 runt Solem; nos autem vultus nostros ad Deum
 convertimus. Hæc illa nox est lætissima, ad
 quam

quam lætitiæ modos alios inusitados contendere licuit. Hic tripudia, cantus, facularum jactationes, sonitus strepitusque tiliarum tympanorum & lux latissime fulgens. Hac nocte festum tabernaculorum sanctius, jucundius & excellentius erat ceteris omnibus festis diebus, adeo ut qui hujus lætitiæ non vidisset, nullam vidisse censendus esset. Propheta pergit in adumbranda summæ lætitiæ celebritate, eamque confert cum ea, qua fruitur unusquisque qui abit cum concentu tiliarum ad redeundum in montem Domini. En ipsum sacerdotis descensum ad Siloam, agmine multo comitante, de quo superiori Exercitatione actum est. De tibiis tel' em se præbet Massecheth Süccah cap. 5 n. 1. החליל חמש ושש זהו החליל של בית השואב שאינו רוחה

Tibia quinta & sexta est tibia domus haustus que non pellit Sabbathum nec diem festum. Domus vel locus aquæ hauriendæ erat fons Siloam, & nonnisi improprie, atrium mulierum in vesperis festi tabernaculorum, ad quem ivere concinente strepitu tiliarum & comitum, quas tamen non licebat parare vel reparare ipso Sabbati vel festo die, sed pridie. Ita descenderunt & rediere, donec sub accessum ad portam aquarû universus musicorum in templo clangeret chorus, quod in monte Dei sitû in monte Moriah. Ibi singulari ratione Deus elemente suam præsentiam affore promiserat, qui

vocatur רֹאשׁ *rupes*, a firmitate & essentia & promissionum, more loquendi a Tyro, רֹאשׁ mutuato, quæ quia ad mare rupibus cincta erat, ita vocata fuit & quia late dominata fuit quondam & ad mare mortuum vivente adhuc Abrahamo, & postea per Syriam & Europæ oras vox רֹאשׁ *domini* notionem adeptæ est. Quæ cum ita sint, nil magis vero est simile, quam Esaia tempore ritum libandæ aquæ in festo tabernaculorum, ita vulgatum fuisse, ut ex eo tanquam re notissima figuram gaudii eximii designandi desumeret. Ante Salomonem nulla templi in monte Moriah collocatio, quare cum ipse primum in festo tabernaculorum pro impetrandis pluviis oraverit, ceteris suo exemplo præiens, & ritus libandæ aquæ & Samueli & Davidi jam cordi fuisset ex consuetudine orbis antiquissima, Salomon vel præfectus rerum sacrarum circa id temporis hunc ritum hauriendi, saltandi & canendi invexisse videtur.

JOACHIMI CHRISTIA-
NI FEHRINGII

Dissertatio

De

UKONIS WALLEES

Vita, fatis, libris atque erroribus.

Συνοψις.

§. 1. Ukovvallistarum antesignanus, UKO WALLEES.

§. 2. Renovat Cainianorum hæresin. §. 3. Hanc rigide urget in conventu Anabaptistarum solenni. Ideo à Magistratu & Consistorio Groningensi damnatur & proscribitur. §. 4. In Frisiam ergo Orientalem se confert, & *Job. Lubb. Alphusius*, itemque *Jurien Thomas* libellos contra eum edunt. §. 5. 6. In provinciam Groningensem iterum contendens, à Magistratu semel atque iterum habitaculum sibi concedendum petit. §. 7. Hoc illi denegato, in Frisiam descendit. Qua ad instantiam Synodi Franckeranz itidem exire cogitur. Unde iterum in Orientalem abit Frisiam. §. 8. Ibi quosdam in lucem edit libellos, §. 9. Coetus Emdanus illi se opponit. §. 10. Item Pastores Nordani. §. 11. Dogma ejus impium de salute Judæ proditoris. §. 12. Hujus dogmatis argumenta & *πρωτων ψευδων*.

§. 13. De affectis Ukonis Walles, hujusque moda vivendi.

Class. VII. Fasc. I.

H

§. I. No-

Nobilissimi sunt præcipue in Provin-
 cia Groningensi & Omlandia pari-
 ter, ac in nostra Frisia Orientali
Ukonis Walles asseclæ, vulgo *Ukowal-*
lista dicti, qui sectam inter Men-
 nonistas constituunt peculiarem, inque sepa-
 rata ab aliis societate vivunt ecclesiastica,
 singulari præterea vivendi utuntur ratione.
 Homines hi quamvis dogmata veterum in
 primis Flamingensium Anabaptistarum pro-
 fiteantur, unde *Flamingensium veterum* (oude
 Flamingen) nomen illis magis arridet; aliam
 tamen faciem denominationemq; sortiti sunt
 ab *Ukone WALLEES*, doctore & doctore eorum,
 in priori seculo, famosissimo. Rem ergo le-
 ctoribus non ingratham facturus mihi videor,
 si de hujus sectæ autore seu potius promotore
 edisseram hic, quæ de ejus vita, fatis, scri-
 ptis erroribusque tam ex Actis Senatus &
 Consistorii Groningensis, quam ex ipsius li-
 bris itemque aliis documentis, quoad ejus
 fieri potuerit, haurire mihi licuit; præser-
 tim cum pauci hæctenus de eo literis aliquid
 consignaverint, & quæ narrarunt, paucis
 absolverint verbis, fortasse quod ejus cona-
 mina resque gestas non satis perspecta habe-
 rent, & sufficientibus de eo documentis de-
 stituerentur, aut quod homo plebejus tan-
 tum fuerit, ideoque eum indignum judica-
 verint,

rint, de cujus vita fatisque aliquid memoriae tradatur. Sed cum erroribus suis librisque editis tam Magistratui & Consistorio Groningano, quam Theologis utriusque Frisiae, ut ex sequentibus constabit, multum facefferit negotii, insuperque sectae ejus sub nomine Ukowallistarum in hunc usque diem duraverit, operae omnino pretium erit, historiam ejus brevissime mandare literis.

§. 2. Fuisse seculo post Christum natum secundo haereticos, Cainianorum nomine notos, qui traditionem Judae proditoris & crucifixionem Christi, per manus sceleratorum peractam, propter subsequutam salutis redemptionem justificaverint, *Augustinus libro de haeresibus ad Quodvultdeum Cap. XVIII. p. 48. edit. Dani*, nos docet, cum illorum haeresin ita describit: „Simul & Judam traditorem divinum aliquid putant esse, & scelus ejus beneficium deputant, asserentes eum praescisse, quantum esset generi humano Christi passio profutura. Horum Cainorum, aliorumque, qui eadem ecclesiam infestaverunt haeresi, abominandum errorem primis seculi XVII. annis iterum ex orco revocavit, fortasse non consilio, sed casu, veterum Flamingensium Anabaptistarum in Frisia sectarius quidam, *Johannes Luils dictus à Sam. Maresio in Theol. Elencht. nova Synopsi, sive Indice Controv. à Jac. Tirino Sc. Tom. I. Controv. XII. p. 623. & Otio in annalibus Anabaptist. p. 366;*

à Georgio Thoma vero in scripto infra citando semper vocatur *Jan Leus*. Huic se associavit *Uko Walles*, qui tamen post illius mortem errorem hunc majori strepitu atque fama suum fecit, vid. citati auctores; unde & hujus conamina præcipue hic in considerationem cadunt. Erat hic *Uko Walles* itidem ex veterum Flamingensium sectariis, homo rusticanus & illiteratus; inque districtu Groningensi & quidem Noortbrookii in Præfectura veteri (in Noortbroock iu Oldenamte) habitabat. Ubi jam circa viginti annos, antequam anno 1637. ex diocesi Groningensi expulsus est, hæresin prædictam struxisse & disseminasse dicitur, vid. Joh. Lub. Alphusius in dedicat. pag. 5. tractatus deinceps citandi. Ex quo patet, eum jam anno 1617. fuisse adultum, & consequenter, uti non difficilis est conjectura (natalem enim ejus annum diemque nullibi, nec ex illius asseclis, certo indagare potui) sub finem seculi XVI. fuisse natum.

§. 3. Cum ergo, præter Johannem Leus, Ukowalles per aliquot tempus cum asseclis suis privata instituisset conventicula, in iisque errores suos sparsisset; nactus est adversarium, Georgium Thomam (Jürien Thomas) scilicet, munere aliquo ecclesiastico inter illos fungentem, qui (ut ipse hæc refert in tractatu suo pag. 107. seqq.) die 4. Julii anno 1636, & postea sæpius tam Joanni Leus
quam

quam Ukoni Walles propter impium istud dogma contradixit, multumque eos commonefecit, ut ab errore isto desisterent. Verum hunc non tantum officio suo privarunt, sed Uko Walles quoque tandem eo audaciæ processit, ut ad diem 3. Martii anno 1637. solennem ediceret conventum, & ad eum tam per nuntios hinc inde missos, quam per literas quamplurimos sectæ Flamingensi adiectos, non ex urbe solum Groningensi ejusque districtu, sed ex aliis etiam provinciis & finitimis regionibus invitaret, ut de quibusdam doctrinæ capitibus, à Johanne Luils, dum viveret, motis & ab Ukone Walles postea defensis, inter se deliberarent, eaque ex scriptura Sacra, sua quidem opinione probarent. In hoc conventu Uko Walles, ut doctor non tantum præfedit, sed etiam magna cū vehementia, contra expressum Christi effatum Matth. XXVI. 24. tanquam articulum fidei fundamentalem urisit, Judam proditorem in tradendo Salvatore nostro bene fecisse, nec ceteros in crucifigendo Christo scelus damnatione dignum perpetrasse. Cum vero quidam hoc in coetu indagandæ veritatis causa ei non statim assentirent, sed ab eo potius dissentirent, illos Spiritui Sancto contradicere asserere ausus est, atque in primis contradicentem Georgium Thomam excommunicavit tanquam in Spiritum S. blasphemum.

Qui ergo hac severitate commotus,
 H 3 huic

huic se submittere noluit Ukonis Walles sententiae, sed eum potius hac de causa apud Magistratum detulit, ut Ottius l. c. pag. 266. lin. 25. refert. Hinc Magistratus Groningensis, officii sui esse ratus, ut ejusmodi errores atque conatus reprimeret, Ukonem Walles ejusque socios examinarunt, & ipso in Curia detento, illius factum & dogma sedulo investigarunt, & denique re bene expensa, editum die octavo Aprilis anno 1637. contra illum promulgarunt, quo illi omnibusque Mennonistis ullam congregationem aut coetum sub Ukonis Walles nomine instituire sub poena trecentorum florenorum prohibebatur; uti ex edicto ipso, sub nomine Secretarii D. J. Birza promulgato, quod legi poterit in linguam germanicam translatum apud Ottium l. c. pag. 266. seq. haec omnia patefcunt. Errores vero illius, uti ex Actis Groninganis constat, Magistratui innotuerunt ex propria confessione Ukonis Walles de 17. & 18. Martii, Johannis Arents de die 22. ejusdem; Siger Gerts de die 29; & Georgii Thomae excommunicati de 23. Martii, itemque ex sic dicto libro Actorum (Acte Boeck) nuntiorum emissorum, incepto die 26. Febr. 16. 1637. & finito die 6. Martii istius anni, quod subscriptum erat ab ipso Ukonis Walles & septendecim aliis suis asseclis. Conferatur quoque *Abrah. à Dooreslaer & Petr. Jacobi Austro-Sylvii Vertooninghe van het onder-*

onderscheydt tuschen de Gereformeerde ende de Wederdoperen in dedicatione p. 10. & 11. ubi itidem brevissime Ukonis Walles error & damnatio refertur. Eodem vero die VIII. Aprilis in Consistorio Groningensi itidem sententia contra illum fuit promulgata, qua theses illius impiæ damnantur, & jussu Magistratus ipsi injungitur, ut intra triduum Provincia Groningensi excederet, nunquamque rediret. Sententiam hanc invenies inter additamenta Historiæ Mennonistarum, à me ante biennium lingua germanica Jenæ sub hoc titulo editæ: *Gründliche Historie von denen Begebenheiten Streitigkeiten und Trennungen, so unter den Mennonisten vorgegangen*, num. 2. pag. 237.

§. 5. Expulsus itaque Provincia Groningensi, ad suum, ut scribit Ottius Ann. Anab. pag. 268. §. 6. quod in Frisia nostra Orientali habebat, secedere prædium coactus est, & multas ibi turbas dedit, cum sectatores ejus ibi nacti fuerint immunitatem. Habitavit tunc temporis, ut ex libro Alphusii jamjam citando patet, in præfectura Auricana in aliquo pago, inter Auricam & Emdam sito, (quamvis & alias Neostadii in Dynastia Gœdensi aliquantisper commoratus fuerit.) Unde Johannes Lubberti Alphusius, Pastor ecclesiæ Ochtelbouranæ, statim mense Majo anni istius 1637. contra illum calumum, sed nimis acriter, strinxit, incolasque hujus ter-

re de erroribus ejus perniciosis monere alla-
 boravit in libello quinque plagellarum cui
 titulus : *Christliche und sehr nothwendige Erinne-
 rung wider den bey uns allhie meuchelmörderischer
 und falsch-propheetischer Weise eingeschlichenen
 neuen Cainianen oder Cainitischen Irrgeist, Uke Wal-
 lens genandt, edit. Emda 1637. 8tavo. Meminit
 hic in præfatione, inter suos quoque, ut ver-
 ba sonant, jam esse auditores, quibus reprobæ
 & occæcatæ mentis scabiem affricuerit Uko
 Walles. Et pag 15. scribit : „Gedachter
 „Schwermer, Uke Wallens, ein Gröninger
 „Ackerman, so vom Rath der Stadt Grönin-
 „gen, öffentlicher Irthumb wegen aus dem
 „Lande verjagt, ist uns zugelauffen, und
 „speyet seinen Giffit hin und wieder aus.
 Cum vero interea etiam alibi, præsertim in
 provincia Groningensi, scripta quædam con-
 tra illum in lucem prodirent, edidit Uko
 Walles eodem anno libellum, belgice sub hoc
 titulo : *Nothwendige Verantwoordinge op eenige
 Smaetschrieffen, soo eenige tot Noortbroeck en op
 andere plaetsen van my uitgebreydt, en my alsoo
 geschmaedt, 8tavo. Refutatus vero hic libellus
 est sub titulo : *Wedderlegginge eeniger Puncten
 Uke Wallens &c. Groningæ edit. in 8tavo. An-
 no sequenti 1638. scripsit quoque contra il-
 lum Georgius Thomas, jam s. præcedente no-
 minatus, lingua belgica hunc tractatum : *Een
 Verantwoordinge tegen Uke Wallens ongegrondet
 Verstandt van Judas, de Phariseern, en den lasterli-
 cken****

ken Moordenaer &c. 8avo. Vid. Ottius l. c. pag. 267. §. 7. item ipse Uko Walles in Supplicat. ad omnes Judices, infra §. 8. citanda, pag. 35. lin. 9. & pag. 64. lin. ult. ubi quoque ex pag. 71. lin. 7. patet, Georg. Thomam circa illud tempus adhuc alium contra eum vulgasse libellum, cujus tamen titulus mihi est ignotus. Ad hos Georgii Thomæ libros Uko Walles scriptis respondere noluit (aut fortasse non potuit) quia, ut scribit in Suppl. cit. pag. 71. multis mendaciis, falsis explicationibus convitiisque sint referti. Ad orale vero colloquium se illum, ut scripta sua coram se defenderet, semel atque iterum tam verbis quam literis provocasse asserit l. c. pag. 35. & 71. seqq. ubi quoque ejusmodi provocationem inferuit, in qua Georgio Thomæ arroganter se offert, probaturum in ejusmodi colloquio, eum jure à se fuisse redargutum atque excommunicatum; sed ibi simul conqueritur, illum semper recusasse defensionem. Imo in epistola secunda Pimperling (de qua postea) pag. 84. & 85. refert, Georgium Thomam, cum aliquando cum eo sermonem contulisset, adeo fuisse in conscientia convictum, ut ab omni criminatione desistere promiserit, animumque cum Ukone Walles & ipsius societate iterum in fraternitate vivendi induxerit suum; sed cum interrogatus esset, anne quoque, propterea quod cœtum Ukowallistarum tam graviter crimi-

natus sit, se hujus censuræ subicere velit, ut digna suis reciperet factis, abiisse, suasque criminationes repetiisse. Unde porro concludit, adversarios suos ex Georgii Thomæ libris jure eum culpæ arguere non potuisse. Quod vero quoad certas quasdam imputationes tantum valere poterit. Emisit quoque porro adhuc alius, *Cornelius Janszen* nomine, scriptum aliquod in lucem contra Ukonem Walles, cujus ipse, sine tamen addito titulo, mentionem facit in *Supplic. citat. pag. 65.*

§. 5. Interea brevi post tempore (annum enim & diem in re tam obscura determinare non possum) ex Frisia Orientali rursus in districtum Groningensem se contulit, annoque 1640. tempore vernali literas ad Magistratum Groningensem dedit supplices, quibus declaravit, se non docuisse ea, quæ sibi hæctenus fuerint imputata; & si quædam nimis dura asseruerit, ea libenter se deserere velle, veniamque ideo se petere, ac nunquam se ursurum quendam, ut secum sentiat, vide supplicationem ejus mox inferendam de die 7. Septembris 1640. In qua itidem uti & in aliis supplicationibus & libris ab eo postea editis, similem errorum suorum profert excusationem. Nimirum postquam in exilium ire fuerat coactus, cautius mercari discens, errorem suum non adeo rigoroſe, sed ut quæſtionem problematicam, de qua disquiri possit, pro-

posuit, ita ut cum antea statuerit, Judam proditorem bene fecisse in tradendo Christo (uti ex sententia Magistratus supra §. 3. fuit relatum) nunc in genere dixerit, Judam non posse certo damnari, vid. infra §. 11. An vero ad istas literas supplices liberum & ei domicilium fuerit concessum, non crediderim, video interim in Actis Groninganis de Ukoen Walles, ad iteratam implorationem à Senatu die 4to Augusti anni prædicti 1640. ei fuisse permissum, ut sex hebdomades in præfectura veteri (oldenampte) commoraretur, sic enim sonat decretum illud:

„Op der Requeste van Ukoen Walles, omme
 „by provisie weder een tytlanck binnen de
 „Oldampten te moogen komen:

„De Heeren Borgemesteren en Raadt ac-
 „corderen den Supplicanten, dat hy ses We-
 „cken weder binnen de Oldampten sal mo-
 „gen komen mits dat hy by syn aankomste
 „sick by de Droft sal moeten andienen, ende
 „geduirende syn verblyff geene Vergaderin-
 „ge sal holden, offte bywoonen: ende sal
 „na verloop van deselve ses wecken, sick we-
 „der by de Drofte moeten andienen ende als-
 „dan vertrecken. Actum Groningæ, Martis
 „den 4. Augusti 1640.

Tettema Secretar.

Cum vero tempus hoc breve prope esset præterlapsum, & sententia ista ei adderet animam,

mum, ut sibi persuaderet, à Magistratu se nunc plenam ibi manendi licentiam obtenturum esse, hisce supplicibus literis die 4to Septembris Magistratum rursus adiit:

Edel Moogende Heeren Borge-
mesteren ende Raadt in
Groningen.

Myn Heeren.

„T'heft u. Ed. Moog. gelieft, my onderge-
„schreven gedienslichlyck te accorderen een
„korte tyt van ses wecken by myn Huisge-
„sind ende Goederen onder U. E. Moog. Ju-
„risdictie in de Oldenampten te mogen ver-
„blyven, waer voor ick U. E. M. oock hoech-
„lyck doe bedancken. Ende my ten hooch-
„sten solde bedroeven, dat ick my van myn
„Vrouwe en Kinderen en goederen, tegens
„den Winter wederom solde moeten absen-
„teren, ende buiten Landes sal umbswar-
„ven in onse groote Droefheit ende schade,
„also wy ons noyt anders (ons gewetens)
„hebben gedragen als een gehorsaem Onder-
„saet betaemt.

„Maer wat angaet de stucken ten placcet
„ende sententie over ons ende den onsen,
„dryve ick alsoo an niemand, dat sy 't selve
„moeten verstaen, oock niemant daerin on-
„dersoecken, hoe sy 't verstaen, of daeromb
„straffe, als all myn Broeders well sullen ge-
„tuygen, dat ick sulx noyt gedreven hebbe.

„Ja.

„Jndien dan van my voor U. E. M. gecommit-
 „teerden mucht syn verklaert, dat also
 „muchte luiden (hoewell my onbewust)
 „daer doe ick geren afftant van, ende bidde
 „U. E. M. my datselve willen vergeven ende
 „ten goeden houden, wante ick sulx an nie-
 „mant dryve, gelyck uit myn fhrven an U.
 „E. M. (in dit voorjaer 1640.) overgegeven
 „oock wyder is te vernemen, en tegen myn
 „beschuldigers wil ick my wel verantwoor-
 „den, des nodich zynde.

„Verfoeke ende bidde seer gedienstelyck
 „U. E. M. my gratioselyck uit goedertierende
 „Medelyden gunstelyck te pardonneren, en-
 „de consenteren, dat ick wederom by myn
 „behuifinge, Wyffende Kinder mooge ver-
 „blyven, om in U. E. M. Jurisdictie te woo-
 „nen, om onse nootwendige affairen te ver-
 „richten, onder beloffte, my alsoote dragen
 „als een gehorsaem onderdan betaemt. Ver-
 „wachtende een favorable Apostille.

onderstont

Exhibitum Veneris

die 4 Sept. 1640.

Uke Walles

coll. accord.

Tettema Secretar.

Ad has literas Uko Walles à Senatu per de-
 cretum ejusdem die jussus fuit, die 10. men-
 sis ejusdem se judicio sistere. Sed cum tunc
 tem-

temporis ob alia negotia peragenda non potuerit examinari, terminus rursus in duas hebdomades fuit delatus, vi decreti de 18. Septembris. Quid porro in hoc anno 1640. cum eo fuerit actum, mihi non constat.

§. 6. Quod ad sequentes annos 1641, 42. & 43. attinet, sequentia in Actis citatis de eo invenio decreta, quæ hic apponere non abs re esse judico, cum cohærentem circa hos annos historiam ob penuriam documentorum de eo exacte non possim tradere.

Extract uit het Resolutie Boeck der Stadt
Grönningen Saturni d. 6. Febr. 1641.

„De Heeren Borgemesteren en Raed ac-
„corderen Uko Wallens noch een Maend in
„dese Provincie te mogen wesen, mits dat he
„sich sal hebben te reguleren nae vorige Re-
„solutien ende Apostillen aen hem verleent.

Saturni den 29. Januar. 1642.

Ob de Requeste van Uko Wallens om we-
der binnen te mogen komen.

„De Heeren Borgemestern ende Raedt
„difficultereeren in dit versoeck.

Saturni den 26. Martii 1642.

Op de Requeste van Uko Walles Vrouwe,
ten einde Uko Walles weder binnen de pro-
vintie mach komen.

„De Heeren Borgemesteren ende Raet ent-
„seggen de Supplicante haer versoeck, ende

„la-

„latende verklaringe verblyven, by de ent-
„segginge tot meermahlen gedaen.

Ex his decretis patebit, Ukonem Walles per annos istos in districtu Groningensi partim clam, partim precario commorarum esse. Ad ea vero hic notare licebit, Ukonem Walles in libellis suis conqueri (an omnino de jure, lector dijudicabit ex tota hac narratione historica) indicta causa, sine accurata sententiae suae inspectione, sineque praevia informatione se fuisse damnatum; unde in Supplici ad Jud. pag. 20. scribit: Onderwyft ons met Godts Woordt, al eer ghy ons verdryfft, of onse tydtlyck Goederen nemet, & pag. 22. Het verstant, daer ick om gebannen ben, is by veelen niet recht verstaen voor onse ban. Item pag. 39. & 40. Het is de Waerheyt, dat voor de tydt, dat ick gebannen ben, niet een woordt van onderwys an ons gedaen is, van Heeren of Predicanten, oock noch niet, mondtlyck of schriftelyck, is sulcks dat exempel van Christo ende synder Apostolen? hoewel ick sulx dickmael begeert hebbe, jae myn versoeck is voor myn ban geweest, dat ick my tegen myn beschuldigers mochte verantwoorden, dat welcke my afgeschlagen is. Cum autem, ut ex Decretis citatis apparet, plenam in provincia Groningensi habitandi libertatem adipisci non potuerit, anno 1643. mense Septembri iterum sequen-
tem

tem libellum supplicem ad Magistratum dedit:

Edele Moogende Heeren Borgemeesteren
ende Raedt in Gronningen.

„Vertoont nochmaels met alle Demoet
„ende ootmodich: Uke Walles, hoe dat U.
„Ed. Mog. gelieft heft, voor desen syn Per-
„soon de Stadt, ende deselver Jurisdiction te
„verbieden, dien volgens dan Remonstrant
„so lange jaren ende tot dato niet heft mogen
„compareren anders als by U. E. Moog. tytlyx
„gegevene dilation, ende in specie ten tyde
„als wanneer Remonstrant syn naedere ver-
„klaringe by geschrifte in den Raedt over-
„gegeven hefft, waerop eemant uit U. E.
„Mo. middelen gecommitteert om deselve te
„examineren, ende in middels niet alleene
„Remonstr. veraccordeert, omme in den Old-
„ampten te verblyven, maer oock tot diverse
„malen ontboden op den Raedthuse, omme
„so nodich mondelycke verklaringe te doen,
„gelyck dan oock Remonstr. tytlyx gecom-
„pareert ende paraet is geweest, dan door U.
„E. Mog. voorgevallene veelvoudige occu-
„patien verhindert, invoegen dat hy tot
„nochtot niet alleene niet daerop verstaen is,
„maer oock weder omme heft moeten absen-
„teren: Also dan Remonstrant vertrouwt, dat
„geexamineert wordende syn geschriften,
„geblyken sal, syn verstant so daenich te
„syn,

„syn, dathet anders is, als uit syn verklarin-
 ge genomen is, ende indien oock uit syn
 „eerste verklaeringe iets door haesticheit al-
 „so gesproocken muchte wesen (hoewel
 „hem t'sy door lanchheit van tyt ofte an-
 „dersints onbewust) daervan doet hy geer-
 „ne afftant, volgens syn onderteikeninge
 onder bygaende (voor desen gepresenteer-
 „de) Requeste : Oock geerne soude affhan-
 „delen syne questie met de huisfrouwe van J.
 „Lucas van Lissibon, dewelcke door syn af-
 „wesent so hoch gestegen is, dat hy daerinne
 „miss-hagen heft.

„So verfocht hy gediensstelyck, dat U. E.
 „Mog. considererende syne langduirge ban-
 „nissement, ende daer tegens syn verstandts
 „verklaeringe ende goede intentie, hem ge-
 „lieven te pardonneren, onder belofte, dat
 „hy hem fall dragen als een goet ende ge-
 „trou Onderfaet van U. E. M. betaemt alles
 „tot U. E. M. goedertieren de discretie stellende.
 Coll. Accord.

Tettema Secretar.

Quam vero Remonstrantiam aliam Uke
 Walles cum asseclis suis postea alio tempore
 itidem Magistratui obtulerit, vide in *Histor.*
Mennon. a me edit. suprajam n. 3. citata in Addi-
tam. p. 239. Sed omnibus suis literis nihil ob-
 tingere potuit.

§. 8. Quemadmodum ergo, ut Acta citata
 docent, diversi Ukonis Walles asseclæ ob il-
 Class. VII. Fasc. I. I lius

lius coetus frequentationem secundum editum (de quo supra §. 3.) graviter multati sunt à Magistratu; ita ipsi quoque Ukoni Walles, cum posthabitis decretis Provinciam Groningensem vitare noluerit, id non impune fuit, nam non multa tantum ei fuit irrogata, sed apprehensus etiam, in carcerem & vincula coniectus est, de quo graviter conqueritur in *Epistola secunda ad Pimperling. pag. 57.* ubi Pimperlingio (de quo §. sequenti) hæcce fata sua imputat, scribendo, „hunc publice docuisse
 „pro concione, Judices aqua & igni persequi
 „debere Ukowallistas; unde & eodem ad-
 „huc anno Dominos Omlandiaë se (Ukonem
 „Walles) per milites armatos noctu e domo
 „sua (in qua jam per biennium in pace rursus
 „habitasset) petendum atque in arce Delf-
 „zylia in carcerem conjiciendum jussisse; in
 „hoc se porro octo hebdomades vinculis fer-
 „reis fuisse detentum & à militibus custodi-
 „tum, magnamque insuper à se multam
 „fuisse exactam. Cum ergo illi in provincia
 Groningensi diutius permanere non fuerit
 permillum, in provinciam finitimam, cui
 Frisia (stricte sic dicta) nomen est, se recepit.
 Sed & hic requiem quidem quæsit, non ta-
 men invenit, congregata enim anno 1644.
 Franeckeræ Synodus institit, ut ad exem-
 plum Groningensium tota quoque expelle-
 retur Frisia, quod & factum est, vid. *Horn-
 beck in Summa Controversiarum Libr. V. pag. 368.*
 edit,

edit. Colberg, Anno ergo jamjam nominato iterum se in Frisiam nostram contulit Orientalem. ibique sedem fixit; dum calliditate sua ab Illustrissimo Comite Domino Ulrico II. tunc temporis regnante, indultum, ut ajunt, seu licentiæ literas hic loci libere commorandi, sub specie quod sit vulgaris tantum & privatus Mennonista, impetravit; imo temporis progressu ipsius Illustrissimi Comitis villam antiqui cœnobii Sylmonken usu conductio tenuit, uti *Acta Pastorum Nordanorum de Uckone Waller* tradunt.

§. 8. Quietem ergo nactus, calamum arripuit, librosque quatuor anno sequenti 1645. in lucem protulit, quibus seipsum erroresque suos defendere allaboravit. Illi hic non sunt prætermittendi, præsertim cum ex eis theses ipsius erroneas optime haurire poterimus, vid. infra §. II. & III. Primus ergo libellus quinque tantum plagularum in octavo sine loci impressionis mentione sub hoc titulo apparuit: *Een Weemoedige klaghende Supplicatie aen alle Heeren, Rechteren, Officieren, ende aen alle menschen, so hooghe als nederige standes: tot ontlastingh ende verantwoordinghe van veele onware beschuldigen over myn Persone. Gestelt onder verbeteringhe door Ucke Waller; edit an. 1645.* Secundo edidit *Twee Brieven aen Laurens Pimperlingh, Prediker in Appinga Damme: Gesonden tot onschuldighen ende onderrichtinghe van synne ghedane lasteringhe, over myn persoone.* Noch

eenige Aenmerckinge op D. Pimperlinghs Boeck ge-
 stelt; met eenige leerachtighe vermanende Schrif-
 turen: daerin D. Pimperlingh, ende die in desen
 Raedt met hem eens zyn, haer moghen spiegelen, om
 haer selfs vlecken eerst af te wasschen. Door Ucke
 Walles. Esai 55. 6. an. 1645. in octavo sine
 mentione loci impressionis, constat septem
 plagulis. Occasio harum Epistolarum ita, ut
 ipse initio refert, se habet: Pimperlingius il-
 le (fuit hic Pontificius conversus, scripsitque
 anno 1638. librum contra Papatum sub titulo:
Dialogus, oftsamensprekinge Desiderii ende Illumi-
nati, in quo causas, quibus ad deserendum
 Papatum fuerit inductus, explicat, ut obiter
 narrat Uko Walles in istis literis pag. 55. &
 58.) aliusque Minister ecclesiae (tot Liens
 in de Marren) Bernhardus Cras, eccle-
 siae Midwoldanae provisores in praefectu-
 ra veteri literis monuerant, ne villam quan-
 dam, ecclesiae isti propriam, Ukoni Walles
 conducerent, quia nefarius esset seductor,
 extorris & publicus blasphemator. Quod
 cum comperisset, primam ad Pimperlingi-
 um scripsit epistolam anno 1642. die 16. Junii,
 qua se contra istas defenderet imputationes.
 Cumque hac defensione sua non satisfecerit
 Pimperlingio, hic vero potius eum saepius
 pro concione, in primis die 22. Februar. 1644.
 coram proceribus tractus Groningensis, er-
 roneum atque haereticum renuntiaverit, se-
 cun-

cundam anno 1645. ad eum epistolam dedit, hancque cum priori typis vulgavit sub titulo prædicto. Emisit quoque porro anno eodem hunc quinque plagularum libellum in 8ctavo : *Een korte Leerachtige Verklaringe, uyt de H. Schrif- ture vervatet, hoe men de tydt verstaen sal, doen Christus Jesus onsen Saligmaecker, in syn beylige Menschweerdighe, op aerden was : dat doen een donckeren en onnvetenetydt was : (de wet was by nae ten eynde, en dat Evangelium noch niet beve- sicht) dat melcke Christus alles door syn Doot en gave de Heyligen Geestes, in 't licht ghebracht heeft, als eenklare Spiegel der Godlycker kracht, mede uyt Adamo Westermanno (a) verklaert. Met een kort bewys onses Christelicken Geloofs, uytgegeven door Ucke Walles. Zach. 14. 6. Job. 4. 10. Luc. 19. 41. In præfatione monet, se cum tot cri- minationes ac persecutiones ob fidem & con- fessionem suam perpeteretur, sententiam mentemque suam hoc scripto explicare vo- luisse, quam etiam jam in titulo ipso non ob- scure prodit. Denique luci anno eodem ex- posuit itidem sine addito impressionis loco in 8ctavo : *Een leerende Vermaning en grondigh Be- wys, uyt de godlyke Schriftuer : waer toe, en oock hoe Godt den Mensch in den beginne ghemaect ende voorsien heeft, en is verklaerd in Adam en Chri- stum, ende de Wedergeboorte, die uyt Water ende*

1 3 Geest*

(a) Fuit hic Pastor ecclesiæ Worcumanæ in Frisia, qui anno 1628. libellum de passione Christi edidit, ex quo multa adducit Uko Walles.

Geest geschiet, Job. 3. v. 4. en 5. Als oock in des Menschen sinnen, lichaem ende leeven. U. W. (i.e. Uken Walles.) Constat undecim plagulis, & eundem in hoc scripto, quem in præcedenti, sibi proposuit scopum, unde in præfatione „mentem suam examinari cupit, off dat, ut „verba sonant, sulcken quaden verstantis, en „sulcken straffe of ban weerdig, dat wy uyt „Groeninger-lant vertrecken moeten. Scriptum hoc alias valde confuse ex multis scripturæ S. dictis sine connexionē & ordine est congestum.

§ 9. Non vero scriptis hisce solum, sed ore etiam in Frisia Orientali hæresin suam disseminare ausus est, unde circa initium anni 1647. Rev. Coetus Pastorum Embdanus illius nomen ad Illustrissimum Comitem Ulricum II. per quosdam Pastores deferre commotus est; quod iterum in Coetu isto die 3. Maji conclusum est, uti nos docet illius Protocolum. Ad instantiam ergo hujus Coetus die decimo Junii istius anni ad rationem ipsi reddendam indicto, à Coetu tres Pastores, quibus jam antea negotium hoc erat commissum, simul ad audiendam illius responsionem, expulsionemque ejus ex his terris urgendam, Auricam sunt missi, in quorum præsentia ea respondit, quæ legi poterunt in sequenti documento:

Aussage Uken Walles für Ihro Hochgr. Gn. Cantzeley, in præsentz der von dem Ehrwür.

würdigen Coetu wieder ihn ausgeschick-
ten Pastoren, als beide Partheien an. 1647.
den 10. Jun. gegen einander geconfrontirt
und verhört wurden.

1. Er sey nur von etlichen Herrn des Raths
zu Gronningen, nicht von dem gantzen
Rath verdammet.
2. Solche seine Verdammung sey ohn gnug-
sam Verhör und Erörterung seiner Sache
ausgewircket.
3. Denn er habe nie solche Dinge, als die von
Gronningen von ihm schreiben, gelehrt
oder geglaubet.
4. Die wieder ihn gefällete Sentenz der Ver-
dammung sey, auff beschehene Remon-
stration seiner Unschuld von dem Rath re-
tractiret und geendert.
5. Als er von solcher Retractation und En-
derung keine acten erhalten können, sey
ihm gesagt, es wäre im öffentlichen
Stadtbuch verzeichnet.
6. Zu Bekräftigung der von dem Rath be-
schehener Retractation und Enderung der
Sententz sey ihm vergünnet ein Jahr wie-
der ins Land einzukommen und darinnen
zu wohnen.
7. Habe sich auch ein gantz Jahr daerinn wie-
der auffgehalten.

(unten stünt)

Bernhardus Berlage, Pastor Eilhumanus
testor ut supra mp.

Gerhardus Regneri, Pastor in Visch-
werd testor manu propria.
ita & ego.

Zeito Weiconides, Ecclesiastes in Ca-
num.

His responsionibus, cum Groningensibus
communicatis, sequentes Secretarius Gro-
ninganus Teterna adjecit annotationes, ex
quibus apparere poterit, minus candide veri-
tatem eum dixisse in iudicio.

Ad respons. 1. & 2. Negantur, & patet con-
trarium ex sententia, t Placcat, de Beken-
tenisse van Uko Walles selff, en andern als
mede uyt het Acteboeck van Ukowalli-
sten.

Ad respons. 3. Tot Bestraffinge deses vide-
atur d'Onderteeking van het selve Acte-
boeck, in curia Groningana leggende.

Ad respons. 4. Videantur verscheiden Acta
ter contrarie.

Ad respons. 5. Cessat door contrarie Acten
en Requesten, daerop niet is gedaen, als
oock uyt de Proceduren tegens syne Secta-
rien, den genen daer de Vermaninge in
huis geschiet, ende mede tegens de too-
hoorders, so uyt nieuwsgiricheit quamen,
ofte syne Leere annamen.

Ad respons. 6. Het tegendeel geblyckt ex
præmissis.

Ad respons. 7. Wort niet gelooft, en is
al-

alsins buiten Kennisse en vorweeten van
den Rath geschied.

Groningæ Mercurii den 26. Januarii
1648.

Consensu Senatus

Tettema Secretar.

§. 10. Tandem Nordæ quoque inter cives,
suos divulgare allaboravit errores. Anno
enim 1647. mense Martio instituit ibi cum suis
ex agro Embdano sociis conventum aliquem;
quod cum comperissent Pastores istius urbis,
inter quos præcipuus erat *Engelbertus Hoyer*,
Magistratui id indicarunt, qui statim illius
conventicula interdixit, & civem, in cujus
domo ista egerit, multavit, unde illa hoc
anno cassarunt. Inunte vero sequenti an-
no 1649. Uko Walles ejusque discipulus Jan.
Piels ex dioecesi Grethana iterum Nordam se
contulerunt, concionesque ibi habuerunt.
Ausum hoc statim Pastores Nordani literis
supplicibus de die 18. Februarii Illustrissimo
Domino Comiti exposuerunt, petendo, ne
Ukoni Walles ejusmodi concedantur con-
venticula. Sed cum Uko Walles aulicorum
quorundam sibi conciliasset favorem, inter-
dictum ejusmodi impetrare non potuerunt.
Ad Magistratum igitur Nordanum sese rursus
verterunt, qui ad petatum eorum conven-
tum, quem die 9. Aprilis celebrabant Uko-
wallistæ, perturbandum curavit, adeo ut
scamna, quibus in isto conventu utebantur,

ejecerint, congregatisque triginta sex perso-
 nis comminati sint, se superiores tunicas illis
 velle exuere. Hanc illi ægerrime tulerunt
 perturbationem, minantesque ad tutamen &
 patrocinium Illustrissimi Comitis provoca-
 runt. Hinc cum ipse Comes die 26. Aprilis
 & postea Feria III. Pentecostes Nordæ esset,
 Pastores eum adierunt, atque de Ukowalli-
 starum conaminibus coram sunt conquesti;
 quibus Illustr. Comes hoc dedit responsum:
 patienter iis esse expectandum, Magistratui
 enim, proxime se jussurum, ut Ukowallistas,
 si rursus convenirent, in carcerem conjice-
 ret; Concionatoremque aulicum proxime
 esse adventurum, cui hæc res dirigenda es-
 set. Interea Coetus Embdanus, audito Nor-
 danorum zelo contra Ukonis Walles asseclas,
 hos invitavit, ut ipsis socios se adderent, &
 in hac causa communi contra Ukonem Wal-
 les agerent. Mox rumores a quibusdam sunt
 dissipati, Nordanos Pastores ad Cancellariam
 Illustr. Comitis contra Ukonem Walles fuis-
 se citatos, sed conspectum illius veritos com-
 paritionem detrectasse. Ambo ergo Pasto-
 res Comprimarii Nordani, dictus modo En-
 gelbertus Hoyer & Joh. Weberling, Auri-
 cam profecti, ad has calumnias abstergendas
 iterum die 26. Julii literas ad Comitem dede-
 re supplices, quibus priora sua petita & præ-
 sentationem de colloquio cum eo ineundo
 repetiverunt. Sed quamvis ipsi Domino Co-
 mi.

miti, Cancellario & licentiatu Alberto Elers,
 Concionatori aulico & Inspectori, rem com-
 mendaverint, nihil tamen effecerunt, præ-
 fertim cum obitus Domini Comitis Ulrici non
 multo post acciderit. Uko Walles vero de-
 nuo anno sequenti 1650. mense Januario, per
 conniventiam Consulis Gnaphæi conventicu-
 la sua agere perrexit, multosque, cum cara
 esset annona, per eleemolynas in partes per-
 traxit suas, unde Pastores Nordani pro con-
 cione tam Magistratum quam cives in primis
 pauperes hac de re pluribus monuerunt,
 Ukonis Walles erroris originem atque abo-
 minationem ostendendo. Sed commonefa-
 ctione hac odium sibi conciliarunt, ac Uko-
 wallistæ contra sunt gloriati, conventus
 suos neminem ausurum disrumpere aut
 tollere. Plebs vero illius urbis aperte sæpius
 significavit, se domum, in qua instituerent
 conventicula, spoliaturum ac direpturum es-
 se. In instinctu ergo Præfecti Doctoris Schnel-
 lii Pastores ad licentiatum prædictum, Dn.
 Elers, hanc rem iterum detulerunt, ut à Do-
 mina Vidua gubernatrice impetrare annite-
 retur, ut Ukonis Walles exercitium super-
 stitionis Nordæ saltem tolleretur. Sed opta-
 tos propositi sui exitus non sunt affecuti, unde
 & adhuc hodie a seclæ ejus peculiari ibi reli-
 gionis gaudent exercitio. Excerpti hæc ex
Actis Pastorum Nordanorum Manuscriptis de Uko-
ne Walles, quæ fortasse, si Deus vires vitam-
 que

que concedet, alia occasione, cum orbe literario integra communicari poterunt.

§. 11. Nunc porro restat, ut Ukonis Walle errores eorumque fundamenta breviter recenseamus. Mitto vero hic eos, qui cum aliis Flamingensibus Anabaptisti ipsi communes fuerunt, dum e. g. baptismum infantum, jusjurandum &c. æque ac illi rejecit, vid. Epistol. ad Pimperl, pag. 11. & 17. Privatos ejus tantum hic narrabo errores, quibus innotuit, & quos fovit de Juda proditore iisque, qui Dominum nostrum Jesum Christum crucifixerunt. Ottius quidem in *Annal. Anabaptist.* pag. 269. quædam illius dogmata à *Joh. Swertz Emdano Douwe Jansen* collecta, adducit, sed recensio illa minus accurate est instituta, quod & dicendum de ejus errorum descriptione, quam tradit *Joh. Luberti Alphusius* in libello supra §. 4. allegato. Omnium accuratissime illius mens hætenus fuit explicata ab *Engelberto Hoyer*, §. præcedenti jam laudato (qui & acta citata manu sua exarata nobis reliquit) in consignatione sua, quam ex actis istis editæ à me *Historiæ Mennoniticæ* apposui in *Additamentis* num. 1. pag. 234. In præsens vero, quam accuratissime fieri poterit, illius mentem ex ipsius libris, antea §. 8. allegatis, & quidem propriis ipsius verbis explicare allaborabo. Error ergo illius hac comprehendi poterit thesi: Non posse asseri: Judam proditorem ce-

terosque omnes, qui Christum crucifixerunt aut manus ei injecerunt, fuisse & mansisse homines impios, scelusque aliquod eo ipso patrasse; item porro non posse asseri, item illos non esse expiatis, sed in æternum damnatos, ac facinus illud ipsis ut diaboli servis fuisse permissum. Sperandum vero, dicit, multo magis esse, illos omnino fuisse salvatos. Hanc suam sententiam in Supplicat: ad Judic. pag. 60. hisce profert verbis: *Waerom wil men ons dringen, dat wy souden moeten bekennen, dat zy (die Handtdadige qui manus Christo injecerunt violentas) niet versœent zyn, als oock eewig verdoemt, of dattet baer als duyvels Knechten toegelaten is? Ja dat zy godtloose Menschen geweest en gebleeven zyn.* pag. 56. scribit: *Merckt doch, of men also op de Instrumenten mach kyven: ende die op dat lelyckste mach uytroepen.* Item pag. 18. *Of ik dan in hope stelle de Versœeninge van den Apostel Judas, die de Leveringe gedaen heeft nae der Propheten Mond, en dat om onse Sonden &c.* Rejicit simul orthodoxam sententiam: *dat die ghene, die Christum gbeduodt hebben, dat door haat ende nyt ende des Duyvels ingeven gedaen hebben, en dat door Godts tœlatinge.* In decreto quidem Magistratus Groningensis itemque in Sententia Consistorii istius urbis ipsi, ut supra §. 3. & 5. jam monitum, imputatur, quod dixerit, Judam in tradendo Christo fecisse bene, videatur quoque *Maresius* in allegato *Antitirino* l. c. Sed quam

quamvis initio tam dure sit locutus, in Supplicatione tamen pag. 54. hoc negavit, dum scribit: *Nu seggen dann sommige, daer mede geeft ghy te verstaen, dat sulcks van die Luyden wel gedaen is, dat en segge ic niet, en hebt oock niet geseyt, dat ten aensien van haer wel gedaen is, of haer eenig Lof soude trekomen, maer verstaet dat sulcx dat bestuyt, ja de Liefde en Wille Gods geweest is.* Et hoc sensu sine dubio in Remonstracione, supra §. 6. in fine allegata, scribit: theses in decreto citato ipsi tributas se non docere, nec unquam docturum esse. Insuper quoque in tractatu Georgii Thomæ pag. 21. & 22. aliæ adhuc de Christo & Spiritu S. abominabiles ipsi tribuuntur locutiones, quæ nefas sunt dictu, à quarum ergo recensione animus abhorret, unde quoque eas, præsertim cum Ukowalles eusmodi locutiones dixisse postea negavit, merito hic prætermitto.

§. 12. In probationem vero mentis suæ prædictæ sequentes affert rationes (1) Homi-
nibus non competere aliquem condemnare, sed Deo omne iudicium relinquendum esse. In supplic. p. 18. scribit: *Waerum will men ons opdringen, dat wy yemandt in't oordeel verdoemen sullen, dat Godt toekomt? item p. 43. Godt koemt het oordeel toe, ende hy verbiet onste vooroordeelen, vid. & p. 30. 33; & passim (2) Mortem Christi spiritualiter esse dijudicandum. In Supplic. dicit p. 52. *Daerom verstaet ick, moet men de Doot Christi geestelyck, alsook na't**

na't recht des Wets, en niet natuerlyck oordeelen.
 Et paulo ante loco eodem: Als dat nu natuerlyck, verdoemelyck en quaet is, dat aen Christum gedan is, so vrage ick u, die sulck segget, en natuerlyck oordeelt, ist dan oock quaedt, dat de Vader hem verlaten heeft? Item in Administratione & fundamentali probatione p. 75. ita sermocinatur: Dat men so veele Beschuldige over ons maect, om dat ick de Passie Christi geestelyck nyt legge, en niet als een uyterlyck quaet Werk derf uytsprecken, dat moet ick aen de Heere laten, maar wy verklaren dat geestlyck, als in onse schryven ghesien kan worden, wandt Godt ons van alle quaet waerschout, en wilt oock niet gedaen hebben, en dit moste gedaen zyn. Unde Satanam qui in Judam introiit Luc. XXII. 3. per iram Dei explicat in Epist. secunda ad Pimperling. p. 34. scribendo: Sommige schrift mag niet nae de letter verstaen worden, soo wordt de gramschap Godts in Satan, of Satan in gramschap verklaert II. Sam. XXIV. 1. & I. Chron. XXII. 1.

(3) Christi traditionem & crucifixionem Satanæ esse adversam. In Supplic. pag. 52. dicit: Het is geheel tegen de Sonde en Sathan; & in Epist. ad Pimperl. pag. 36. Als dat door den Satan was bestuert, ende geschiet, so was by wel in hem selven ghedeelt ende oneens.

(4) Deum ex divinæ voluntatis ac charitatis abundantia hæc providisse, & determinasse ut sic fierent. Hinc in Supplic. cit. p. 65. scribit: Het is dat Bestuer, Liefde, Belofte en Wille Godts,

Godts, tot onse Verlossinge en moest geschieden tot ophoudinghe van Sonde na maniere van Justitie, vid. & p. 52. & 54. Item in Epistol. secunda ad Pimperl. p. 35. Alsoo heeft Godt syn Belofte vervult, en alsoo moeste Christus lyden; hoe soudens anders de Schriftueren vervult worden. Hinc passim prophetias de Christo adducit, scribitque in Supplic. p. 43. peracta esse omnia secundum divinam prædictionem, quæ facta sit niet tot Waerschouwinghe, dat niet soude geschieden, maer dat moeste geschieden, vid. quoque p. 54. ab initio p. 18. (5) Passionem Christi esse inscriptionem & confirmationem Novi Testamenti. Een Testament, sunt verba ejus in Suppl. p. 43. moet syn inschryvinghe hebben, al eer dat verzegelt word, & pag. 53. Christi passie en Lyden is de Inschryvinghe des N. T., die dat leest, de merke daer op, vid. pro ro pag. 43. lin. 1. 2. & Brev. Declarat. pag. 20. lin 3. (6) Expiationem Christi & redemptionem esse universalem, commune *λυτρον* exeundi. In Supplic. p. 45. hæc leguntur: Christus is een ghemeen Rantsoen voor alle Menschen, die wil, mag uytgaen. Et in Epist. secunda ad Pimperl. pag. 73. Is dit Verstandt soequadt, of ist, dat ick met Paulus en Jobannes versta een ghemeene versoeninge, dat Christus voor en allgestorven is? (7) Omnes nos esse passionis Christi reos, Esai. XLIII. 24. jure ergo alium non posse nos postulare criminis, cujus ipsi sumus rei, vid. Supplic. p. 45. 56. 57.

61. & 63. Hæc sunt ipsius argumenta, quibus thesin suam impiam stabilire conatus est, & quæ studio paulo prolixius proposui, cum libri ejus perrari sint, nec in omnium manibus versentur. An vero ex iis tale quid fluat, quilibet, cui sensus sunt exercitati ad boni & mali discretionem, facile perspiciet. Sed non hic est locus, ad Theologiæ amissim errores ejus revocandi, cum historicam tantum de Ukonis Walles vita ac dogmatibus tractationem hic instituere mihi proposuerim. Interim brevissime tamen adhuc, ut mens illius clarius pateat, notare licebit, *πρωτον* ejus *Ψευδος* fuisse, quod à nativitate Christi usque ad Spiritus S. effusionem, singularem œconomiam sibi imaginatus fuerit; fuisse scilicet tempus illud (1) Caliginis, ignorantia & incredulitatis invincibilis, cum dona Spiritus S. non adfuerint. Hoc ex professo tractat in *Brevi sua Declaratione* ubi loca Matth. XIII. 34. Luc. XVIII. 34. &c. huc trahit, & inter alia p. 58. ita scribit: *Alle die dann dese groote ghenade en Weldaden Jesu Christi door den geloove begrypt, gelooft en verstaet, moet oock verstaen, dat niemand dit konde begrypen, gelooven en verstaen, voor en al eer dit door de Verdiensten Jesu Christi, ende de gave des Heylighen Geestes gheopenbaert is, of de gave dees heyligen Geestes en de Verdiensten Jesu Christi worden in der Kracht verlochnet.* vid. quoque l. c. pag. 17. & 18. Et in *Suppli.*
 Class. VII, Fasc. I. K pli

plicat : pag. 18. Ick waerschouwe wel voor
 een lichtveerdich Oordeel , want alle't Volck met
 de Aposteln waren doch onwetende : dat lyden-ster-
 ven en verrysen Christi was haer verborgen, vid.
 & pag. 53. (2) Interstitium Veteris & Novi
 Testamenti, inter legem & Evangelium me-
 dium , ideoque Justitium seu tempus dispen-
 sationis , in quo nemo in numero infidelium
 haberi queat. Unde in Supplic. pag. 18. scri-
 bit, proditionem judæ factam esse, doen Moy-
 ses Wet in sommige stucken stil stondt, en de Wet de
 Nieuwen Testamentes met de gave des heyligen ghee-
 stes was daer noch niet. In Brevi Declaratio-
 ne , & quidem in ipso titulo scribit : De wet
 was by nae ten eynde, en dat Evangelium noch
 niet bevestigeht. Et pag. 3. Het was een tydt der
 onwetenbeydt tuschen Wet ende Evangelium. Hinc
 in Suppl. pag. 50. concludit, Judam sub lege
 ante mortem Christi esse mortuum (3) Fin-
 git tempus aliquod Spiritus S. peculiare,
 quod coeperit post ascensionem Christi , &
 in quo demum peccatores coram Deo habe-
 antur rei. De hoc in Supplic. pag. 60. ita
 differit : Maer die't in de Tydt des Heyligen Gee-
 stes niet bekent , gelooft , en aengenomen hebben,
 en noch niet annemen , is niet Godes maer haer ey-
 gen Schult. Conf. etiam pag. 57. ubi ita legi-
 tur : Die in de Tydt des H. Geestes de Leeringe des
 Evangeliums niet gelooft en aengenomen heeft,
 noch hem ghebeteret heeft, worden onder de On-
 ge.

geloovighe gereckent, en staen in't Oordeel Gods,
ende des Woorts straffe.

§. 13. Ex hactenus dictis mens Ukonis
Walles facile cuilibet patebit. An vero il-
lius affectu, quibus hodierno adhuc die *Uko-*
wallistarum nomen tribuitur, eosdem quoque
foveant errores, certo affirmari non poterit,
saltem interrogati publice hoc confiteri non
audent. Exstat quidem, sed in MSto tan-
tum peculiaris hominum istorum confessio,
quadraginta constans articulis, sub titulo
Confessio fidei Christianæ &c. vid. *Hist. Menno-*
nist. cit. pag. 144. not. w w. verum in illa ni-
hil de hoc Ukonis Walles errore repetitur.
In quibus vero se ab aliis separent Mennoni-
stis, ex epistola *Cornelii van Huyzen* (Emda-
norum Mennonistarum antea ministri sed
mortui 1721.) ad me data liquebit, quam vi-
de insertam in præfatione *Hist. cit. §. 5. p. 12.*
cujus contenta hic repetere supersedeo. Conf.
quoque de his hominibus *libr. cit. pag. 73. &*
pag. 242. seq. Denique quod Ukonis Wal-
les vivendi modum attinet, magnam, ut fa-
ma est, præ se semper tulit modestiam ac
singularem pietatis speciem, unde & ipse in
Supplicatione cit. pag. 5. scribit: *propter pie-*
tatem se pati persecutionem, cum bonus sit Christia-
nus. Egit præterea vitam frugi & severam,
ut multis moveret admirationem. In Scri-
ptura sacra fuit versatissimus, lingua valde

promptus. Ottius in *Anab.* pag. 266. addit, fuisse quoque illum hominem astutum. Quo anno sit mortuus, mihi non constat, probabile tamen videtur, vitam eum finiisse proxime post annum 1651. cum postea nihil de eo memoriae sit traditum. Sepultus vero jacet in pago Groningensi, cui Woldendorp nomen est.

Hæc sunt, quæ tecum, Benevole lector, communicare de *Ukone Walles*, operæ pretium esse duxi. Quod si quis plura, eaque notatu digna de eo explorata habeat, ea cum orbe literato itidem communicare non gravabitur.

BEATI PACIFICI CLE-
RONOMEI,

Phil. Doct. & V. D. M. Lu-
therano Evangelici

Vera justitia divina idea:

pro feliciori moralis mali cum
divina sanctitate, bonitate & ju-
stitia conciliatione, pro faciliori in-
tellectu, qui quod *contra* volun-
tatem Dei fit factumque primitus
est, non tamen *citra* illam fiat factum-
que fit: secundum Apostolum ad Rom.
9:14-18. ex sana (quatenus nobis super-
est) ratione & B. Lutheri de

Servo arb. L.

hausta.

§. I.

Eo jam usque in disputatione de *Origine
mali moralis*, hujusque cum divinis
perfectionibus conciliandi ratione,
deventum hodie est, ut omnes pari-
ter disputantium partes, oppositis
sibimet invicem argumentis adactæ, ex æque
sentiant, & vel fateri cogantur, quamlibet

hic sententiam, & quodvis, non solum *supra-*
sed & infra-lapsariorum, (quos vocant) æque
 ac Manichæorum, systema difficultatibus
 fere, si non vere, ineluctabilibus laborare,
 imo scatere. Altera enim pars (a qua non so-
 lum Epicuræi ac Manichæi, sed & Pelagiani,
 Semipelagiani & *infralapsarii*, quos vocant,
 cum Lutherani tum Reformati, consistunt)
 ita divinæ bonitati consulit, ut læsæ divinæ
 majestatis, potentiæ, independentiæ, bea-
 titudinis, rea videatur: altera vero (quam
 cum philosophis quibusdam antiquis, Gno-
 sticis & Libertinis, *Supralapsarii*, sic dicti,
 constituunt) sic Majestati divinæ patrocinan-
 tur, ut iniquius de sanctitate, bonitate & ju-
 stitia Dei sentire videantur. Quemadmo-
 dum illud etiam Vir Clar. STEPH. VITUS,
 Moralium in Carolino Cassellano Doctor pu-
 blicus, edito nuper, & huic *Biblioth. Class. V.*
Fascic. V. inserto, schediastate erudite osten-
 dit, ac *Supralapsariorum* quidem sententiam, à
 Manichæismi calumnia vindicatam & recte
 expositam, minimis omnium difficultatibus
 premi, ipsiusque etiam LUTHERI fuisse, de-
 monstrare satagit.

¶. 2. Cum vero ad rectius de his ferendum
 judicium nihil magis sit necessarium, quam
 rectum de *divina justitia* habere conceptum;
 agedum ad illum affirmandum, sacram im-
 primis Scripturam & sanam (quatenus nobis
 superest) rationem consulamus. Utraque
 ve.

vero docet, quemadmodum creatura ratio-
 nalis tunc *justa* esse, *justeque* agere dicitur, cum
 voluntatem Dei, Creatoris ac Domini sui,
 præstat, ejusque legi actiones suas confor-
 mat; ita Deum ipsum O. M. qui legem non
 aliam, quam rectissimam suam sapientissi-
 mamque voluntatem, agnoscit, *justum* esse,
justeque agere, quatenus, quod ipse vult, facit,
 ita ut voluntas ejus nunquam a se ipsa diffide-
 at. Itaque *justitia* Dei non est aliud, quam
 voluntatis ipsius constantia, per quam fit, ut
 voluntas illa nunquam cum semet ipsa pugnet:
 quoniam *Jehova non mutatur*. Mal. 3: 6. Jac. 1:
 17. Sicque ex opposito (absit dicto blasphem-
 ia) *injustitia* in Deo foret, si voluntas ejus
 (quod quidem ἐξ ἀδυνατῶν impossibile est) in-
 constans esset, immutata sibi ipsi contra-
 ria. V. g. Si voluntas Dei *arcana & decretoria*,
 per quam lapsum peccatumque hominis per-
 mittere ab æterno decrevit, pugnaret cum
 volente ipsius *revelata*, per quam testatus
 est, se peccatum odisse, cum Adamo dixit
 Gen. 2: 18. *Quo die peccaveris, morte morie-
 ris*: vel &, si voluntas *εὐδοκίας beneplaciti*
 ejus, Matth. 11: 26. Eph. 1: 4. 5. per quam
 ille vult, peccatorem mori, d. Gen. 2: 18. vo-
 lens np. *ostendere iram suam*, h. e. justitiam vin-
 dicativam, Rom. 9: 22. (quam abnegare non
 potest, etsi omnipotens, Marc. 14: 36. non
 magis quam mentiri. Tit. 1: 2. Ebr. 6: 8.)
 pugnaret cum voluntate *εὐαγγελίας delectationis*.

ejus, per quam non vult *non* mortem peccatoris, Ezech. 18: 31. 32. Sicut & justissimus iudex non delectatur morte reorum, quos ipse capitis damnat, his libenter parsurus, si per legem iustitiæ inexorabilem liceret.

§. 3. At vero certum est, ut nulla in Deo iniustitia locum habet, aut habere potest, ita & nullam, vel minimam, inter utramque Dei voluntatem intercedere posse discordiam, sed hanc cum illa concordare amicissime. Neque enim *contradictoria* sunt, aut contradictionem implicant, Deum peccatum odisse, & illud secundum decretum æternum permittere. Nec fortasse *modus*, quo hæc duo simul consistent, tam inexplicabilis est, Videl. quomodo id quod factum est contra expressam voluntatem Dei, non tamen *contra* voluntatem eius arcanam & permissionem factum sit; ut AUGUSTINUS, ad Emanuel a Laurent. c. 99. cumque eo CALVINUS alique arbitrantur: dummodo voluntas proprie & stricte dicta, a permissione, h. e. electio *finis* ab electione *medii*, sine quo ille obtineri non potest, rite distinguatur.

§. 4. Nam, *velle malum*, is proprie dicitur, qui illud tanquam finem & bonum suum approbat; eligit, amat: Sed, *permittere malum* etiam ille perhibetur, qui, etiamsi peccatum oderit, vetet, punire velit, illud tamen contingere sinit non invitus; quoniam, cum possit ex malo bonum producere, hoc facere

gr

gravi de causa constituit. *Illud creaturæ duntaxat est, nec cadere in Creatorem potest: hoc, solius est Creatoris, cujus bonitati & omnipotentia convenientius est, eodem dicente AUGUSTINO, ex malo bonum efficere, quam non permittere, ut malum fiat.* Creatura quippe rationalis malum vult & volens admittit, cum adversus voluntatem, interdictum & comminationem Dei, conditoris sui, peccat, inque peccato, ceu sine & bono suo, delectata conquiscescit. Siquidem *velle* (Ebr. *וּלְבַח* Græc. *θέλω*, non aliud est, quam *amare*, re amata delectari, inque eo, ut sine ac scopo intento, acquiescere. Vid. Deut. 21: 14. Job. 33: 32. Psal. 40: 7. 9. Mal. 3: 1. Matth. 27: 43. Joh. 5: 21. Rom. 9: 22.

§. 5. Sic *Diabolus & homo sane peccarunt*, cum, nolente licet & interdiciente Deo, nihilominus mendacium mortiferum voluerunt, elegerunt, amarunt, præ *veritate Dei*, vitæ conciliatrice, vitam suam non ex *hac*, sed ex *illo*, sperantes, & in illo tanquam in fine ac bono suo conquiscentes, ac voluntati Dei libere præfractæque adversantes. Etenim *peccatum* non est aliud quam mendacium, h. e. *negatio veritatis divine* contumax, per quam creatura rationalis it inficias, Deum *existere*, atque esse *Deum*, h. e. vitam suam æternam, hancque veritatem cum odio & averfatione fugit. At *Deus* non vult malum, non peccat, nec autor peccati est aut esse potest,

est, etiamsi peccatum secundum decretum permittit, quia ille creaturam mentiri, seu veritatem suam abnegare, sinit; non, ut in mendacio illo ceu fine ac bono suo subsistat & delicietur, (quod de Deo, qui non potest mentiri, Tit. 1: 2. Ebr. 6: 18. aut se ipsum abnegare, 2. Tim. 2: 13. vel cogitare, blasphemum est) sed, ut per occasionem illius mendacii *veritatem* suam comprobet, (demonstrando *justitiam* suam *juxta & gratiam*) atque ita *gloriam* suam, quæ summum ejus bonum est, quærat.

§. 6. Eadem enim voluntate, qua veritatis suæ demonstrationem *voluit* Deus, *noluit* etiam ejusdem abnegationem, ut scopo suo suapte natura adversam, (licet per sapientiam suam, qua e tenebris lucem producere, & malum vertere in bonum novit, 2. Cor. 4: 6. Gen. 50: 20. alio vorsum cessuram) justamque ejus vindictam decrevit. Peccatum quippe, h. e. ut dixi, mendacium aut negatio veritatis divinæ, non est ex Deo, qui mentiri, aut veritatem suam abnegare, nequit, d. Tit. 1: 2. 2. Tim. 2: 13. neque adeo autor esse peccati; sed ex Diabolo, qui, cum loquitur mendacium, (abnegans veritatem Dei, in qua non persistit per fidem) ex suo loquitur, Joh. 8: 44. vel, per Diaboli instinctum, ex homine, Matth. XII: 43. 1. Joh. 3: 8. qui, cum voluntarie peccat, h. e. ad imitationem & per instinctum Diaboli Deum abnegat, inque hac abnegatione subsistit, quantum in se est, h. e.

voluntate & voto suo, Deum occidit; morte dignus, dum vitam quæ in solo Deo est, odit ac perimit. Quod si forte ulterius tendat, & malum faciat, ut eveniat bonum est h. e. in peccato ad gloriam Dei scilicet collimet, *judicium*, ejus omnino justum est: Rom. 3: 8. c. 6: 1. quia gloria Dei e peccato redundare non potest, nisi per pœnam peccati; quæ dum ei infligitur, *volenti non fit injuria*.

§. 7. Deus itaque, etli peccatum, h. e. mendacium, seu negationem veritatis suæ, odio haberet, eaque creaturæ suæ, æternæ mortis comminatione interdixisset, nihilominus illud permisit, non intercedendo, quo minus creatura rationalis propria voluntate sua peccaret, h. e. Deum existere, eumque vitæ sibi autorem esse, contumaciter negaret: sicque hominis speciatim lapsum decrevit; ut peccatorem, vel *gratis* in integrum restitueret, vel, sibimet ipsi relictum, juste damna- ret. Nec tamen est mentitus, aut se ipsum abnegavit, cum testatus est, se peccatum, h. e. negationem veritatis suæ, odisse & aver- sari; utpote qui non conquieverit in ista veri- tatis suæ negatione, sicut homo, (quippe quam non approbavit, amavit, elegit, ut fi- nem & scopum suum, adeoque nec *voluit* pro- prie) sed, ut dixi, occasione ejus veritatem suam demonstrare, atque indubitatum & ir- refragabilem reddere voluerit. Quæ volun- tas Dei est *summa justitia*; sicut id, quod ei oppositum est, *summa est injustitia*. Rom. 12:

18. Ex quo patet, Deum peccatum (quod quidem non sine consensu voluntatis ejus introiit) voluisse quidem, at voluntate non finis, sed medii, sine quo finis ille obtineri non poterat: dum voluit, peccatum, h. e. mendacium, per Diabolum & hominem in mundum invehiri, ut sibi ansa præberetur, veritatem suam comprobandi, destructo cum mendace ipso mendacio, adeoque justitiam suam demonstrandi. Cum qua voluntate, h. e. permissione, peccati serium odium consistere potest: nec ab ea abhorret *justitia Dei*: cum nulla inter voluntatem Deo arcanam & revelatam, inter decretum ejus & præceptum intercedit pugna, sed amica & constans consensio est. In qua *justitia Dei*, h. e. immutabilitas, constantia, perpetuitas, voluntatis ejus consistit.

§. 8. Atque hoc est, quod docet Apostolus Rom. 9: cum, demonstrare volens, Deum non fecisse injuste, dum vasa iræ compegit ad interitum, & vasa misericordiæ præparavit ad gloriam; ad hujus rei probationem non alio utitur argumento, quam hoc, quia Deus ita instituendo, fecit quod voluit. Postquam enim v. 10-13. confirmaverat, Deum nondum natis Rebeckæ gemellis, Esavo & Jacobo, Jacobum dilexisse, Esavum odio habuisse, eoque dixisse, Major serviet minori, ut propositum Dei, secundum electionem firmum maneret, non ex operibus (neque etiam ex fide quasi prævi-
sa)

sa) sed ex vocante ad fidem & bona opera; deinde v. 14. sqq. objectionem hominum, Deo obmurmurantium, (quam Spiritus S. non ignorabat) sibi ipse movet, dicens: *Num ergo injustitia est apud Deum?* eo videlicet, quod ex æqualibus, veluti gemellis, alterum elegerit, alterum reprobarit; idque pro solo arbitrio suo, nulla aut bonorum aut malorum operum, quæ facturi deinceps essent, habita ratione. Ad quam objectionem respondet: *Absit! quoniam Deus, cujus vult, miseretur, & quem vult, indurat.* v. 18. q. d. *Nulla est apud Deum injustitia, quoniam ille, cui voluntas sua pro unica lege est, justus est, cum hujus miseretur; illum vero indurat: quia, istud agens, facit quod vult.*

§. 9. Quod dehinc porro probat, tum quod ad miserationem, v. 15. ex eo, quod Deus Mosi dixit de Israële: *Gratosus ero cui gratosus ero; & miserebor cujus miserebor:* Exod. 33: 19. (v. 16. colligit, *Non esse volentis aut currentis, quod quis eligatur & servetur, sed miserebor tantum Dei*) tum quod ad indurationem, v. 17. ex eo, quod idem dixit Pharaoni, *Ad hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam, & ut annuncietur nomen meum in tota terra.* Exod. 19: 16.

§. 10. Ac, ne quis tamen huic justitiæ Dei ulterius obstreperet, Deoque de absoluta ipsius potentia controversiam ore blasphemico por-

ro moveret, dicendo, Deum *injustum* esse, cum pro solo suo arbitrio, hunc *eligit*, illum *reprobat*; hujus *miseretur*, illum *indurat*, v. 18. & nihilominus illi, qui secundum voluntatem ejus arcanam *induratur*, succenset atque iram infert; eo quod homo, cum voluntati Dei non possit obistere, non juste puniatur, ob id, quod nulla ratione evitare potest: hanc ipsam audaciam Apostolus eodem loco retundit, cum blasphemantium illorum sermonem sibi ipsi objiciens, v. 19. sqq. dicit: *Dices ergo, Quid adhuc succenset? nam voluntati ejus quis obstitit?* eisque ruborem incutit, respondens v. 20. 21. *Imo vero, O homo, tu quisquis es; qui ex adverso responsas Deo? Num dicit figmentum fictori, Cur me tala fecisti? Annon habet figulus jus in lutum, ut ex eadem massa faciat aliud quidem vas ad decus, aliud vero ad dedecus?*

§. II. Q. d. O homo, qui Deo litem de absoluta ipsius *potestate* intendis, cogita, *quis tu sis*, nempe lutum, argilla; & quis sit *Deus*, nempe figulus formatorque tuus. Quod si autem figulus citra omnem controversiam potestatem habet in lutum, quod ipse non creavit, sed quod, æque ac ipse, creatura Dei est, ut ex eadem massa, pro lubitu suo faciat vel patinam vel matulam; nonne erubescis in controversiam vocare supremam atque absolutam Dei in creaturas suas potestatem, quas creavit ex nihilo, Jer. 18: 6. quasi ei non liceret

liceret de suo facere quod velit, contra effatum Servatoris Matth. 20: 15. Quod si ergo Deus voluerit te facere vas ad dedecus; num tu, figmentum, *figtōri tu dices, Cur me fecisti tale?* Esa. 45: 9. Nonne animadvertis, non minus absurdam fore tuam de reprobatione tua cum Deo expostulationem, quam si matula expostularet cum figulo, quod eam non fecerit vas ad decus, (sicut alia) sed vas ad dedecus? Quod sane prorsus dependet ab arbitrio figuli, cujus nemini, nedum operi manuum suarum, rationem reddere tenetur.

§. 12. Nihilominus, ne quis illorum hominum eo procederet blasphemix, ut diceret, proinde similiter cum Deo esse comparatum quam cum tyrannis, (dicentibus, *Sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas;*) istam Dei voluntatem non esse irrationabilem, sed summa & sapientissima niti ratione, adeoque *justissimam* esse, docet, cum addit v. 22. 23. *Si vero Deus, volens ostendere iram, (justitiam suam vindicativam, Vid. Rom. 13: 4.) ac manifestum facere ἡ δυνάμει αὐτοῦ potestatem suam, (potestate figuli in lutum, infinite majorem, v. 21. h. e. jus summum & ἀνεξαρτησίαν, absolutam libertatem & independentiam) pertulit multa lenitate vasa iræ compacta (conf. v. 21.) ad interitum; Idque ut notas manifestasque eo ipso faceret divitias gloriæ suæ erga vasa misericordiæ, que preparaverat ad gloriam; annon sic instituendo juste facit? Q. d. Tutemet ipse judica,*

dica, annon voluntas illa Dei, qua alios constituit ad iram, alios vero ad obtinendam salutem per Dominum nostrum Jesum Christum, (uti est 1. Thess. 5: 9.) justa sit, quin ipsa justitia: præterquam enim quod ira illis juste infertur respectu Dei judicis, eadem quoque juste infertur ipsorum reorum intuitu.

§. 13. *Respectu Dei.* Quia, uti dictum, Deus *juste* agit, qui, quod vult, facit, vult autem reprobis iram inferre. Neque id absque summa & sapientissima ratione, hac videlicet, ut *glorie sue* consuleret, notam faciendo potentiam suam absolutissimam, conjunctam cum *ira*, h. e. cum justitia vindicativa in reprobos: Idque eo ut *misericordiam suam* ineffabilem in electos per ipsam illam severitatem in reprobos tanto magis commendaret: (Hoc enim volunt verba, *Θέλων ὁ θεὸς ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν αὐτῷ --- ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλεόντων τῆς δόξης αὐτῷ. Deus, volens ostendere iram suam -- -- ut notas faceret divitias glorie sue.*) Utpote qui misericordiam suam erga vasa misericordiæ, & divitias gloriæ, per illam excrendas, notas facere non ita potuit, nisi iram suam & potentiam suam in indurandis ac devovendis ad interitum reprobis ostenderet ac notas faceret: & quidem *priore* loco; quando per demonstrationem iræ ac potentiae ejus in reprobos demonstratio misericordiæ ejus erga electos *deinde* tanto fit gloriosior,

sior, quanto majores & enixiores ei debent gratias electi, quod ipsos amore suo voluntario & incomprehensibili ex tanto reprobatorum numero ut objecta misericordiae suae elegerit, quam si nullos reprobasset.

§. 14. Sed & 2. ipsorum quoque *reorum* sive reprobatorum intuitu ira illis *juste* infertur: tum quia est *ira*, h. e. justitia vindicatrix & poena peccati; tum quia illa peccatoribus non ante à Deo infertur, quam ipse eos multa cum patientia pertulerit, illique adeo peccatorum suorum accumulatione iram sibi thesaurizaverint in diem irae & revelationis justii judicii Dei. Rom. 2: 5. Deus enim non temere irascitur; sed irascitur *tum* propter reatum, quem homo, seductus quidem a Diabolo, sed a nemine coactus, propria & libera sua voluntate sibi suisque posteris contraxit, *tum* propter incrementum ejus indefinens, tantoque indignius quanto propter cumulativissima Dei beneficia, summa ingratitude pensata, inexcusabilis. Math. 5: 45. Act. 14: 16. 17. Rom. 1: 20 21, c. 2: 3. 4. Per quem reatum reprobis, sicut se in Adamo, patre suo, sponte a vita Dei alienarunt, ita quoque sua sponte in eadem alienatione (quae mors est animae) perseverant. Eph. 4: 18. Neque eos defendit, quod per impotentiam suam naturalem nunc non possint ad Deum redire, nec in Christum (qui nos ad Deum reducit, 1. Pet. 3: 18.) credere, Job

12: 39. 40. nisi Deus ipsos (non ducat volentes, sed) *invitos trahat*, Joh. 6: 44. 64. 65. Cant. 1: 4. relecto illis brachio suo omnipotente, Esa. 53: 1. d. Joh. 12: 88. & ex invitatis faciat voluntarios, Phil. 2: 13. ex mortuis vivos: Eph. 1: 19. 20. C. 2: 4. 5. quod est voluntatis ipsius gratuitæ: Quando ad eorum inexcusabilitatem sufficit, quod etiam nolint ad Deum redire, nec velint venire ad Christum ut vitam (quæ in ipso est, Joh. 5: 11.) in eo habeant, amice licet ab ipso invitati Joh. 5: 40. coll. Esa. 28: 12. Matth. 22: 3. C. 23: 27. Luc. 15: 28. C. 19: 14. &c. utpote qui Christum, & vitam quæ in illo est, oderunt, mortis amantes. Prov. 8: 36. Quare Deus, morte, quam amant, ipsos afficiens, non est injurius: cum *volenti non fiat injuria*.

§. 15. Ita satis solide, ut spero, illam justitiæ divinæ ideam adstruxi, ut liqueat, Deum non injuste, sed oppido juste sancteque & instituisse & egisse, cum peccatum, a se licet permissum, nec citra necessitatem decreti ipsius (cui nimirum illud erat inserviturum) commissum, interdicere tamen & poena mortis plectere voluit, & plexit, ex hac videl. ratione, quoniam, sicut *injustitia* in Deo foret, si secreta ejus voluntas cum voluntate ejus patefacta, decretum cum præcepto aut interdicto, pugnaret; (quod fieri plane nequit) ita *justitia* in Deo non aliud est, quam voluntatis ipsius constantia & immutabilitas, per quam decretum ejus cum interdicto pla-

ne pleneque consentit. Quam *justitia* Dei definitionem ab ipso Paulo nobis subministratam vidimus, ubi Rom. 9: 14. ff. docens, non esse *justitiam apud Deum*, quod *Jacobum dilexerit*, *Esavum odio habuerit*, nulla habita sive operum sive fidei ipsorum ratione; illud eo adstruit, quod ipse *miseretur cujus vult*, & quem *vult*, *induret*, h. e. quia *juste agat*, cum suæ voluntati obsequitur, ut cui propria sapientia ac decentiæ suæ conscientia pro lege est: quoniam Deus, quicquid *vult*, *sapienter vult*, nihil quippe *volens*, nisi quod *scit*, ipsum *decere*.

§. 16. Etiam si vero Deus (quod nunc obiter addo) proprie dici non possit *peccatum decrevisse*, (uti nec potest dici, *peccatum voluisse*; quia *velle* in Scriptura S. notat approbare, amare, eligere, ut scopum & finem, quo delecteris & in quo acquiescas,) sed rectius dicatur, illud *permisisse*, ceu decreto suo (de gloria sua manifestanda) *inservitutum*; quia tamen Deus *voluit* eo modo, atque *decrevit*, *justitiæ & misericordiæ suæ demonstrationem*, v. 22. 23. Conf. Act. 4: 28. *cujus causa sine qua non erat peccatum*, (quando, si absque eo fuisset, Deo illarum exercendarum copia seu occasio defuisset) dicendum omnino est, ejusdem necessitatis fuisse peccatum, mortisque in mundum introitum per peccatum, *cujus erat ipsum illarum virtutum exercitium*: quod prorsus erat necessarium ac

Deo decorum : quia Deus , si illas nunquam exercere voluisset , illas abnegasset , h. e. exercuisset , aut peccasset. Id quod fieri minime poterat. 2. Tim. 2. 13.

§. 17. Demonstratam vero hic *justitia divine* ideam , ex Paulo haustam , B. quoque LUTHERUS habuit : qui in L. de Servo arbitrio , paulo post medium , ita scribit : *DEUS est , cujus voluntatis nulla est causa nec ratio , que illi ceu regula & mensura prescribatur : Cum nihil sit illi equale aut superius : sed ipsa est regula omnium. Si enim esset illi aliqua regula vel mensura , aut causa aut ratio , jam nec Dei voluntas esse posset. Non enim , quia sic debet , vel debuit , velle , ideo rectum est , quod vult ; Sed contra , quia ipse sic vult , ideo debet rectum esse , quod fit. Creature voluntati causa & ratio prescribitur , sed non Creatoris voluntati : nisi alium illi presceceris Creatorem.* Addo , quæ proxime ibi præcedunt , & hæc sunt : „ Quærat quispiam , „ Cur Deus non cesset ab ipso motu omnipotentia , „ quo voluntas impiorum movetur , ut peragat mala esse & pejor fieri ? Resp. Hoc est , „ optare , ut Deus propter impios desinat esse „ se Deus : dum ejus virtutem & actionem „ optas cessare , scilicet ut desinat esse bonus , „ ne illi fiant peiores. At , Cur non simul mutat voluntates malas , quas movet ? Hoc „ pertinet ad secreta majestatis , ubi incomprehensibilia sunt judicia ejus. Nec nostrum , hoc est quærere , sed adorare mysteria.

3,steria hæc. Quod si caro & sanguis hic of-
 3,ensa murmuret, Murmuret sane; sed ni-
 3,hil efficiet: Deus ideo non mutabitur. Et,
 3,si scandalisati impii discedant quam plurimi,
 3,Electi tamen manebunt. Idem dicetur illis,
 3,qui quærunt, Cur permisit, Adamum ruere?
 3,& Cur nos omnes eodem peccato infectos condit?
 3,Cum potuisset illum servare, & nos aliun-
 3,de, vel primum purgato semine, creare.
 3,Deus est, cujus voluntatis nulla est causa
 3,nec ratio. &c., Paulo inferius idem ibid.
 hunc in modum differit: *Si sic operatur Deus,*
ut merita spectat, cur illi (Rom. 9: 19.) mur-
murant & exposcunt? Cur dicunt, Quid que-
ritur? quis voluntati ejus resistit? Quid opus
Paulo, compescere illos? Quis enim miratur, non
dicam, indignatur aut exposcunt, si quis meri-
tus damnetur? Deinde, ubi manet potestas fi-
guli, faciendi quod vult, si meritis & legibus
subjectus (Deus) non finitur facere, quod vult,
sed exigitur facere, quod debet? Pugnat enim
respectus meritorum, cum potestate ac libertate
faciendi quod vult: ut ille probat paterfamilias,
qui operariis, murmurantibus & jus postulan-
tibus, opposuit libertatem voluntatis in suis bo-
nis. -- Sed, fingamus, queso, Deum talem esse
oportere, qui merita respiciat in damnandis: non-
ne pariter contendemus, & concedemus, ut & in
salvandis merita spectet? Si rationem sequi volu-
mus, æque iniquum est, indignos coronari, at-
que, indignos puniri. Concludamus itaque, De-

um ex meritis precedentibus justificare debere, aut iniquum declarabimus, ut qui malis & impiis hominibus delectetur, & impietatem eorum premiis invitet & coronet. At vae nobis tunc miseris apud illum Deum: quis enim salvus erit? Hæc Lutherus.

VIII.

Nova Historico-Theologico-Literaria.

JENAE Cel. *Vitringae observationum* L. VI. recusæ juxta cum ejus *Geographiæ* S. typo nondum edito, his nundinis apparebunt. Cel. *Buddei institutiones Theologiæ dogmaticæ* preli carcères mordent. Cl. *Walchius* Joh. Andr. *Bossi* notitiam scriptorum ecclesiasticorum edidit cum *Crenii*, *Meuschenii*, & *Buddei* notis, collegit simul ejusdem auctoris dissertationes, quæ ad historiam ecclesiasticam, sacrasque antiquitates inprimis spectant, easque adjecit. Cl. Dan. *Godoff. WERNER* commentationem de *elemosynis veterum Ebraeorum* ad prelum parat. Cl. *Martini SCHMEIZELII* dissertatio *Epistolica de statu ecclesiæ Lutheranorum in Transilvania ad D. Ern. Salom.* *Cyprianum* pronuper edita

ta est, in qua de introductione Christianismi in Daciam, de religionis instauratione, ejusque initio, progressu, impedimentis, de doctrina, ceremoniis, Capitulis, Conventibus, synodis, persecutionibus, scholis, & quæ præterea huc pertinent, agit. LIPSIAE vir de politioribus literis quotidie præclare merens Jo. Erhardus KAPPIUS tres de Chrysostomi ad Caesarium Monachum epistola, veritatis Evangelicæ contra Pontificiorum transsubstantiationem insigni testedit emittere in animum induxit, quarum duæ priores historico literariæ omnia hujus epistolæ facta exponent, tertia Critico-Apologética vindicias illius, contra illustrissimi, Marchionis Veronensis, Scipionis MAF-FEI epistolam, Hetrusca lingua a. 1721. ad celeberrimum Virum Jacobum Basnagium scriptam, qua *voſetas* eam convincere annisus est, exhibet. Prima edita, sequentium sitim jam excitavit.

LINGÆ Professionis Theologicæ, quam suo ad Berolinenses discessu vacuam fecisse Cl. Elsnerum indicavimus, auspiciâ fecit doctissimus vir J. C. *Dambauerus*, d. XV. Dec. Anni superioris oratione habita, De mysterio altarium Domini Zebaoth, atque ad eadem avicule commemoratione ad locum Ps. LXXXIV. 4.

DUISBURGI Clivorum sub finem mensis Martii hujus anni mortalitatem explevit ætatis anno LXIX. *Henricus HULSIUS*, in hac universitate S. S. Theologiæ Doctor &

Professor senior, *Vir ingenio*, (verba programmatis, quo funus ejus publice indictum fuit, exscribo) *inprimis praeclarissimus, facundia linguae admirabilis, memoria felix, divinarum literarum scientia, atque doctrina instructissimus, docto labore indefessus, dignitate & meritis in Academiam & ecclesiam venerabilis, doctissimis operibus & in aevum perennaturis chartis, sacris dum manebit pretium literis, vere illustris.* Plura si mecum de eo communicabuntur, tecum communicabo, B. L.

HANOVERAE, *incredibili studio de lingua Germanica, historiaque praesertim medii aevi mereri pergit Vir celeberrimus Jo. Georgius ECCARDUS, qui Potentissimi Britannorum Regis a Bibliotheca, a consiliis, a scribenda historia est.* Ejus rei his diebus perinsigne specimen dedit opere, quod his nundinis paschalibus Lipsiae foras prodibit. **CORPUS HISTORICUM MEDII AEVI** sive *scriptores, res in orbe universo, praecipue in Germania a temporibus maxime Caroli M. Imperatoris usque ad finem seculi post C. N. XV. gestas enarrantes aut illustrantes e variis Codicibus Manuscriptis per multos annos collecti & nunc primum editi.* Tomi II. 1723. fol. Contenta prioris Tomi haec sunt. (1) *Facti Consulares ex duobus exemplaribus diversis in unum conjuncti.* (2) *Catalogus Praefectorum Urbis.* (3) *Deposito Martyrum & Episcoporum.* (4) *Vetus Catalogus Pontificum Romanorum.* (5) *Catalogus Imperatorum Romanorum.*

rum. (6) Catalogus Consulium Romanorum usque ad annum 493. procedens. (7) Vetus Consulium Romanorum Catalogus ad annum Christi 523. procedens. (8) Erchemperti, Monachi Benedictini Historia Longobardorum Beneventi. (9) Alberti Monachi S. Symphor. Metensis libellus de diversitate temporum ad Burchardum Episcopum Wormatiensem. (10) Annalista Saxo, seu Eckhardi Vragiensis Chronicon ab initio regni Francorum usq; ad an. 1139. res gestas enarrans (11) Monachorum S. Pantaleonis Ordinis S. Benedicti Chronica regia, usque in annum 1161. continuata. (12) Chronicae regiae ab Henrico Aucupe ad captum à Friderico I. Imperatore Mediolanum continuatae versio vetus Germanica. (13) Annales Bofovienses, ab anno 1125. usque ad annum 1198. continuati. (14) Gesta Friderici II. Imp. ejusque Filiorum Conradi & Manfredi Regum. (15) Ricobaldi Ferariensis historia Imperatorum Romano-Germanicorum à Carolo M. usque ad annum 1298. producta. (16) Ejusdem Historia Pontificum Romanorum. (17) Ejusdem Compilatio Chronologica usque ad annum 1312. producta. (18) Philippi de Ligamine continuatio chronici Ricobaldini ab anno 1316. usque annum 1469. (19) Chronicon Luneburgicum vernacula lingua conscriptum atque ad Wilhelmum Regem Germaniae extensum. (20) Continuatio

Chronici Martini Poloni à Rudolf. Imperat. usque ad annum 1343. (21) Theodorici de Niem vitæ Pontificum Romanorum à Nicolao IV. usque ad Urbanum V. & inde ab Anonymo usque ad annum 1418. continuatæ, additis Imperatorum gestis. (22) Martini Minoritæ Flores Temporum ab Hermanno Januensi continuati usque ad Carolum IV. Imp. (23) Martini Fuldensis Chronicon usque ad annum 1379. productum. (24) Johannis Vitodurani Chronicon à Friderico II. Imp. ad annum 1348. procedens. (25) Andreæ Ratisbonensis Chronicon à Joh. Craft prædicatore Cambensi interpolatum, & usque ad annum 1490. continuatum, &c.

Alterum volumen coererebunt sequentia. (1) UDALRICI Babenbergensis codex Epistolaris continens variorum pontificum & imperatorum, ut & S. R. E. Cardinalium & S. R. J. principum Ecclesiasticorum seculariumque epistolas circa A. C. 1125. collectas & in unum volumen redactas. (2) HINC MARI Remensis epistolæ. (3) M. Hermannii CORNERI, Ord. Prædicatorum Chronica novella ad a. 1435. deducta. (4) Descriptio itineris in terram S. (5) Brevis historia occupationis & amissionis terræ sanctæ. (6) OLIVERII scholastici historia Regum terræ S. (7) Ej. Historia Damiatina. (8) Relatio de Davide Rege Tartarorum Christiano. (9) Poema Germanicum vetus de amissione terræ S. (10)

S. (10) Alexandri BENEDICTI Veronensis de rebus à Carolo VIII Rege Galliae in Italia gestis L. II. (11) Catalogus Pontificum Romanorum circa a. 1048. confectus. (12) Amalrici ANGERII de Biterris actus Pontificum Romanorum usque ad Johannem XXII. sive A. C. 1321. (13) TRITHEMII Nepiacus. (14) Prophetiae Satyricae in Pappas aliquot seculi XIII. & XIV. (15) Magistri VULGERII versus in Bonifacium VIII. Papam & mores Cleri. (16) Excerpta Johannis Hussi condemnationem concernentia. (17) Stephani INTESSURAE, S. P. Q. R. scribae, diarium urbis Romae à Bonifacio VIII. Papa usque ad Alex. VI. (18.) BURCKARDI, Ceremoniarum Magistri, Diarium curiae Romanae sub Alex. VI. usque ad Julii II. Pontificatum. (19) NORBERTI, Abbatis Iburgensis S. Bennonis episcopi Osna-brugensis a. 1118. conscripta. (20) Mauri ROST, Abbatis Iburgensis vita ej. Benno-nis, metrica. (21) GOLSCHERI & ano-nymi cujusdam gesta Archiepiscoporum Trevirensium ab a. 1132. ad a. 1259. conti-nuata. (22) Catalogus Episcoporum Augu-stantorum & abbatum S. Aefrae usque ad Fri-derici I. Imp. aetatem. (23) Breve Chroni-con Episcoporum Ratisbonensium ex Chro-nico Conradi de MONTE Puellarum, Ca-nonici Ratisbonensis confectum. (24) Ano-nymi Catalogus Episc. Ratisbonensium. (25)
Ve-

Vetus Catalogus Bibliothecae Pataviensis
 sec. XIII. confectus. (26) Chronica Praesu-
 lum Spirensis civitatis, (27) Catalogus Epi-
 scoporum Spirensium. Cura ejusdem illu-
 stris Viri manuscripta Diederici von STA-
 DE, linguam veterem Germanicam, con-
 cernentia, & praecipue Otffridum illustran-
 tia, a nobis recensita Cl. II. Fasc. II. p. 376. re-
 gio aere emta, & in Bibliothecam Regiam,
 quae Hannoverae est, illata sunt. Illorum
 tamen partem propediem foras datum iri,
 spes facta est.

HAMBURGI, Vir Clarissimus *Petrus ZOR-
 NTIUS*, Hamburgensis, edidit *OPUSCULA
 SACRA*, hoc est, *Programmatum, dissertationum,
 Orationum, Epistolarum & Schediasmatum, in qui-
 bus praeter selectissima historia Ecclesiastica & litera-
 ria capita, etiam plusquam sexcenta S. Scripturae lo-
 ca, partim ex utriusque linguae sanctioris genio, par-
 tim ex Antiquitatum Hebraicarum, Graecarum, &
 Romanarum apparatu illustrantur & vindicantur,
 TOMUS primus. Adjectis locorum Scripturae
 rerumque indicibus. Sumtibus auctoris
 1723. 8. 2. Alph. 3. plag. Hae lucubrationes
 & materiae varietate, & reconditoris erudi-
 tionis, quae ubique se exserit, copia, & styli
 nitore ita se commendant, ut faciles reperturas
 emtores spes sit, quo earundem tomum alte-
 rum, qui promittitur, propediem exspectare li-
 ceat. Unum hoc monuisse licebit, cum Au-
 ctor omnes Veterum auctorum elegantias in*

numerato habeat, illud tamen Comici videtur
prorsus oblitus esse

Obsequium Amicos, Veritas odium parit,

En tibi seriem Scriptorum,
quæ Tomus hic primus complectitur.

- I. Programmata in Christi natalitia ex *Miche*
V. 2. de *Messia* Θεανδρώπης egressibus, p. 1.
- II. Programma in ferias Paschatos ex *Hoseæ*
XIII. 14. de *Christo* nos ab inferorum potestate
redimente & a morte vindicante, p. 12.
- III. Programma in ferias Pentecostes ex *Za-*
chariæ IX. 12. de altero *Zionis* Doctore, p. 20.
- IV. Programma in festum Michaelis ex *Hag-*
gai II. 7. de *Christo* gentium desiderio, p. 29.
- V. Dissertatio de Numo *Apamensi* *Deucalionei*
Diluvii typum exhibente, p. 35.
- VI. Dissertatio de Numis quibusdam antiquis,
ex quibus *Baronius*, *Peirescius* alique antiqui-
tatem *Misse* & veritatem probare voluere, p.
41.
- VII. Dissertatio de hymnorum *Latinae* ecclesie colle-
ctionibus, qua simul in hymno: *Veni* re-
demtor gentium, vitiosa lectio nunc pri-
mum ex *MSC.* *Friderici Lindenbrogii* emen-
datur, p. 52.
- VIII. Dissertatio de varia fortuna vocis ὁμοῦσι,
adjectis vindiciis adversus *Petavium*, *Cur-*
celleum, *Cudworthum*, & *Clericum*, qui *Patres*
Nicanos *Tritheismi* reos agunt, p. 71.

IX.

- IX. *Commentatio de usu æneorum tripodum & Cymbalorum in sacris gentium, ad singularem verborum Pauli explanationem I Corinthior. XIII. 1. p. 111.*
- X. *Nova collectio plusquam LX. Symbolorum, sive confessionum fidei, quas in veteri ecclesie inde a primis seculis usque ad XII. heretici, vel viri alii Patribus suspecti edidero, p. 164.*
- XI. *Dissertatio de decreto sanctorum vigilum ad illustrationem Danielis IV. 14. p. 215.*
- XII. *Dissertatio de ritibus sacrarum concionum in sacris gentium, ad illustrationem verborum Petri 2. Epist. cap. I. 16. p. 226.*
- XIII. *Magni Mysterii Pietatis & mysteriorum apud Paganos analogia, & comparatio ex 1. Tim. III. 16. quatuor constans Programmatibus, p. 244.*
- XIV. *Vindiciæ collationis inter magnum mysterium pietatis & mysteria gentium institutæ, p. 297.*
- XV. *Oratio de holocausto Davidis a Deo in cinerem vertendo ex Psalmo XX. 4. p. 317.*
- XVI. *Epistola, qua disquiritur: Medici olim servi fuerint, nec ne? ad variorum Scripture S. locorum illustrationem, p. 335.*
- XVII. *Dissertatio de Apostoli Pauli eloquentia exteriori, ad illustrationem variorum Scripture S. locorum, p. 340.*
- XVIII. *Epistola, quæ alterius nomine conscripta, dissertationis alicujus dedicationem complectitur, p. 349.*
- XIX. *Epistola, qua auctor Patrono de secundis*

- nuptiis gratulatus, lucem affundit verbis
Pauli 1. *Timoth.* V. 12. p. 352.
- XX. Programma ex *Psalmo* LVI. 9. de *Davidis*
lacrymis a Deo in utre ponendis, & aliquanto
diligentius adservandis, p. 356.
- XXI. *Dissertatio de spirituum dijudicatione, hoc*
est, ministrorum ecclesie divina extra ordinem ele-
ctione, ad illustrationem 1 Corinthb XIII. 10.
aliorumque Scripturæ locorum, p. 369.
- XXII. Programma in *Natalitia Christi, quo*
mysterium nati Christi in V. T. per columnam nu-
bis & ignis adumbratum exponitur, p. 384.
- XXIII. Programma in *festum Paschatos, ubi*
mysterium Christi a mortuis revocati, quod in V.
T. Jonas adumbravit, exponitur, p. 398.
- XXIV. Programma in *festum Pentecostes,*
ubi mysterium Pentecostes, quod in V. T. ignis ad
consumenda sacrificia immissus adumbraverat, ex-
ponitur, p. 410.
- XXV. Programma in *festum S. Michaëlis,*
Mysterium Michaëlis ecclesiam suam e gravissimis
vexationibus eripientis, sicut illud in V. T. arca
Noæ mirabili ratione conservata adumbraverat,
exponit, p. 425.
- XXVI. *Dissertatio de Mysterio περιγενεσιος,*
quod secundum Clementem Romanum Noa-
chus prædicasse dicitur, ad variorum S.
Scripturæ locorum illustrationem, p. 434.
- XXVII. Programma de *varia fortuna S. Tho-*
mæ Aquinatis in scholis Pontificiorum, præsertim
Gallorum, p. 445.

- XXVIII. Vindiciæ pro perpetua veteris ecclesie traditione de *Christopane ἐπιτομή*, contra *Gottl. Wernsdorffium*, Theologum Vitembergenseditæ sub ficto nomine *K. P. Justi Pezron*, novisque in præsens vindiciis auctæ, p. 465.
- XXIX. Censura Eclogarum *J. F. Mayeri* de fide *Baronii* & *Bellarmini* *ipsis Pontificiis ambigua*, selectis ex historia literaria observationibus referta, auctaque plusquam LX. Pontificiorum scriptorum farragine e *Museo Nicetæ Critopuli*, p. 503.
- XXX. In *Thoma Ittigii* dissertationem de hæresiarchis ævi Apostolici & Apostolico proximi *Catalecta*, auctore *F. Lothario Maria a Cruce*. Objectæ ab *Ittigio* criminationes passim diluuntur, p. 605.
- XXXI. *Vindiciæ SS. Patrum* per omnes fidei Christianæ articulos *Job. Dalles* oppositæ. Accedunt selectæ observationes contra recentiores *Patrum Censores Anglos, Belgas, & Gallos*, p. 659.
- XXXII. *Analecta varia ad Tomum I. opusculorum sacrorum spectantia*.
 In eadem hac urbe nitidis typis recusi sunt *Uberti FOLIETÆ*, de *Lingua Latina usu & præstantia libri tres*. Eos cum longe essent rarissimi, e Bibliotheca *Theodori Hasei* secum communicatos *V. C. Jo. Laur. MOSHEIM*, qui imposterum cathedram Theologicam in illustri Academia Julia exornaturus est, edidit, notas subjecit, dissertatione de lingua
 LA.

Latina cultura & necessitate juxta cum vita Folietæ præmissa.

GENEVAE ad diem XII. Novemb. superioris a. 1722. decessit annum agens LXXI. vir illustris, & fortissimus veritatis Evangelicæ, posthabitis patria, favore regio, dignitatibus & fortunis, Confessor, Marchio Henricus de QUESNE, Abrahami de QUESNE, illustris Herois, qui classi olim Gallicæ summo cum imperio præfuit, & post. Kal. Febr. a. 1688. diem suum obiit, Filius. Postquam ille, & intrepidi animi compluribus præliis navalibus, & singularis in rebus agendis dexteritatis, haud una legatione documenta illustria dedisset, patria ob religionis emendatæ professionem excedere jussus in Helvetiam se contulit, Baronatum Aubonnensem, quem permittente Rege suo aere emerat, occupaturus. Deinde commorandi sedem elegit Genevam, ubi ejus eximius in consolandis, juvandis gentilibus suis religionis causa vel afflictis vel extorribus, vel triremibus affixis, eluxit zelus. His ut suppetias ferret, cum nupera pax publica sancienda esset, Hagam Comitum profectus multum operæ insumsit, sed omnem eam perdidit. Theologiae, & linguarum, quibus sacrae literae consignatae sunt, haud erat ignarus. Multum laboris impendit concinnandæ novæ Novi Testamenti versionis Gallicæ, quæ quidem valde laudatur, at, neque edita est, neque brevi editum iri,

Class. VII. Fasc. I. M spes

Spes est. Autor quoque est *Animadversionum* (Reflexions anciennes & nouvelles) veterum & recentiorum de Eucharistia, quæ Genevæ anno 1718. emissæ sunt.

BREMAE V. C. *Conradus IKEN*, S. T. D. & ejus in æde D. Stephani primarius interpres, ineunte hoc anno ei magno merito suo decretam Theologiae in illustri hoc Athenæo Professionem solenni oratione nitidissima de *Veritate religionis Christianæ ex Judeorum post Christum natum factis demonstrata*, ad d. XIII. Maji auspiciatus est. *Theodorus HASÆUS* eandem provinciam solenni ritu capeffet, *Oratione de meritis Bremensium in rem Christianam* publice dicenda, quamprimum per crus infortunato casu infractum, (a) illud ei licuerit. In hac urbe paratur nova editio venusti & utilis libelli; *Diderici von STADE de rarioribus & difficilibus Germanicæ linguae vocibus, quæ in versione Bibliorum Lutheri occurrunt*; Erit hæc longe auctior priori, cujus plurima exemplaria incendio deleta sunt.

EM.

(a) Vocem hanc sumo eo sensu, quo Ciceroni, aliisque castigatæ Latinitatis Auctoribus sumitur, ita ut notet; diffractum, sive valde & vere fractum. Aliter, ac ea recentiores scriptores vulgo utuntur, quibus infractus animus est inconcussus, confirmatus, neque calamitatibus oppressus. Vide præter Auctores in lexico Fabri citatos J. Petrum *Titium* in manuductione ad excerpt. p. 229, 230. Corrige itaque fodes illud *infracto animo*, quod in dedicatione fasciculi præcedentis legitur, & scribe, *non fracto*. T. d. H.

EMDAE Venerandus Vir *Bib. Folchartus*
HARCKENROTHIUS, qui gregem Domini in
 hac urbe pascit, cujusque in hac Bibliotheca
 nomen haud infrequens est, prelo tradidit
Chronicon Frisiae Orientalis Eggerici BENINGA, ab
 Antonio quidem *Mattheo*, celeberrimo An-
 tecessore Lugdunensi in Batavis a. 1706, sed
 vitiose admodum & mutilatum vulgatum, a
 se vero annotationibus illustratum, integrita-
 ti restitutum, & a mendis, quibus editio prior
 scatebat, repurgatum sub hoc titulo; *Volle-
 dige Chronyck van Oost-Freesland geschreven van
 den weelgeboornen Eedelen Heere Heer Eggerich BE-
 NINGA, Hoofding te Grimersum, Raad van het
 Oostfriesche Regeerhuis en Drost op Leeroort, met
 Rand & Kanitekeningen, als oock met oude verze-
 gelingen en andere stucken vermeerdert, in druck uyt-
 gegeven door E. F. HARCKENROTH, Emdenaar
 en ecclesiastes Emdensis tot Emden 4. Hac
 quoque æstate prelum effugiet Commentarius
 in *Jonam*, Belgice edendus à Cl. Viro G. OUT-
 HOFIO, qui eruditis suis symbolis hanc Bi-
 bliothecam exornavit sapius. En alius libri
 titulum, quem intra duorum mensium spa-
 tium publico donabit hic vir doctissimus
 G. OUTHOOF; *Waarschouwinge aan alle Kri-
 stenen ter bereidinge tegen te nog aanstaande en haast
 naderende allerzwaarste verdruckinge, uit Openb.
 III: 11. Nevens desselfs geschiedeniskundig Bericht
 van de Kerk hervorminge in Zwitserlandt, Duyds-
 landt; en in Oostvrieslandt, en betooninge hoe Emb-**

den was eene schuytplaats der vlugtelingen, eene Herberge en Bewaarster der reine Euangeli leere, en Moeder der Nederlandsche en andere Kerken, met eene beschryvinge van 't Leeven van Zuinglius, Lutherus, Aportanus, Graaf Ezard. Johana Lasko, Menso Alting, en anderen, en herdrukkinge van 't kort onderrigt der Norder pred. kanten, ellererst gedrukt 1554. te Embden.

LUGDUNI BATAVORUM Cl. Vir Sigebertus HAVERCAMPUS Philippi Paruta Siciliae Numismaticæ edendæ & illustrandæ nunc quidem maxime incumbit. Constituit ille pariter HAINII *Thesaurum numismatum Britannicum* Latine redditum suis additis adnotationibus, figuris affabre aeri incis, edere, cumque nuper possessor factus sit egregii thesauri veteris aeris & argenti, in quo multi nec ii vulgares sunt nummi hæctenus inediti, eos quoque exhibebit, ita ut opus titulo *Thesauri Britanno-Batavi* foras sit proditurum. Adhæc in promovenda editione Josephi, qui cum Lugduni, tum Amstælodami exercet prela, multum ponit operæ, eumque integrum tertio fere mense anni sequentis 1724. annuente summo Numine exiturum in lucem sperat. Moram operis abunde compensabit insigne, quod ei accedet decus, Notæ nimirum Ezechielis SPANHEMII, quas exemplari suo, quod Berolini asservatur, adleverat Vir summus. Illæ nutu potentissimi Borussiae Regis & benignitate illustrissimi Musagetæ D. de Prin-

Printzen, in Belgium, ut ederentur, transmissæ sunt. Insigne pariter opus molitur Cel. *Petrus BURMANNUS*, pro eximio illo, quo in literarum studia juvanda fertur, ardore.

Id enim nunc agit, ut epistolarum ineditarum a Viris summa dignitate & doctrina conspicuis ad *Justum Lipsium* quondam transmitterentur, in publica Lugdunensi Academia ad servatarum ingentem *συλλογήν* publici juris faciat, quibus aliorum illustrium & doctissimorum Virorum Grotii, Salmassii, Bigotii, Velleri, Daumii, Reinesii, Heinsiorum, Schefperi, Schelii, Capellani, Langermanni, J. Fr. Gronovii, Falconerii, Heinsiorum, Graevii, Perizonii, eaeque selectæ & mutuae epistolae addentur, quibus & *Historiae publicae & literalis Vossii* acta illustrantur, & infinita veterum scriptorū loca emendata & explicata exhibentur. Opus prodibit 4. Voluminibus formæ quadrifariam partitæ. Pretium erit octodecim florenorum Belgicorum. Nullum proditurum est exemplar præter ea, quae illis, qui subscripserint, distribuentur. Aeternæ interea illustrium Academiae Curatorum & urbis Leidæ Consulū gloriae cedit, quod de iis publice testatur *Burmānus*, eos *sepissime aegre tulisse, neminem manus admovere excutiendis Bibliothecae illius thesauris, & cum MAGNA FAVORIS IMMO PRAEMIORUM OSTENTATIONE declarasse, nihil sibi gratius obvenire posse,*

quam si quaecunque claustris illis in paucorum usum continentur, Et tamen ad omnium studia Et conatus promovenda utilia videri possent; cum universo orbe communicarentur. Memorabile profecto, atque imitandum omnibus exemplum! Quantum hæc ablutunt à vulgari, qui ubique fere locorum invaluit, more, quo eas quæ in publicis Bibliothecis magnis sumtibus congesta ingeniorum præclarorum monumenta reperiuntur, ne quidem privatissimi conceduntur esse usus, suisque claustris inclusa, & in arcibus strangulata ab hominum non dicam tractatione & lectione, sed vel visu & noticia arcentur.

FRANEQUERÆ Frisiorum ingens illud vulnus morte magni Viri Campegi Vitringa, Academiae inflatum cicatricem nondum contraxerat, at nunc non parum dilatatum fuit morte duorum clarissimorum virorum *Campegi* VITRINGA, Filii & *Johannis Conradi* RÜNGII, quorum ille sublimiorem scientiam, hic historiam & literas humaniores publice docebat; Ille ad d. XI. Januarii catarrho, qui pulmones infestaverat, hic ad d. XVII. ejusdem mensis maligna febre posteaquam collegæ suo decumbenti noctes diesque adfuisset, extinctus est. Manibus utriusque parentavit doctissimus Vir *Tiberius* HEMSTERHUISEN d. VIII. Kal. & ipsis Kal. Februariis. Tantam cladem ut minuerent, quantum pote, Amplissimi Academiae Curatores Theologiae Pro-

Professores denominarunt Cl. V. *Albertum Wilhelmum* MELCHIORIS, Joh. Fil. qui sacras literæ adhuc in ill. Schola Hanoviensi publice professus est, & Vir. Pl. R. Hermannum VENEMA, Frisium, magni Vitringa, P. discipulum ex optimis, pastorem Dronrypensem. In Rungii autem locum suffecerunt Cl. Petrum WESSELINGIUM, scholae Medioburgensis Conrectorem, & ibi historiarum Lectorem. Id quod F. F. F. Q. Frisiacis & ecclesiis & literis jubeat esse supremum Numen. Oratio Cl. JCTI Westenbergii de *Paulo Tarsensi Jurisconsulto*, quam cum Rectoratus fasces deponeret, habuit, lucem adspexit.

LUGDUNI Batavorum placuit celeberrimis Theologicae docendae in hac Academia Quatuorviris hoc scriptum publici juris facere. *Judicium ecclesiasticum, quo opiniones quaedam Cl. Hermanni Alex. ROELL synodice damnatae sunt, laudatum à Professoribus Theologiae in Academia Lugduno-Batava.* Lugd. B. 1713. 4. 20. plag. Occasionem illius sibi natam scribunt ex decreto Synodi Hollandiae Australis Lugduni a. 1722. congregatae. Illius enim membris visum fuerat unanimiter (verba libelli retineo) post attentionem magnam & curatissimum rerum examen, non tantum ad imitationem Classium quarundam illius Synodi, reliquas quoque omnes esse obligandas, ut aliunde accedentes Pastores in

introitu suo adstringant ad detestationem damnatarum opinionum Cl. Roellii atque omni fraterno Zelo apud Synodos alias Belgicas esse urgendam curam diligentissimam contra eas, absque nominis dissimulatione &c. Sed & Professores Theologiae Lugdunenses esse rogandos, ut publico scripto sententiam suam de pondere & detrimento opinionum damnatarum (ita illis scribere placet) Roellii declarent, atque sic ecclesia Belgica tota videat, *Opiniones has nequaquam tam exigui esse momenti, nec ut tolerabiles posse spectari*; Num autem nunc quidem, cum tot tantisque aliunde turbis ecclesia agitur, premiturque, satis peropportune id factum sit, nostrum non est definire. Quin tantum ordinem summamque libelli tribus, quod ajunt verbis, exhibeamus. Quinque ille capitibus absolvitur. *Primum* originem, & historiam opinionum privatarum Roellianarum sistit, & praecipue, quid ad eas sufflaminandas in diversis Belgicae Synodis ab anno inde 1689. ad nostra usque tempora actum fuerit, docet. Alterum Cl. Roellii sententiam de *rationis Magisterio in religione* ventilat. *Tertium* notam ejus de *Filio Dei*, ejusque *generatione* opinionem ab ecclesiarum Christianarum confessionibus nimis abludentem, à qua Virum caetera laudatissimum abstinuisse quanti mercemur! excutit, refutatque. In *quarto* de ejusdem de *fidelium morte & malis temporalibus* tanquam peccati

cati poenis *veritas doctus* differitur. Additur caput quintum quod prae aliis praecipui momenti esse videtur; agit enim de aliis quibusdam peculiaribus ejus opinionibus, spectantibus v. gr. ad decretorum divinorum aeternitatem, ad peccati puniendi necessitatem in Deo, ad peccatum originale cum imputatum maxime, tum & inhaerens, ad Dei concursum cum Humanis actionibus, potissimum malis, tum quam maxime ad Satisfactionem Christi poenalem & legalem pro nobis, ac fluentem denique hinc justificationem gratuitam nostram in utroque actu. Placet in primis altera clausulae bimebris, quae subjungitur, pars; Scribunt enim viri pereximii, cum de istis, quae ipse per scripta publica minus manifeste prodidit, recte notatis & expositis a se non adeo sint per omnia certi, se laeturos, si forte aliquando saniores mentem viri (Roellii) à Discipulis per argumenta justè edoceatur ecclesia. Ita est sane! interest profecto ecclesiae, interest veritatis, interest famae atque existimationis Roellianae, ut a tanti ponderis erroribus, qui ipsam medullam atque arcem sublimioris scientiae tangunt, quique ejus heic adscribi rationibus videntur, eum immunem fuisse liquido, & ut nihil restet dubii, ostendatur.

GRONINGAE, cum nomen proavi sui Mensonis ALTINGII, viri extra controversiam maximi, minus dignis modis habitum esse ab Historiae Frisiae Orientalis, quae ante hoc

hoc biennium duobus majoris molis voluminibus foras data est, Auctore, (quem magnificum ejusdem Frisiae orientalis Cancellarium, Ennonem Rud. BRENEYSENIUM, non ignotum rei literariae nomen, esse communis fama fert,) animadverterit, Vir Cl. mihiq̄ amicissimus *Adamus Menso* ISINGIUS, Academiae Groninganae decus, consilium cepit vulgandi opus suis sumtibus, cujus hoc erit argumentum, hic titulus; 1. A. M. ISINCK Vindiciae Proavi sui *Mensonis* ALTINK, V. D. M. Emdani & Coetus Ecclesiastici per annos 36. Praesidis contra nuperimum Frisiae Orientalis Historicum. 2. *Ubbonis* EMMII Vita *Mensonis* ex Autographo. 3. Clarissimorum Virorum & praecipue Theologorum Epistolae selectae ad *Mensonem*. 4. Gravissimorum scriptorum Testimonia & Elogia de *Mensone*. 5. *Henrici* ALTING (a) Historia Ecclesiae Palatinae ex Autographo. 6. A. M. ISINCK Historia reformationis in Frisia Orientali. Ejusdem Oratio de Clarif. *Altingiis*. Ejusdem Oratio de Ortu & Progressu Verae Religionis & Litterarum in Urbe Agroque *Groningano* & *Omlandico*.

ULTRAJECTI amplissimi Academiae Curatores Ordinarium Theologiae Professorem

(a) Haec jam ineunte hoc seculo *monumentis literariis Palatinis* à Cel. Miegio & D. Nebelio editis inserta exstitit.

remineunte hoc anno declararunt Cl. V. Jo-
hannem ENS. Habita est disputatio praeside
Cl. LAMPPIO respondente & auctore Her-
manno Gideone Clemens, Groningano, de
mari aeneo Salomonis, ejusque mysterio ad loca
1. Reg. VII. 23-26. & 1. Chron. IV. 2. 6. Ejus
pariter quatuor editae sunt dissertationes de
vera fidei productione, ejus actu formali; de fi-
ducia, de fide radice bonorum operum, oppositae
R. Thuynenio, de quo dictum est supra
Cl. VI. p. 752. Eae jam Belgice, à Cl. Davide
Hoochstratano versae simul junctae leguntur.
Commentarius ejusdem in Johannem nunc
Amstelodami prela exercet, & longe pluri-
ma pars primi tomi jam formis exscripta est.
Tribus enim opus Voluminibus absolvetur,
quorum duo priora notas in divinum Evan-
gelium, tertium selectas dissertationes, in illu-
striora ejus loca exhibebunt. Sub praesidio Cl.
Dav. MILLII diff. de *impositione manuum in sa-*
cificiis defendit Theodorus FAYUS, J. F. *Ar-*
noldus DRAKENBORGIUS ad d. XVIII. Maji
Magistratu Academico abiturus orationem ha-
buit qua inquiritur, *unde fiat ut studia humaniora*
tantopere hodie, sordeant & negligantur. Cl.
NIEUPOORTIUS, cui elegantissimum de-
bemus Antiquitatum Romanarum systema
brevi foras prodire faciet *Historiam Romanam*
ab U. C. ad a. 797. ad eversam sub Augusto
Rempublicam duobus in forma, quam octa-
vam vocant, tomis. In eo, id sibi potissi-
mum

mum negotii datum esse existimabit, ut causas mutationis eventuumque eruat, omnibus ex ipsis historiae fontibus haustis. Idem Celeb. ALPHENII Comment. in caput Dan. IX. latina veste donaturus est, ita ut illum & in eruditorum lingua & auctiorem exspectemus. Sub prelo sudat V. R. *Weneri KÖHNEN*, Hafniensis, Verbi divini M. in ecclesia Jaarsfeldensi, in epistolam Pauli ad Titum commentarius.

TIGURI prodiit in forma secundae magnitudinis Caspari HAGENBUCHII, Tigurini *diff. de Assiburgio Ulixis ex Tacito de moribus German. cap. III. cum epistola Jo. Georgii ALTMANNI ad eundem locum ad Cl. Hagenbuchium; Cum Cl. Tubingensium Theologo Godofredo HOFFMANNO placuerit singulari scripto excutere Celeb. Theologi Tigurini, Job. Jacobi HOTTINGERI diff. Irenicam alibi a nobis commemoratam de Veritatis & charitatis amicissimo in ecclesia Protestantium connubio, illi occasio subnata est pronuper evulgandi *disquisitionem Theologicam de consolatione Evangelica in tentationibus; num solidior ex universali, an ex particulari gratia hauriatur?* 1723. 3. pl. in 4. ut & alteram de momento dissensus Protestantium in dogmate de Praedestinatione & gratia. 8. pl. in 4.*

Quaestio.

Quid sibi velit vox תפלחה in loco Job. XXXIX: 3.